

ลพบุรี

ธานีแห่งอารยธรรม

กระทรวงศึกษาธิการ

ลพบุรี ธานีแห่งอารยธรรม

หนังสืออ่านเพิ่มเติม กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา
และกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา

ลพบุรี : ธานีแห่งอารยธรรม

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๒

จำนวน ๕๐,๐๐๐ เล่ม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

เจ้าของลิขสิทธิ์

ISBN : 974-268-8036

๙๑๕.๕๓ วิชาการ, กรม.

วท

หนังสืออ่านเพิ่มเติม กลุ่มสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา และ
กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา เรื่อง
ลพบุรี : ธานีแห่งอารยธรรม. กรุงเทพฯ :
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

๑๘๐ หน้า. ภาพประกอบ.

๑. ไทย-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว.

๒. ชื่อเรื่อง.

คำนำ

หนังสือเรื่อง ลพบุรี : ธานีแห่งอารยธรรม เล่มนี้ กรมวิชาการ
จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญสองประการ ประการแรก
เพื่อเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับจังหวัดลพบุรี ให้นักเรียนและครู
ใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถม
ศึกษา และกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ประการที่สอง เพื่อ
เป็นหนังสือที่ระลึกสำหรับผู้ร่วมในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของ
กรมวิชาการประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ วัดกวีศราราม อำเภอเมืองลพบุรี
จังหวัดลพบุรี ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

ในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ กรมวิชาการได้มอบให้นักวิชาการศึกษา
ของศูนย์พัฒนาหนังสือเป็นผู้เรียบเรียง โดยได้รับความอนุเคราะห์
ด้านข้อมูลบางส่วนจากหน่วยงานและบุคคลต่างๆ ในท้องถิ่นของลพบุรี
เนื้อหาสาระของหนังสือให้ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดลพบุรีซึ่งเป็นจังหวัดที่มี
ประวัติศาสตร์ความเป็นมาเก่าแก่จังหวัดหนึ่งของประเทศไทยในด้านต่างๆ เช่น
สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม สถานที่สำคัญและ
น่าสนใจ ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดลพบุรี และวัดกวีศราราม

กรมวิชาการขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการในท้องถิ่น
และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ให้สำเร็จ
ลุล่วงด้วยดี หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน
และผู้อ่านตามสมควร

๐
๐๑๑

(นายอาร์ง จันทวานิช)

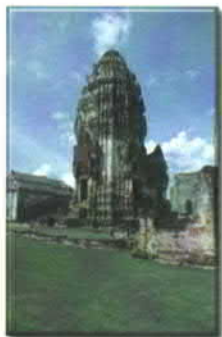
อธิบดีกรมวิชาการ

๒๓ สิงหาคม ๒๕๔๒

สารบัญ

ปกหน้า
พระปรางค์สามยอด

ปกหลัง
พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ปกหน้าด้านใน
ลวดลายปูนปั้นวัดโลย

ปกหลังด้านใน
ลวดลายปูนปั้นวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

บทนำ	๑
วันที่ที่ลพบุรี	๓
ประวัติศาสตร์ลพบุรี	๑๙
เลียบเมืองลพบุรี	๒๕
ประเพณีที่นบ้าน อลังการแห่งภูมิปัญญา	๑๑๑
ภูมิปัญญาที่ภาคภูมิใจ	๑๑๓
ถาวรสถานแห่งเมืองลพบุรี:	
วัดกวีศารามราชวรวิหาร	๑๑๕
บรรณานุกรม	๑๑๑

บทนำ

ลพบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านยุคสมัยต่างๆ เรื่อยมาจนถึงวันใกล้ทิวลิปในปัจจุบัน ระยะเวลายาวนานที่ผ่านมานั้น ลพบุรีเคยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของมอญและเขมร บางเวลาก็มีสภาพเป็นเมืองอิสระ บางยุคสมัยลพบุรีมีความเจริญรุ่งเรือง แต่บางสมัยก็ถูกทอดทิ้งให้ซบเซา อย่างไรก็ตามถือได้ว่าลพบุรีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในประวัติศาสตร์ของไทย กล่าวคือ เคยเป็นเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง ศิลปวัฒนธรรม และศาสนาที่อยู่ในฐานะเมืองผู้รับและผู้เผยแพร่อารยธรรม เป็นเมืองราชธานีแห่งที่ ๒ ของพระมหากษัตริย์ไทยสองพระองค์ในสองยุคสมัย ได้แก่ ราชธานีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา และราชธานีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนเป็นเมืองศูนย์กลางทางการทหารในปัจจุบัน

จากการเป็นเมืองสำคัญดังได้กล่าวมาแล้ว จึงทำให้ลพบุรีมีโบราณสถานและโบราณวัตถุล้ำค่าที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือยุคสมัยต่างๆ เป็นอันมากให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ตลอดจนมีตำนานที่เป็นเรื่องเล่าขานสืบต่อกันมาอีกหลายเรื่อง นอกจากนี้ยังได้รับการพัฒนาจนเป็นเมืองที่เจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การศึกษา และการทหาร ลพบุรีในปัจจุบันจึงเป็นเมืองหนึ่งหรือจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทยที่มีความสำคัญควรค่าแก่การศึกษาและทัศนศึกษาทั้งในด้านของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา และสร้างเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้แก่จังหวัดลพบุรีจำนวนไม่น้อย

คำขวัญประจำจังหวัดลพบุรีที่ว่า “วันนารายณ์คู่บ้าน ศาลพระกาฬคู่เมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์” ได้สะท้อนให้เราได้เห็นสิ่งสำคัญคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดลพบุรี สัญลักษณ์ของเมือง อาชีพหนึ่งของเมือง ตลอดจนความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยที่มีส่วนทำให้ลพบุรีเจริญรุ่งเรืองสูงสุดสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งสอดคล้องกับตราประจำจังหวัดของลพบุรีที่เป็นรูปพระนารายณ์ประทับบนพระปรางค์สามยอด อันมีความหมายให้ระลึกถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชผู้สร้างเมืองลพบุรีขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๒๐๔ และเป็นผู้สร้างความเจริญให้แก่แผ่นดินลพบุรีนับแต่นั้นมา ส่วนพระปรางค์สามยอดที่ปรากฏในตราประจำจังหวัดนั้นเล่า เป็นโบราณสถานที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของเมืองลพบุรี

၈

၉

၉၉၆

၉၈

၉၈၈

၅၆

၉၆၈

วันนี้ที่ลพบุรี

ลพบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมาย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลพบุรีมีความสำคัญเป็นพิเศษถึงขั้นเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ รองจาก กรุงศรีอยุธยา ในวันที่ลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการทหาร ถึงกับกล่าวกันว่าเป็นเมือง ทหาร มีหน่วยทหารที่เป็นกำลังหลักของประเทศ จำนวนถึง ๑๔ หน่วย มีกำลังทหารจำนวนนับแสนคน บางครั้งลพบุรีถูกเรียกว่าเป็นเมืองสิงห์ รวมทั้งผู้คนในจังหวัดลพบุรีก็ถูกขนานนามว่าเป็นคนเมืองสิงห์ ทั้งนี้เพราะมี สิงห์จำนวนมากอยู่กลางใจเมืองของลพบุรีที่บริเวณศาลพระกาฬซึ่งเป็นสถานที่ อันศักดิ์สิทธิ์ แต่นักวิชาการแห่งกรุงรัตนโกสินทร์หลายท่านกลับเห็นว่า ลพบุรีมีความหลากหลายทางอารยธรรมที่ปรากฏเด่นชัดบนลุ่มแม่น้ำ ลพบุรี และลุ่มแม่น้ำป่าสัก ซึ่งช่วยแต่งแต้มสีสันให้ลพบุรีเป็นธานีแห่ง อารยธรรม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ อำเภออินทร์บุรี อำเภอเมืองสิงห์บุรี และอำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดสิงห์บุรี อำเภอไชโย และอำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง

เส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปลพบุรี ผ่าน
สถานีบางซื่อ ดอนเมือง บางปะอิน ออยุธยา
ชุมทางบ้านภาชี ท่าเรือ บ้านหม้อ บ้าน
ป่าหวาย และสถานีลพบุรี

ณ วันนี้ การเดินทางไปยังหัวตลาดลพบุรีแสนสะดวกสบาย สามารถ
เลือกเดินทางไปได้หลายทาง ทางรถไฟ ใช้เส้นทางรถไฟสายเหนือจาก
กรุงเทพฯ ขึ้นไปถึงลพบุรี ระยะทาง ๑๓๓ กิโลเมตร ทางรถยนต์ สามารถ
ใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑ ถนนพหลโยธิน จากกรุงเทพฯ ไปถึง
ลพบุรี โดยผ่านเส้นทางตอนเมือง รังสิต วังน้อย หินกอง สระบุรี พระพุทธบาท
เข้าสู่จังหวัดลพบุรี เส้นทางนี้ระยะทางประมาณ ๑๕๔ กิโลเมตร หรือจะ
ใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๒ ถนนสายเอเชีย จากกรุงเทพฯ
ไปถึงลพบุรี โดยผ่านเส้นทางตอนเมือง รังสิต บางปะอิน พระนครศรีอยุธยา
เข้าสู่ชุมทางต่างระดับอ่างทอง เข้าอำเภอบ้านแพรก และจังหวัดลพบุรี
เส้นทางนี้ระยะทางประมาณ ๑๓๐ กิโลเมตร

ทางเรือ ปัจจุบันการเดินทางไปลพบุรีโดยทางเรือไม่มีแล้ว เนื่องจาก
ไม่สะดวก สิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่าย แต่ในอดีตการเดินทางจากกรุงเทพฯ
อยุธยาไปลพบุรีโดยทางเรือนั้นจะไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วเข้าไปตาม
แม่น้ำลพบุรีจะถึงตัวเมืองลพบุรีที่ทำเรือท่าขุนนางซึ่งอยู่ด้านหลังพระราชวัง
พระนารายณ์

เส้นทางไปลพบุรีตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๒ ถนนสายเอเชีย ที่ชุมทางต่างระดับอ่างทอง

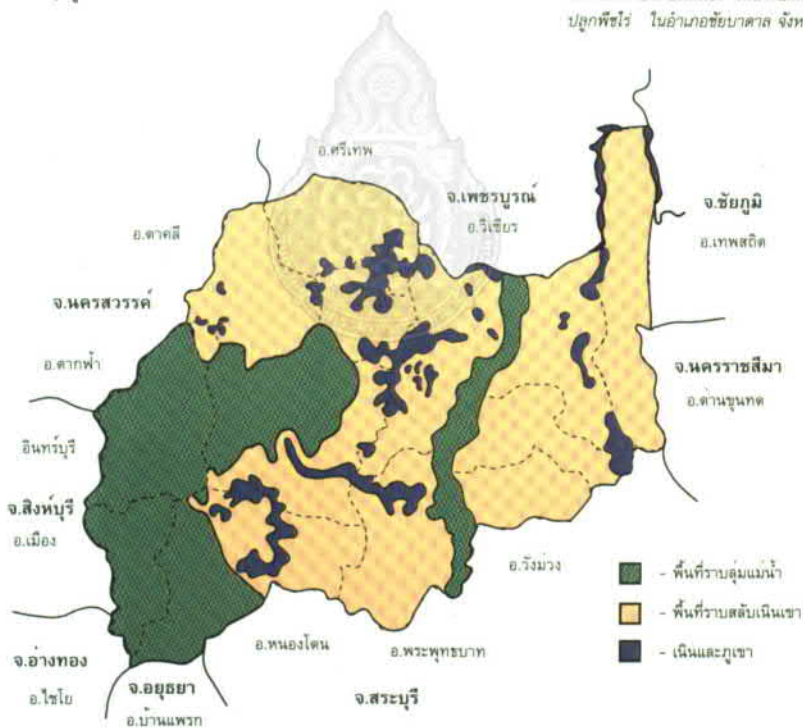

ลักษณะภูมิประเทศ เมื่อพิจารณาสภาพพื้นที่ของจังหวัดลพบุรี จากภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศและแผนที่จังหวัด ประกอบกับ ข้อมูลเกี่ยวกับความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเล สภาพความลาดเท ของพื้นที่แล้ว สามารถจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ

๑. **บริเวณที่ราบสลับเนินเขาและภูเขา** บริเวณนี้มีลักษณะเป็น ที่ราบไม่เรียบ ความสูงของพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ มีเนินเขาและภูเขาแทรกสลับ เป็นบางบริเวณ ซึ่งคลุมพื้นที่อำเภอหนองม่วง อำเภอโคกเจริญ อำเภอสระโบสถ์ อำเภอลำสนธิ อำเภอชัยบาดาล อำเภอพัฒนานิคม และพื้นที่ ทางทิศใต้ของอำเภอโคกสำโรง พื้นที่ทางทิศตะวันออกของอำเภอเมือง ลพบุรี บริเวณทั้งหมดนี้มีเนื้อที่ประมาณร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่จังหวัด ลพบุรี มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๔๐-๖๐๐ เมตร ระดับพื้นที่ จะค่อยๆ สูงขึ้นจากทางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก

บริเวณที่ราบสลับเนินเขา เหมาะแก่การปลูกพืชไร่ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

๒. บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ เป็นบริเวณที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ที่น้ำท่วมถึง มีอยู่ ๒ บริเวณ คือ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลพบุรี และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสัก บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลพบุรีครอบคลุมพื้นที่ในอำเภอบ้านหมี่ อำเภอกำแพง พื้นที่เป็นบริเวณทางทิศเหนือของอำเภอโคกสำโรงและพื้นที่บริเวณทางทิศตะวันตกของอำเภอมืองลพบุรี บริเวณพื้นที่ทั้งหมดนี้ประมาณร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่จังหวัดลพบุรี มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๒-๒๐ เมตร สำหรับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักมีลักษณะรูปของพื้นที่คล้ายเส้นก๋วยเตี๋ยว เป็นแนวยาวจากทางเหนือไปได้ตามแนวลำแม่น้ำป่าสัก บริเวณนี้มีเนื้อที่ประมาณร้อยละ ๕ ของพื้นที่จังหวัดลพบุรี และมีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๒๕-๖๐ เมตร

นอกจากลักษณะสภาพภูมิประเทศดังกล่าวข้างต้นแล้ว จังหวัดลพบุรียังมีแม่น้ำ เนินเขา และภูเขาที่สำคัญดังนี้ คือ

แม่น้ำลพบุรี เป็นแม่น้ำเก่าที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลม่วงหมี่ อำเภอมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ไหลไปทางทิศตะวันออก เข้าอำเภอกำแพง อำเภอมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี แล้วไหลลงทางทิศใต้เข้าจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่อำเภอบ้านแพรก ผ่านอำเภอมหาราช อำเภอนครหลวง อำเภอบางปะหัน แล้วไปรวมกับแม่น้ำป่าสักที่อำเภพระนครศรีอยุธยา ไหลลงสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีความยาวประมาณ ๔๕ กิโลเมตร ช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดลพบุรีมีความยาวประมาณ ๔๕ กิโลเมตร เป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญทางด้านเกษตรกรรมในพื้นที่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดลพบุรี

บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ เหมาะแก่การทำนา
ในอำเภอกำแพง จังหวัดลพบุรี

แม่น้ำลพบุรี ช่วงที่ไหลผ่านอำเภอกำแพง
เข้าสู่อำเภอมืองลพบุรี

แม่น้ำป่าสัก ต้นกำเนิดจากทิวเขาเพชรบูรณ์ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ไหลผ่านอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เข้าเขตจังหวัดลพบุรีทางทิศเหนือของอำเภอย้ายบาดาล ผ่านอำเภอท่าหลวง และอำเภอพัฒนานิคม เข้าจังหวัดสระบุรีที่อำเภอแก่งคอย อำเภอเมืองสระบุรี แล้วไหลเข้าจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่อำเภอท่าเรือ ไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำป่าสักมีความยาวประมาณ ๕๑๓ กิโลเมตร ช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดลพบุรีมีความยาวประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร เป็นแม่น้ำที่มีร่องน้ำลึก ดิ่งสูงชัน ลักษณะแม่น้ำคดเคี้ยวไปตามตลอดสายน้ำ แม่น้ำนี้มีความสำคัญทางการเกษตรในพื้นที่ทางตะวันออกของจังหวัดลพบุรี ปัจจุบันมีโครงการพัฒนากลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริจังหวัดลพบุรี-สระบุรี และมีการสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ขึ้น ซึ่งช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่อำเภอย้ายบาดาล อำเภอท่าหลวง และอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ได้ผลดีมากขึ้นด้วย

เนินเขาและภูเขา ลักษณะเป็นที่ราบลอนแอ่งกลับเป็นเขาและภูเขาของจังหวัดลพบุรี เริ่มจากพื้นที่ทางทิศตะวันตกติดกับขอบชายแดนจังหวัดชัยภูมิและนครราชสีมา มีเขาพังเหยและเขาเหวดาบัวซึ่งเป็นหินทรายวางตัวเป็นแนวยาวเสมือนเส้นแบ่งแดนของจังหวัด ด้านตรงข้ามกับเขาพังเหยซึ่งคั่นกลางด้วยที่ราบลุ่มน้ำ มีเขาลวกวางตัวขนานไปกับเขาพังเหย ทิวเขาลวกนี้มียอดความสูงประมาณ ๓๒๘ เมตร ต่อจากเขาลวกลงมาเป็นเขาลังกัน เขาสมโภชน์ เขาวงจันทร์แดง เขาหินตั้ง เขาโป่งส่อง เกือบทั้งหมดเป็นภูเขาหินปูนลูกโดด อยู่ในอำเภอย้ายบาดาล ภูเขากลุ่มนี้เขาวงจันทร์แดง เป็นภูเขาที่มีความสูงมากที่สุดของจังหวัดลพบุรี สูงประมาณ ๗๒๑ เมตร รองลงมาคือเขาสมโภชน์สูงประมาณ ๖๔๕ เมตร

แม่น้ำป่าสัก บริเวณเหนือเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เป็นเขื่อนดินชนิดแกนดินเหนียว สามารถกักเก็บน้ำได้ ๕๖๐ ล้านลูกบาศก์เมตร อยู่ที่บ้านแก่งเสือเต้น อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

เขาวงพระจันทร์ เทือกเขาที่เต็มไปด้วยตำนานพื้นเมือง อยู่ในอำเภอโคกสำโรง

ถัดลงมาตอนกลางของจังหวัดลพบุรี มีภูเขาเป็นแนวโค้งจากทางด้านเหนือไปทางทิศตะวันออก แล้วอ้อมลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ มีทิวเขาขวางตัวเป็นแนวเกือบเป็นวงกลม ส่วนใหญ่เป็นภูเขาหินอัคนี ได้แก่ เขานมนาง เขาวังเป็ด เขากา เขาลับแล เขาลอมฟาง เขาคันทรง ทิวเขากลุ่มนี้เขาวังเป็ดมีความสูงมากกว่าลูกอื่นๆ คือ สูงประมาณ ๖๕๑ เมตร

ต่อจากทิวเขาตอนกลางมาทางใต้ของจังหวัด ได้แก่พื้นที่ทางด้านใต้ของอำเภอโคกสำโรงต่อเนื่องกับพื้นที่บริเวณทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอเมืองลพบุรี มีแนวเขาหินอัคนี และเขาหินปูน ลักษณะเป็นเขาลูกโดดติดกันเป็นแนวสั้นๆ คือเขาวงพระจันทร์ เขาคันทรง อยู่ในพื้นที่อำเภอโคกสำโรง เขาสามยอด เขาพุคา เขาพระงาม ในพื้นที่อำเภอเมืองลพบุรี และมีเขาจีนแล เขาตะกั่ว เขาชันเหล็ก เขาช่องสาริกา วางเรียงเป็นแนวทอดยาวไปจนถึงพุน้ำร้อนจังหวัดสระบุรี ภูเขาในกลุ่มนี้เขาวงพระจันทร์มีความสูงโดดเด่นกว่าลูกอื่นๆ คือ สูงประมาณ ๖๔๔ เมตร เขาสามยอด สูงประมาณ ๔๓๒ เมตร และเขาจีนแล สูงประมาณ ๔๐๕ เมตร

ปัจจุบันลพบุรีมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น อุณหภูมิสูงสุดตลอดปี ในเดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อน อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด ๓๔.๘ องศาเซลเซียส และเดือนธันวาคมเป็นเดือนที่มีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุด ๑๓.๔ องศาเซลเซียส อากาศเย็นสบายๆ ในช่วงเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม จะเป็นช่วงที่ลพบุรีมีฝนตก โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และในช่วงเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ จะเป็นช่วงที่ลพบุรีมีอากาศเย็นและแห้ง โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ

จังหวัดลพบุรีแบ่งเขตการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น ๑๑ อำเภอ ๑๒๔ ตำบล ๑,๐๔๔ หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง เทศบาลเมือง ๓ แห่ง สุขาภิบาล ๑๐ แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล ๑๐๘ แห่ง

ลพบุรีมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ ๕ คน แต่เดิมมีการแบ่งเขตการเลือกตั้ง ๒ เขต เขตการเลือกตั้งที่ ๑ มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ ๓ คน เขตการเลือกตั้งที่ ๒ มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ ๒ คน ในปัจจุบันได้จัดแบ่งเขตการเลือกตั้งใหม่ออกเป็น ๕ เขต แต่ละเขตมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ ๑ คน การจัดแบ่งเขตการเลือกตั้งใหม่ มีดังนี้

เขตเลือกตั้งที่ ๑ อำเภอเมืองลพบุรี (เฉพาะตำบลท่าหิน ทะเลชุบศร โคกกระเทียม ถนนใหญ่ กกโก โกงธนู โคกลำพาน จั้วราย ดอนโพธิ์ ตะลุงท่าแค บ้านช้อย ห้วยตลาด ปาตาล พรหมศาสตร์ โพธิ์เก้าต้น สีคลองโพธิ์ตรุ)

เขตเลือกตั้งที่ ๒ อำเภอเมืองลพบุรี (เฉพาะตำบลโคกตูม
นิคมสร้างตนเอง เขาวงกต ท่าศาลา เขาสายอด)

เขตเลือกตั้งที่ ๓ อำเภอเมืองลพบุรี (เฉพาะตำบลบางขันหมาก)
อำเภอบ้านหมี่ อำเภอท่าวุ้ง

เขตเลือกตั้งที่ ๔ อำเภอโคกเจริญ (เฉพาะตำบลโคกเจริญ และ
โคกแสงสาร) อำเภอโคกสำโรง อำเภอหนองม่วง อำเภอสระโบสถ์

เขตเลือกตั้งที่ ๕ อำเภอโคกเจริญ (ยกเว้นตำบลโคกเจริญ และ
โคกแสงสาร) อำเภอชัยบาดาล อำเภอท่าหลวง อำเภอลำสนธิ

ที่ว่าการอำเภอบ้านหมี่

สำนักงานเทศบาลตำบลโคกตูม

ตารางที่ ๑ แสดงข้อมูลด้านการปกครองและขนาดพื้นที่ของแต่ละอำเภอ

ที่	อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	ตำบล	หมู่บ้าน	เทศบาล	สุขาภิบาล	อบจ.	อบต.
๑	เมืองลพบุรี	๕๖๕.๖๑๓	๒๕	๒๑๔	๑	๑	๑	๒๐
๒	บ้านหมี่	๕๘๕.๖๙๗	๒๒	๑๕๕	๑	-	-	๒๐
๓	ชัยบาดาล	๑,๒๕๓.๐๐	๑๗	๑๒๘	-	๒	-	๑๔
๔	โคกสำโรง	๙๘๒.๓๕๖	๑๓	๑๓๗	๑	-	-	๑๓
๕	ท่าม่วง	๒๕๒.๘๒๙	๑๑	๑๒๘	-	๒	-	๘
๖	พัฒนานิคม	๙๕๙.๑๕๑	๔	๘๔	-	๒	-	๕
๗	หนองม่วง	๔๔๕.๕๐๓	๖	๖๒	-	๑	-	๖
๘	ท่าหลวง	๕๓๘.๘๓๕	๖	๕๓	-	๑	-	๖
๙	ลำสนธิ	๔๔๗.๐๐	๖	๕๓	-	-	-	๕
๑๐	โคกเจริญ	๓๑๗.๑๔๐	๕	๕๐	-	-	-	๕
๑๑	สระโบสถ์	๓๐๕.๖๐๕	๕	๔๕	-	๑	-	๓
	รวม	๖,๖๔๑.๗๒๙	๑๒๔	๑,๐๔๔	๓	๑๐	๑	๑๐๘

ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดลพบุรีประมาณร้อยละ ๔๗ เป็นชาวไทยภาคกลาง มีบางส่วนที่สืบเชื้อสายมาจากจีน ลาว เวียดนาม มอญ และชาวไทยพวนที่มาจากเชียงขวาง ซึ่งจะยังคงรักษาภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไว้ในกลุ่ม อาศัยอยู่กระจัดกระจายในอำเภอบ้านหมี่ อำเภอเมืองลพบุรี จำนวนประชากรในจังหวัดลพบุรีที่สำรวจเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๔๒ มีทั้งสิ้น ๗๕๙,๔๒๖ คน เป็นชาย ๓๘๔,๘๔๖ คน เป็นหญิง ๓๗๕,๐๘๐ คน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด คือ อำเภอเมืองลพบุรี ประมาณ ๒๒๑,๐๐๐ คน รองลงมาคืออำเภอชัยบาดาลมีประมาณ ๘๗,๐๐๐ คน อำเภอที่มีประชากรน้อยที่สุดคือ อำเภอโคกเจริญ ซึ่งใกล้เคียงกับอำเภอสระโบสถ์ที่มีประชากรประมาณ ๒๓,๐๐๐ คน

การทหาร ลพบุรีในวันนี้มีหน่วยทหารที่สำคัญหลายหน่วยตั้งอยู่ มีกองกำลังทหารของกองทัพไทยจำนวนนับแสนคน เหมาะที่จะใช้เป็นฐานส่งกำลังบำรุง และรักษาความสงบความมั่นคงของประเทศได้อย่างดี ในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร ทั้งพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้วางนโยบายและพัฒนาเมืองลพบุรีให้เป็นเมืองทหาร โดยประกาศเขตหวงห้ามและเวนคืนที่ดินทางทิศตะวันออก

ของตัวเมืองลพบุรี นับตั้งแต่ทางรถไฟออกไป ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วน ในอำเภอโคกสำโรง อำเภอชัยบาดาล และอำเภอพัฒนานิคม รวมพื้นที่ ประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๔.๘ ของพื้นที่จังหวัดลพบุรี เพื่อใช้เป็นพื้นที่ฝึกและพื้นที่ตั้งหน่วยทหาร

ประชากรจำนวนหนึ่งของลพบุรี คือ ทหารซึ่งมีอยู่นับแสนคน

ค่ายวิชาสงคราม ที่ตั้งกำลังทหาร กรมรบพิเศษที่ ๑ ปาห้วย

หน่วยทหารในจังหวัดลพบุรีที่มีบทบาทสำคัญ สังกัดกองทัพบก และกองทัพอากาศ ได้แก่

- หน่วยบัญชาการสงครามพิเศษ
- ศูนย์อำนวยการสร้างอาวุธกองทัพบก
- ศูนย์สงครามพิเศษ
- ศูนย์การทหารปืนใหญ่
- ศูนย์การบินทหารบก
- มณฑลทหารบกที่ ๑๓
- กรมรบพิเศษที่ ๑
- กรมรบพิเศษที่ ๒
- กรมรบพิเศษที่ ๓
- กองพลทหารปืนใหญ่
- โรงพยาบาลอานันทมหิดล
- กรมทหารราบที่ ๓๑ รักษาพระองค์
- กองคลังแสง ๒ สรรพวุธทหารบก
- กองพลปืนที่ ๑ (สังกัดกองทัพอากาศ)
- กองบิน ๒ (สังกัดกองทัพอากาศ)

ค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ตั้งกำลังทหาร ศูนย์สงครามพิเศษ

การศึกษา นับเป็นเวลา ๑๐๐ ปีมาแล้ว ที่ลพบุรีมีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๒ โรงเรียนแห่งแรก คือ โรงเรียนประจำจังหวัดลพบุรีวัดเสาชงทอง มีเจ้าอาวาสวัดเสาชงทอง พระสังฆการีวาหนุณี (เนียม) เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ โรงเรียนแห่งนี้ได้มีการโยกย้ายสถานที่หลายแห่ง จนกลายมาเป็นโรงเรียนพิบูลวิทยาลัยในวันนี้ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า โรงเรียนพิบูลวิทยาลัยเป็นโรงเรียนแห่งแรกของจังหวัดลพบุรีที่มีรากฐานมาจากโรงเรียนวัดเสาชงทอง การศึกษาในจังหวัดลพบุรีได้มีการพัฒนาขยายเพิ่มมากขึ้น มีสถานศึกษาหลายแห่งที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไปในระดับประเทศ สถานศึกษาเหล่านี้จะมีขนาดใหญ่ มีความพร้อมทั้งการบริหารจัดการ อาคารสถานที่ บุคลากรที่มีความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น สถาบันราชภัฏเทพสตรี วิทยาลัยเทคนิคลพบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย โรงเรียนพระนารายณ์ โรงเรียนวินิตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โรงเรียนจุฬารัตนราชวิทยาลัยลพบุรี

สถาบันการศึกษา

พระพุทธรูปเป็นสิ่งหนึ่งทางศาสนาที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ

วันนี้ลพบุรีจัดเป็นเมืองที่มีศักยภาพทางการศึกษาอยู่ในระดับแนวหน้า มีสถานศึกษาสำหรับบุตรหลานจำนวน ๔๘๔ แห่ง ที่รองรับนักเรียน นักศึกษา ให้ศึกษาเล่าเรียนจำนวน ๑๕๔,๓๗๘ คน เข้าเรียนในระดับอนุบาลศึกษา ๒๓,๗๘๓ คน เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษา ๖๕,๖๓๔ คน เรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษา ๓๘,๕๗๕ คน เรียนอยู่ในระดับ ปวช. ๑๕,๖๗๕ คน และระดับอุดมศึกษา ๑๐,๗๐๖ คน

ศาสนาที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีนับถือมีศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู ประชาชนร้อยละ ๙๔.๔๕ นับถือศาสนาพุทธ ส่วนศาสนาคริสต์มีผู้นับถือประมาณ ๑,๒๐๐ คน ศาสนาอิสลาม ประมาณ ๖๐๐ คน และศาสนาอื่นๆประมาณ ๒,๕๐๐ คน ลพบุรีมีวัด ๖๖๔ วัด เป็นวัดหลวง ๔ วัดและวัดราษฎร์ ๖๖๐ วัด มีโบสถ์คริสต์ ๕ แห่ง และมีสิติ ๒ แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติ ลพบุรีมีพื้นที่กว้างใหญ่ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มและที่ราบสลับเนินเขา อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมายหลายอย่าง เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า แร่ธาตุ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่ลพบุรีมีป่าสงวนแห่งชาติ ๔ แห่ง เนื้อที่ประมาณ ๑,๗๗๕ ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นป่าเสื่อมโทรม สำหรับป่าที่คงความสมบูรณ์มากที่สุดคือ ป่าซับลังกา ซึ่งอยู่ในพื้นที่ตำบลบัวชุม หนองยายโสี นาโสม เกาะวัง อำเภอชัยบาดาล และในตำบลลำสนธิ หนองรี กุดตาเพชร เขารวก อำเภอลำสนธิ เนื้อที่ป่าประมาณ ๓๔๘ ตารางกิโลเมตร มีพรรณไม้หลายชนิดเช่น ไม้เต็ง ริง เหียง พลวง พะยอม แดง ประดู่ ตะแบก และไผ่ ฯลฯ

ป่าวังเพลิง-ม่วงค่อม-ลำนารายณ์ เป็นป่าสงวนแห่งชาติมีเนื้อที่ประมาณ ๗๑๕ ตารางกิโลเมตร อยู่ในอำเภอชัยบาดาล อำเภอสระโบสถ์ อำเภอกอเจริญ และอำเภอกอกล่าวโรง สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ของพรรณไม้น้อยกว่าป่าซับลังกา พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ ไม้ยาง แดง เต็ง ริง ฯลฯ

ป่าชัยบาดาลมีเนื้อที่ประมาณ ๖๓๔ ตารางกิโลเมตร อยู่ในอำเภอชัยบาดาล อำเภอท่าหลวง อำเภอพัฒนานิคม อำเภอลำสนธิ เป็นป่าสงวนแห่งชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ของพรรณไม้น้อยกว่าสองป่าที่กล่าวมา สภาพป่าถูกประชาชนบุกรุกเข้าไปทำประโยชน์หลายจุด พรรณไม้ในป่าประกอบด้วย ไม้แดง มะค่าโมง ประดู่ และช่อยหิน ฯลฯ

ป่าเขาเพนียด เป็นป่าสงวนแห่งชาติที่มีขนาดเล็ก มีเนื้อที่ประมาณ ๒๘ ตารางกิโลเมตร อยู่ในตำบลเพนียด และตำบลวังเพลิง อำเภอโคกกล่าวโรง ป่าเขาเพนียดประกอบด้วยไม้มีค่า เช่น ไม้เต็ง ริง มะค่า ฯลฯ

นอกจากนี้ลพบุรียังมีป่าชุมชนซึ่งจำปาที่นำรูปแบบการจัดป่าโดยให้ประชาชนเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าตามความต้องการของคนในชุมชน ให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ป่าชุมชนซึ่งจำปามีเนื้อที่ประมาณ ๘๖ ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติชัยบาดาล

วันนี้ที่ลพบุรีมีป่าไม้เหลืออยู่ไม่มากนัก การเพิ่มของจำนวนประชาชน การเจริญเติบโตของเมือง การบุกรุกและขยายพื้นที่ทำนาทำไร่ เป็นปัจจัยที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ของจังหวัดลพบุรีลดลงอย่างน่าตกใจ

สัตว์ป่า เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง จำนวนสัตว์ป่าจะมากหรือน้อย จะเพิ่มขึ้นหรือลดลงขึ้นอยู่กับป่า เพราะป่าเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ป่า ในอดีตลพบุรีมีป่าที่กว้างใหญ่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้และสัตว์ป่านานาชนิด เช่น ช้าง เสือ วัวป่า เก้ง กวาง หมูป่า ชะนีและลิง วันนี้ป่าไม้ที่ลพบุรีถูกทำลายไปเป็น

ป่าซับลังกา

ลิงที่ลพบุรี

จำนวนมากจนสภาพป่ากลายเป็นป่าเสื่อมโทรม สัตว์ป่าล้มหายตายจากไม่มากหลายชนิดสูญหายไปจากป่า บางชนิดจะจัดกระจายเข้าไปอยู่ในสวนสัตว์ เข้าไปอยู่ในเมืองก็มี เช่นลิง ลิงที่ลพบุรีเป็นสัตว์ป่าที่เข้าไปมีชีวิตร่วมอยู่ในเมืองท่ามกลางสังคมคนเมืองที่ประกอบด้วยแสง สี เสียง และยังผลูกหลานไปด้วยรถยนต์ รถไฟ รถจักรยานยนต์ รถสามล้อ ลิงที่ลพบุรีเป็นลิงวอก มีอยู่ประมาณ ๑,๐๐๐ ตัว อาศัยอยู่บริเวณศาลพระกาฬ และรอบๆ นอกศาลพระกาฬซึ่งเป็นร้านค้าอาคารพาณิชย์ ตลาดสด ลิงเหล่านี้ได้รับการเรียกขานว่าเป็นลิงเจ้าพ่อฯ หรือลิงศาลพระกาฬไปในที่สุด

แร่ธาตุ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดสิ้นไปไม่สามารถสร้างขึ้นมาทดแทนใหม่ได้เหมือนต้นไม้ ป่าไม้ ที่เราสามารถปลูกขึ้นมาทดแทนต้นที่เราดัดไปแล้ว แร่ธาตุที่พบในจังหวัดลพบุรีมีดังนี้

- แร่ควอตซ์ หรือแร่เขี้ยวหนูมาน เป็นแร่ที่มักพบเป็นส่วนประกอบอยู่ในหินอัคนี หินแกรนิต เป็นแร่ที่มีความแข็งเท่ากับ ๗ สามารถขุดกราะเจาะเป็นรอย แร่ควอตซ์นี้พบในลพบุรีที่บริเวณเขาแหลม อำเภอโคกสำโรง และที่เขาวงพระยาม อำเภอเมืองลพบุรี ทั้ง ๒ แหล่งที่พบนี้ เป็นแร่ควอตซ์ที่ใส ไม่มีสีเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านนิยมนำมาเจียรระไนทำเป็นเครื่องประดับ จะมีความแวววคล้ายกับเพชร จึงเรียกตามแหล่งแร่ที่ขุดขึ้นมาเจียรไนว่าเพชรเขาแหลม และเพชรเขาวงพระยาม

- แร่เหล็ก เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เขากับควาย อำเภอโคกสำโรง เป็นแร่ชนิดฮีมาไทต์ และแร่ชนิดแมกนีไทต์ มีสมบัติติดแม่เหล็ก ความแข็ง ๕-๖ แหล่งแร่เหล็กที่เขากับควายมีสินแร่ประมาณ ๗ ล้านตัน และเปิดอนุญาตให้เอกชนประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้

- แร่ทองแดง พบที่เขาวงพระยุดาบดาหน้อย อำเภอเมืองลพบุรี และเขาวงพระจันทร์ อำเภอโคกสำโรง ทั้ง ๒ แหล่งมีปริมาณของแร่ไม่มากพอที่จะเปิดทำเหมืองแร่ได้

- ดินมาร์ล เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีสารประกอบแคลเซียมคาร์บอเนตเป็นส่วนใหญ่ เมื่อปีบน้ำมะนาวใส่ดินมาร์ลจะเกิดปฏิกิริยาเป็นฟองฟูขึ้นมา ดูเผินๆก็เห็นว่าดินนั้นฟองตัว จึงเรียกกันว่าดินสอฟองโบราณใช้ทำอ่างประเว้งกายเพื่อให้เย็นสบาย ปัจจุบันใช้ในการแก้ไขดินเปรี้ยว ผลการทำรูป ทำปูนซีเมนต์ ดินมาร์ลหรือดินสอฟองพบมากที่บ้านหินสองก้อน บ้านท่ากระยาง บ้านท่าแค บ้านท่าศาลา อำเภอเมืองลพบุรี

นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ อีกที่พบในจังหวัดลพบุรี เช่น หินอ่อน หินปูน ยิปซัม ฟอสเฟต ฯลฯ ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เป็นสมบัติล้ำค่าของชาวลพบุรีที่จะต้องรักษาหวงแหน ดังนั้นในการขุดค้นขึ้นมาใช้ประโยชน์จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักสูงสุดโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ดินมาร์ล

เศรษฐกิจของลพบุรีขึ้นอยู่กับสินค้าทางการเกษตรเป็นหลัก เพราะชาวลพบุรีส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก รายได้จากผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรในปีหนึ่งๆ ประมาณ ๗,๐๐๐ ล้านบาท รายได้อันดับต้นๆ มาจากข้าว ลพบุรีปลูกข้าวประมาณ ๑.๑๕ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ที่ปลูกข้าวคือ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลพบุรี และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสัก เกษตรกรลพบุรีสามารถปลูกข้าวนาปีได้ผลผลิตเฉลี่ย ๓๓๕ กิโลกรัมต่อไร่ และปลูกข้าวนาปรังได้ผลผลิตเฉลี่ย ๗๐๕ กิโลกรัมต่อไร่

พืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ดีไม่แพ้ข้าว คือ อ้อย เกษตรกรลพบุรีทำไร่อ้อยกันมากในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มเนินเขาด้านตะวันออกของลพบุรี เขตอำเภอโคกสำโรง อำเภอชัยบาดาล อำเภอพัฒนานิคม ในปีหนึ่งๆ สามารถผลิตอ้อยส่งป้อนโรงงานน้ำตาล ได้ประมาณ ๒.๒ ล้านตัน นอกจากนี้ยังมีพืชไร่อื่นๆ อีกที่ปลูกกันในจังหวัดลพบุรี ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง ฝ้าย ถั่วลิสง ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ฯลฯ

ผลไม้ เป็นพืชเศรษฐกิจที่เกษตรกรให้ความสนใจมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้เนื่องจากราคาผลผลิตการเกษตรด้านอื่นๆ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ผลไม้ที่เกษตรกรลพบุรีปลูกกันมากได้แก่ มะม่วง กล้วยน้ำว้า มะพร้าว ส้มเขียวหวาน น้อยหน่า กระท้อน ฯลฯ

ผลผลิตจากไร่ นา และสวน ทำให้เศรษฐกิจของลพบุรีสะพัดและหมุนเวียนได้อย่างดี หากปีใดเกิดภาวะแห้งแล้ง ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย ได้ผลไม่ดี ปีนั้นภาวะเศรษฐกิจของลพบุรีก็กระทบกระเทือนไปด้วย การพัฒนาทางเศรษฐกิจของลพบุรีมาถึงวันนี้จึงค่อยๆ ปรับตัวไปสู่การเกษตร อุตสาหกรรม โดยมีวัดดุจดินทางการเกษตรเป็นตัวป้อนไปสู่โรงงานอุตสาหกรรม วันที่ที่ลพบุรีมีโรงงานอุตสาหกรรมประมาณ ๒๐๐ โรง มูลค่ารวมประมาณ ๔,๐๐๐ ล้านบาท ในจำนวนนี้เป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรประมาณ ๒๓๐ โรงงาน และเป็นโรงงานอุตสาหกรรมทั่วๆ ไปประมาณ ๓๗๐ โรงงาน รายได้จากภาคอุตสาหกรรมของลพบุรีในปีหนึ่งๆ มีมูลค่ารวมผลิตภัณฑ์ประมาณ ๒,๐๐๐ ล้านบาท

ธุรกิจการพาณิชย์ สินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมของลพบุรีจะหมุนเวียนสะพัดไปได้นั้นยังต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการจัดการทางด้านธุรกิจและการพาณิชย์ กลไกที่สำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของลพบุรีหมุนเวียนได้ดีคือ สถาบันการเงิน จังหวัดลพบุรีมีธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน เครดิตฟองซิเอร์ รวม ๑๗๐ แห่ง มีปริมาณเม็ดเงินหมุนเวียนในจังหวัด ประมาณ ๔๐,๐๐๐ ล้านบาท (ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทย)

ไร่อ้อยโพธิ์ วัดดุจดินสำคัญที่ส่งป้อนโรงงานอุตสาหกรรมทำอาหารสัตว์

ธุรกิจอัญมณี
ที่ทำรายได้ให้กับจังหวัดลพบุรี

มีสหกรณ์ทั้งหมด ๗๔ แห่ง ในจำนวนนี้เป็นสหกรณ์การเกษตร ๔๒ แห่ง สหกรณ์ออมทรัพย์ ๑๖ แห่ง สหกรณ์ร้านค้า ๑๑ แห่ง สหกรณ์บริการ ๗ แห่ง และสหกรณ์นิคม ๒ แห่ง (ข้อมูลจากกรมส่งเสริมสหกรณ์) ทั้งหมดนี้ช่วยให้ภาวะเศรษฐกิจด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมของจังหวัดลพบุรีเป็นไปด้วยความราบรื่น

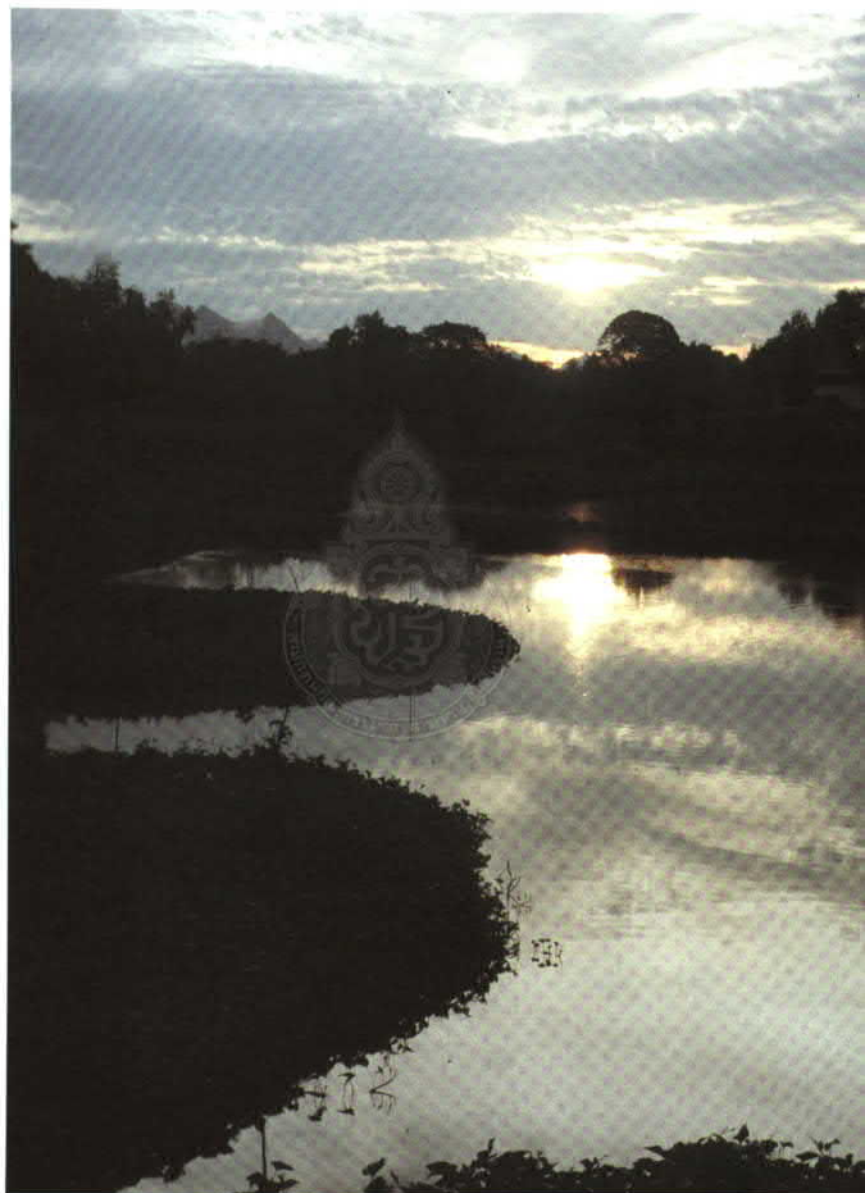
นอกจากนี้ลพบุรียังมีธุรกิจการพาณิชย์ประเภทร้านค้าขายปลีก ขายส่ง ห้างหุ้นส่วน บริษัท กิจดาการ และโรงแรมที่จดทะเบียนในรูปแบบบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลเปิดดำเนินการและให้บริการ ประมาณ ๓,๐๐๐ ราย

โรงงานอุตสาหกรรมมินิเบ เป็นโรงงานขนาดใหญ่ ผลผลิตที่ได้จะส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ

วันนี้ลพบุรีมีการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่ปี ค.ศ. ๒๐๐๐ จึงได้เร่งปรับโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และถนนหนทางให้ได้ระดับมาตรฐาน เร่งพัฒนาการศึกษาให้เป็นเมืองแห่งการศึกษาและวิทยาศาสตร์ พร้อมกับพัฒนาศักยภาพในการผลิตให้เป็นเมืองเกษตรอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมเบาที่สามารถส่งผลผลิตไปจำหน่ายได้ทั่วประเทศ ตลอดจนต่างประเทศ ปรับปรุงฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมให้สมบูรณ์แบบ สามารถเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดใกล้เคียง รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้สัมผัสคำกล่าวที่ว่า ลพบุรี : ธานีแห่งอารยธรรม

ประวัติศาสตร์ลพบุรี

ลพบุรีเป็นเมืองโบราณเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน จากการที่มีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เหมาะสม มีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่อันเนื่องมาจากได้รับตะกอนจากแม่น้ำใหญ่ถึง ๓ สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ทำให้บริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งผลิตข้าวขนาดใหญ่โดยไม่ต้องอาศัยการชลประทานมากนัก ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นอกจากจะมีผลทางเศรษฐกิจแล้วยังมีผลทำให้องค์ประกอบด้านเชื้อชาติของประชากรเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และเป็นแรงดึงดูดให้ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งโดยไม่ขาดสาย และด้วยตำแหน่งที่ตั้งและการคมนาคมที่สะดวก กล่าวคือ ตั้งอยู่ใกล้บริเวณที่แม่น้ำใหญ่หลายสายไหลมาบรรจบกันและจะออกสู่ทะเล ทำให้สามารถควบคุมเส้นทางคมนาคมทางน้ำจากดินแดนตอนบนของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามายังอ่าวไทย ให้เป็นศูนย์รวมสินค้า และเป็นเมืองท่าค้าขายที่ดี นอกจากนี้การตั้งอยู่ในบริเวณที่สามารถติดต่อกับดินแดนอื่นๆ โดยรอบทั้งใกล้และไกลได้อย่างกว้างขวาง และอยู่ในบริเวณที่เป็นจุดกึ่งกลางของดินแดนอันเป็นที่ตั้งของศูนย์อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมในสมัยโบราณ ได้แก่ พม่า เขมร แลพมลายู ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดจนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ทำให้ลพบุรีกลายเป็นจุดเชื่อมต่อทางการเมืองและวัฒนธรรมที่สำคัญ และมีผลต่อลพบุรีทั้งในด้านการค้า การทำสงคราม การรับและเผยแพร่อารยธรรม ตลอดจนการอพยพของประชากร ดังปรากฏให้เห็นในประวัติศาสตร์ของลพบุรีในแต่ละยุคแต่ละสมัย

ลพบุรีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เหตุที่ทำให้ทราบว่าลพบุรีเป็นดินแดนที่มีผู้คนอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ก็เนื่องจากการขุดพบบริเวณการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่หลายแห่งของลพบุรี โดยพบว่าชุมชนของมนุษย์ในยุคนี้เป็นยุคหิน บริเวณที่ขุดพบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมนุษย์ยุคหินกระจายอยู่ทั่วไป ได้แก่ ถ้ำกระดำ ตำบลเสาชามแง อำเภอบ้านหมี่ บ้านโคกเจริญ ตำบลมะกอกหวาน อำเภอชัยบาดาล ตำบลชัยจำปา อำเภอท่าหลวง และศูนย์การทหารปืนใหญ่ จังหวัดลพบุรี

ถ้ำกระดำ ได้มีการสำรวจพบเครื่องมือหินกะเทาะของมนุษย์ยุคหิน ซึ่งทำด้วยหินไวโอลท์ หินกรีนสโตน และหินที่เกิดจากภูเขาไฟระเบิด จำนวน ๑๐ ชิ้น เครื่องมือหินกะเทาะนี้ ศาสตราจารย์พริทซ์ สารสิน นักมานุษยวิทยาชาวสวีเดนซึ่งเป็นผู้สำรวจพบเข้าใจว่าเป็นเครื่องมือหินของมนุษย์สมัยหินเก่ามีอายุประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปี - ๑๒,๐๐๐ ปี จนถึงกับเรียกเครื่องมือเหล่านี้ว่าเป็นวัฒนธรรมสยาม แต่นักโบราณคดีและนักมานุษยวิทยารุ่นต่อมาได้ตรวจพิจารณาแล้วให้ความเห็นว่าเครื่องมือหินกะเทาะดังกล่าวน่าจะเป็นเครื่องมือหินกะเทาะของมนุษย์ยุคหินที่มีอายุประมาณ ๑๒,๐๐๐ ปี - ๔,๐๐๐ ปี มากกว่า

ศาสตราจารย์ชิน อยูติ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเครื่องมือหินกะเทาะที่ศาสตราจารย์พริทซ์ สารสิน ขุดพบว่าเป็นของวัฒนธรรมโหบินเนียน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีอายุประมาณ ๑๒,๐๐๐ ปี - ๔,๐๐๐ ปี สำหรับโหบินเนียนนี้เป็นชื่อที่ได้มาจากแหล่งขุดค้นที่จังหวัดโหบีนท์ ประเทศเวียดนามภาคเหนือ เจ้าของวัฒนธรรมโหบินเนียนที่อยู่ในประเทศ

ซากวัตถุโบราณและหัวกะโหลกอายุประมาณ ๒,๐๐๐ ปี
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่วัดเจ้าพระมณีโลก จังหวัดลพบุรี

ไทยเป็นพวกออสตราโล - มาเลนิเซียน มีรูปร่างไม่สูงกว่าคนไทย มนุษย์พวกนี้เป็นพรานล่าสัตว์ หาผลไม้ จับสัตว์น้ำ เช่น หอย ปู ปลา กินเป็นอาหาร อาศัยอยู่ตามถ้ำ เมื่อตายจะมีประเพณีฝังศพในถ้ำนอนชันเข้าญาติผู้ตายจะนำอาหารใส่ลงไปในหลุมศพด้วย เหนือศพจะนำเอาดินสีแดงมาโปรยไว้

สำหรับโบราณวัตถุที่ศาสตราจารย์พริทซ์ สารสิน ขุดพบที่ถ้ำกระดำ ตำบลเขาสนามแจ่ง อำเภอบ้านหมี่นี้ นอกจากเครื่องมือหินกะเทาะดังกล่าวแล้ว ยังมีเปลือกหอยบก และกระดูกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอีกด้วย

ต่อจากสมัยวัฒนธรรมโหบินเนียนก็คือสมัยหินใหม่ซึ่งมีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ ปี ถึงประมาณ ๒,๐๐๐ ปี เครื่องมือหินของมนุษย์สมัยหินใหม่จะมีลักษณะขัดจนเรียบ ไม่กะเทาะเหมือนสมัยหินกลางหลักฐานที่แสดงว่ามีมนุษย์สมัยหินใหม่อยู่ที่จังหวัดลพบุรีก็คือ ขวานฟ้า ขนาดค่อนข้างเล็กซึ่งมีทั้งแบบธรรมดาและแบบหินมีบา รูปด้านตัดเป็นรูปไข่ หรือรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ขวานฟ้าขนาดเล็กนี้เข้าใจว่าจะเป็นของสมัยหินใหม่ตอนปลายหรือยุคโลหะตอนต้น บริเวณที่มีการค้นพบขวานฟ้าได้แก่ ตำบลท่าแพ อำเภอเมือง ตำบลบ่อดินแดง อำเภอโคกสำโรง อำเภอบ้านหมี่ ตำบลมะกอกหวาน อำเภอชัยบาดาล ตำบลซับจำปา อำเภอท่าหลวง และอำเภอพัฒนานิคม

แต่แหล่งโบราณคดีสมัยหินใหม่ที่สำคัญก็คือที่บ้านโคกเจริญ ตำบลมะกอกหวาน อำเภอชัยบาดาล

เครื่องประดับประเภทสร้อยคอ ต่างหู (ลูกปัด) แหวนนิ้วมือและกำไล อายุราว ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ ปี

บ้านโคกเจริญ ณ ที่แห่งนี้ คณะสำรวจโบราณคดีไทย-อังกฤษ ได้ขุดค้นพบโบราณวัตถุหลายอย่าง ได้แก่ ขวานหินขัดขนาดเล็ก ซึ่งส่วนมากเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือสี่เหลี่ยมคางหมู ขวานหินมีปาก เศษเครื่องปั้นดินเผาลายเชือกทาบและลายเส้น เครื่องประดับทำด้วยเปลือกหอย ได้แก่ ลูกปัด กำไลข้อมือ เครื่องประดับหู นอกจากนี้ยังค้นพบหลุมศพ จำนวน ๕๐ หลุม

การค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมากและหลุมศพดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ามีการอยู่รวมกันเป็นชุมชนและมีประเพณีการฝังศพเกิดขึ้นแล้ว

ตำบลขี้ขี้ป่า ได้มีการขุดพบหลักฐานของมนุษย์สมัยหินใหม่ ได้แก่ การใช้รูปเป็นสัญลักษณ์บนเครื่องปั้นดินเผา ตลอดจนพบขวานฟ้าขนาดเล็ก

มนุษย์สมัยหินใหม่นี้จะอาศัยอยู่ที่ราบ ใกล้ห้วย ลำธาร หนอง บึง หรือแม่น้ำ รู้จักนำสัตว์มาเลี้ยง ทำไร่ ทำสวน ทำเครื่องปั้นดินเผา มีการจักสาน ทอผ้า ใช้หอกที่ทำด้วยกระดูก ใช้กระสุน จมวก และเครื่องมือหินที่ขัดจนเรียบ

ถัดจากยุคหินใหม่ก็คือยุคโลหะ ซึ่งแหล่งที่เป็นยุคโลหะสำคัญของภาคกลาง ได้แก่ บริเวณศูนย์การทหารปืนใหญ่ลพบุรี

ศูนย์การทหารปืนใหญ่ลพบุรี บริเวณบ้านพักทหารศูนย์การทหารปืนใหญ่ลพบุรีถือเป็นแหล่งมรดกมรดกก่อนประวัติศาสตร์สมัยหลังสุดของลพบุรี บริเวณดังกล่าว นักโบราณคดีของกรมศิลปากรได้ขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมากในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๐๘ ดังนี้ เครื่องปั้นดินเผา สีเทาและสีแดง แวดินเผา ลูกกลมดินเผา (ลูกกระสุน) แผ่นเครื่องปั้นดินเผากะเทาะกลม เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กและสำริด ได้แก่ ขวานสำริด หอกเหล็ก และขวานเหล็ก เครื่องประดับได้แก่ กำไลสำริด แหวนสำริด ลูกปัดสำริด กำไลแก้ว ลูกปัดแก้วสีต่างๆ กำไลหิน กำไลดินเผา ลูกปัดหอย ดินเผาทำเป็นรูปหัวสัตว์ขนาดเล็ก ดินเผาทำเป็นรูปขวาน และโครงกระดูกมนุษย์จำนวน ๓๑ โครง

จากโครงกระดูกมนุษย์ที่ขุดพบที่บริเวณศูนย์การทหารปืนใหญ่ลพบุรีดังกล่าว ทำให้ทราบถึงประเพณีการฝังศพของมนุษย์ยุคโลหะว่านิยมฝังศพในท่านอนหงาย โดยวางแขนเป็น ๓ แบบ คือ วางแขนแนบข้างตัว วางฝ่ามือไว้ที่หน้าขา และวางมือไว้ใต้ตะโพก โดยทุกศพจะหันศีรษะไปทางทิศเหนือ ที่น่าสนใจก็คือคนที่มียายุประมาณ ๑๗-๑๘ ปี จะถอนฟันหน้าตอนบนซี่ริมออกข้างละซี่

มนุษย์ยุคโลหะที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่ลพบุรีจัดเป็นผู้ที่แต่งกายงาม มีการสวมเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าถุง ที่มวยผมจะมีลูกปัดสีร้อยเป็นพวงประดับอยู่ มีการสวมแหวนทั้งนิ้วมือและนิ้วเท้า โดยเฉพาะการสวมแหวน

โครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุราว ๒,๕๐๐-๓,๕๐๐ ปี จากแหล่งโบราณคดีบ้านท่าแค

ที่นิวมีอนัน จะนิยมสวมมากกว่า ๑ วง เช่น บางคนสวม ๕ วง ที่นิวมีอเดียว หรือสวม ๓ วงที่นิวก้อย นิวกลาง และนิวชี้ นอกจากนี้ที่ข้อมือของมนุษย์ยุคโลหะจะสวมกำไลสำริด กำไลแก้ว หรือกำไลดินเผา

มนุษย์ยุคโลหะจะอาศัยอยู่บนเนิน ใกล้หนองน้ำ ไม่ไกลจากภูเขานัก กินอาหารประเภทเนื้อสัตว์ ปลา เต่า หอยขม หอยกาบ และหอยปิง

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ เป็นต้นมา บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเริ่มมีเมืองต่างๆ เกิดขึ้น โดยเฉพาะแถบลุ่มน้ำแม่กลอง เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุและโบราณสถานทางพุทธศาสนาที่มีอายุในพุทธศตวรรษที่ ๗-๑๑ นักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่ากลุ่มเมืองในแถบตอนล่างของลุ่มน้ำแม่กลองคือ แคว้นทวน-ซุน ซึ่งเป็นตลาดชุมชุมของตะวันออกและตะวันตก และเป็นเมืองท่าค้าขาย

ในระยะที่เมืองในแถบลุ่มน้ำแม่กลองรุ่งเรืองด้วยการค้า ชุมชนในบริเวณลพบุรีก็ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว และเนื่องจากตั้งอยู่ไม่ไกลจากปากอ่าวไทย ดังนั้นเรือที่เข้ามาค้าขายที่แคว้นทวน-ซุน จึงได้แวะไปที่บริเวณลพบุรีด้วย ประกอบกับลพบุรีมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีทำเลที่ตั้งเหมาะสมสามารถติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ได้สะดวก มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ จึงทำให้ลพบุรีเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความมั่งคั่ง พร้อมทั้งจะพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สภาพดินของเมืองลพบุรีที่เหมาะสมแก่การเพาะ

ดินดีทำให้ดอกไม้บานสะพรั่ง

ลพบุรีได้อาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางหนึ่งในการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ

พื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ของเมืองลพบุรี

พืชไร่เจริญงอกงาม

ทุ่งนาเขียวขจี

ลพบุรีสมัยทวารวดี

ในสมัยทวารวดีได้ปรากฏชื่อเมืองละโว้หรือลวปุระซึ่งเป็นชื่อเดิมของเมืองลพบุรีขึ้น โดยพบหลักฐานทั้งที่เป็นจารึก จดหมายเหตุ และเอกสารต่างๆ ดังนี้ จารึกบนเหรียญเงินสมัยทวารวดีซึ่งพบที่เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีคำที่จารึกเป็นภาษาสันสกฤตว่า ลวปุระ จารึกภาษาขอม (จารึกหลักที่ ๒๑) ซึ่งตัวอักษรและภาษาที่ใช้บนจารึกมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พบที่ศาลพระกาฬ ได้กล่าวถึงเมืองละโว้ ในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ก็ได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีว่าเป็นราชธิดาของกษัตริย์กรุงลวปุระซึ่งเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมากในสมัยทวารวดี เสด็จขึ้นปกครองเมืองหริภุญไชย (จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน) ในปี พ.ศ. ๑๒๐๖ นอกจากนี้ในจดหมายเหตุของชาวจีนในพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ได้เรียกชื่อเมืองและแคว้นหนึ่งในเมืองไทยว่าหลอฮก ซึ่งนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้สันนิษฐานว่าคือเมืองละโว้ ชื่อเมืองละโว้ได้ปรากฏอยู่จนถึงสมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้จากเอกสารสมัยอยุธยา หรือจดหมายเหตุบันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติ เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา และฝรั่งเศส ยังคงเรียกเมืองลพบุรีว่าเมืองละโว้

ความหมายของคำว่าละโว้หรือลวปุระนั้น มีผู้สันนิษฐานไว้ต่าง ๆ กันดังนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า คำว่า “ละโว้” น่าจะมาจากคำว่า “ละวะ” หรือ “ละว้า” ซึ่งเป็น

กลุ่มชนที่เคยเป็นเจ้าของดินแดนในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากชื่อเมืองลพบุรีที่อยู่ในประเทศอินเดียมากกว่า และเมืองลพบุรีอาจจะผันมาเป็นลพบุรี ซึ่งหมายถึงเมืองของพระลวหรือพระลพผู้เป็นโอรสของพระราม

สำหรับประวัติการสร้างเมืองละโว้ได้ปรากฏขึ้นในพงศาวดารเหนือว่าพระยาภาณุวรรณศิราชซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระยาภาณุพัชรได้มอบให้พราหมณ์ทั้งหลายยกพลไปสร้างเมืองละโว้ ในปี พ.ศ. ๑๐๐๒ สภาพของละโว้เมื่อแรกตั้งนั้นมีกำแพงและคูเมือง ความกว้างประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๑,๕๕๐ เมตร ผังเมืองเป็นรูปรี ไม่สม่ำเสมอ ต่อมาชื่อเมืองละโว้ได้เปลี่ยนเป็นเมืองลพบุรีในปี พ.ศ. ๑๖๒๕ โดยพระนารายณ์ราชโอรสของพระเจ้าจันทโชติแห่งแคว้นละโว้กับพระนางปฏิมาสุดางจันทร์ เป็นผู้เปลี่ยนชื่อเมืองดังกล่าวในคราวที่พระองค์ได้เสด็จไปสร้างพระปรางค์ที่เมืองละโว้

นักวิชาการของไทยบางท่านได้แสดงความเห็นว่าประวัติการสร้างเมืองละโว้ที่กล่าวมาว่าพระยาภาณุวรรณศิราชได้ให้พราหมณ์ไปสร้างเมืองละโว้ในปี พ.ศ. ๑๐๐๒ นั้นคงจะเชื่อถือได้ยาก เนื่องจากพงศาวดารเหนือเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งห่างจากเหตุการณ์จริงหลายศตวรรษ นอกจากนั้นข้อความในพงศาวดารส่วนใหญ่ค่อนข้างสับสน และเห็นว่าหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้น่าจะได้แก่ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งเป็นตำนานภาษาบาลีของภาคเหนือ เนื่องจากเนื้อเรื่องไม่สับสน ศักยราชเชื่อถือได้ และถูกนำมาใช้อ้างอิงกันอย่างกว้างขวาง ในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ได้

กล่าวถึงฤาษีวาสเทพว่าได้สร้างเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) ใน พ.ศ. ๑๒๐๔ ต่อมาใน พ.ศ. ๑๒๐๖ ได้ส่งทูตล่องไปตามแม่น้ำปิงไปยังเมืองลพบุรีเพื่อ ทูลขอเชื้อสายกษัตริย์ลพบุรีให้มาปกครอง กษัตริย์ลพบุรีจึงได้พระราชทาน พระนางจามเทวีซึ่งเป็นพระราชธิดาให้ไปครองเมืองหริภุญไชย ชื่อเมือง ลพบุรีในด้านงานชินกาลมาลีปกรณ์ได้เป็นที่ยอมรับกันว่าคือเมืองลพบุรี ในปัจจุบัน

สมัยทวารวดีถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นยุคที่เจริญรุ่งเรืองของลพบุรี ในประวัติศาสตร์ มีหลักฐานต่างๆ สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ จำนวน มากที่แสดงว่าเมืองลพบุรีในเวลานั้นเป็นเมืองที่มีความรุ่งเรืองทาง วัฒนธรรมโดยเฉพาะทางพุทธศาสนา จนอาจจะเรียกว่าเป็นศูนย์กลาง ที่แท้จริงของพุทธศาสนาในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และจากการที่ ลพบุรีมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ เช่น จีน และอินเดีย โดย เฉพาะอินเดียซึ่งเป็นประเทศที่ลพบุรีทำการค้าขายมากกว่าประเทศอื่นๆ จึงทำให้อารยธรรมหรือวัฒนธรรมจากอินเดียได้เข้ามาผสมผสานกับ วัฒนธรรมท้องถิ่นของลพบุรีที่มีมาแต่เดิมตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เกิดเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันในชุมชนที่มีการติดต่อกัน กัน โดยมีคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมร่วมขึ้น ในกลุ่มชน และขยายรูปแบบวัฒนธรรมทางพุทธศาสนานี้ออกไป ซึ่งอาจ เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมทวารวดี รูปแบบวัฒนธรรมร่วมจากอินเดียนี้นับว่า เด่นชัดในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ และเนื่องจากวัฒนธรรมทวารวดีเป็น วัฒนธรรมในพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ดังนั้นจึงพบพระพุทธรูป ศิลาจารึก และซากพระสถูปแบบทวารวดีในเขตแคว้นละโว้หรือลพบุรี

ศิลาซึ่งมีอักษรจารึกข้อความต่าง ๆ

วัฒนธรรมทวารวดีหรือศิลปะทวารวดีที่แพร่หลายอยู่ที่เมือง
ลพบุรีและเมืองสำคัญอื่นๆ นั้น ในระยะแรกยังมีรูปแบบศิลปะที่ได้รับ
อิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะ ต่อมาจึงค่อยๆ
เปลี่ยนไปเป็นแบบพื้นเมืองมากขึ้น และเนื่องจากวัฒนธรรมทวารวดีเป็น
วัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าเกิดจากความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังนั้นโบราณสถาน
และโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นในสมัยนี้จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาเสีย
เป็นส่วนใหญ่ ส่วนหลักฐานอื่นๆ ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่พบใน
สมัยทวารวดี ที่สำคัญได้แก่ เหยือกซึ่งส่วนใหญ่ทำด้วยเงินที่มีทั้ง
มีลวดลายฉลุเป็นรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ตามคตินิยมของอินเดีย เช่น
รูปหอยสังข์ ตราพระอาทิตย์ ฯลฯ และแบบเรียบไม่มีลวดลาย พบมาก
ที่เมืองพรมทิน ตำบลหลุมข้าว อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี

นอกจากนั้นยังได้พบการใช้อักษรจารึกข้อความต่างๆ บนศิลา
ฐานพระพุทธรูป ธรรมจักร และพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่อง
เกี่ยวกับศาสนาพุทธ ตัวอักษรที่ใช้จะเป็นรูปแบบอักษรของอินเดียทางใต้
ส่วนภาษาจะมีทั้งภาษาบาลี สันสกฤต และภาษามอญโบราณ

หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาในลพบุรี
ได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ศิลาจารึกซึ่งค้นพบที่ลพบุรี เช่น จารึกบนฐาน
พระพุทธรูปยืน มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นหลักฐานที่แสดง
ให้เห็นว่ามีการนับถือพุทธศาสนา และมีตัวอักษรใช้แล้ว จารึกหลักที่ ๑๘

ซึ่งเป็นจารึกบนเสาแปดเหลี่ยม พบที่ศาลสูง (ศาลพระกาฬ) ในจารึกนี้ได้กล่าวถึงพ่อบ้านคนหนึ่งได้ถวายโค รด (เกวียน) และทาสแก่วัด นอกจากนี้จารึกบนเสาแปดเหลี่ยมซึ่งพบที่เมืองโบราณชัยจำปา อำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี ได้จารึกคาถาบาลีต่างๆ ไว้ คาถาเหล่านี้แสดงว่าผู้จารึกมีความรู้เกี่ยวกับพระคัมภีร์บาลีเป็นอย่างดี

นอกจากการทำบุญและความรู้ในคัมภีร์บาลีที่ปรากฏในจารึกแล้ว ในคราวที่พระนางจามเทวีราชธิดาของละโว้หรือลพบุรีได้เสด็จขึ้นปกครองเมืองหริภุญไชยนั้น ได้นำพุทธศาสนา บัณฑิต หมอยา โหรา และช่างฝีมือต่างๆ จากละโว้ไปยังเมืองหริภุญไชยด้วย จากเหตุการณ์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าละโว้หรือลพบุรีเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมและศาสนาอย่างมาก และมีอำนาจทางการเมืองด้วยจึงสามารถแผ่อิทธิพลขึ้นไปถึงเมืองหริภุญไชยได้

สำหรับถาวรณับถึศาสนาของชาวลพบุรีในสมัยทวารวดีนั้น มีการนับถึศาสนาพุทธลัทธิเถรวาท (หินยาน) ลัทธิมหายาน และศาสนาพราหมณ์

นอกจากความเจริญทางพุทธศาสนาแล้ว โครงสร้างทางกายภาพของเมืองลพบุรีในสมัยทวารวดีก็ได้แสดงถึงลักษณะของอารยธรรมเมืองเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากการมีการสร้างกำแพงเมือง คูเมือง คลองส่งน้ำ และทำคันดินกั้นน้ำเข้ามาใช้ในตัวเมืองและบริเวณใกล้เคียง

คันดินของลพบุรี บริเวณใกล้วัดกวีศราราม

การแกะสลักหินแกรนิต งานช่างฝีมือ
อย่างหนึ่งของลพบุรี

ในด้านเศรษฐกิจของลพบุรีในสมัยทวารวดีพบว่ามีการทำเกษตรกรรม คือ การทำนาข้าวซึ่งทำให้ลพบุรีสามารถเลี้ยงตัวเองได้เป็นอย่างดี และมีเหลือพอที่จะส่งออกไปขายแก่เมืองอื่นๆ ได้ นอกจากการทำนาแล้ว ลพบุรียังมีการใช้โลหะเหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น การผลิตจอบ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีงานช่างฝีมือ ซึ่งหลักฐานที่ทำให้ทราบว่าลพบุรีมีงานช่างฝีมือก็คือรายชื่อผู้คนที่พระนางจามเทวีนำไปจากลพบุรีหรือลพบุรีมีช่างฝีมือต่างๆ รวมอยู่ด้วยได้แก่ ช่างสลัก ช่างแก้วแหวน ช่างเงิน ช่างทอง ทำให้เห็นว่างานช่างฝีมือในลพบุรีคงจะเจริญไม่น้อย ศิลปวัตถุสมัยทวารวดีซึ่งพบที่ลพบุรีก็มีความงดงามหลายชิ้น และเนื่องจากลพบุรีสามารถผลิตข้าวและสินค้าได้มาก จึงทำให้ระบบการผลิตของลพบุรีไม่ใช่ว่าการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองเท่านั้น แต่เป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายด้วย การค้าขายของลพบุรีนอกจากจะติดต่อค้าขายกับท้องถิ่นใกล้เคียงแล้วยังมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าจากยุโรปแถบเมดิเตอร์เรเนียน อินเดีย และจีนด้วย

จากระบบเศรษฐกิจดังกล่าวจึงทำให้ลพบุรีสามารถพัฒนาเป็นศูนย์กลางของความเจริญทางวัฒนธรรม

ของใช้สมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ที่แสดงให้เห็นถึงงานช่างฝีมือของลพบุรี

การแกะสลักหินอ่อน แสดงให้เห็นถึงงานช่างฝีมือของลพบุรี

การทำนาข้าวที่จังหวัดลพบุรี

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าลพบุรีหรือละโว้ในสมัยทวารวดีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีการพัฒนาจากชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนกลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ซึ่งคงเนื่องมาจากการมีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม สามารถติดต่อกับบ้านเมืองที่อยู่ภายในและภายนอกได้ทั้งทางบกและทางน้ำ นอกจากนี้จะเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญแล้วยังเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาด้วย กล่าวคือเป็นเมืองศูนย์กลางในการแพร่ขยายรูปแบบวัฒนธรรมทวารวดีไปยังภูมิภาคต่างๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีพลเมืองที่เป็นชนชาติมอญอาศัยอยู่ตั้งแต่เห็นได้จากจารึกที่ค้นพบที่ลพบุรี นอกจากนี้ภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีแล้วยังมีภาษามอญปรากฏอยู่ด้วย มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคมจากสังคมเผ่าซึ่งเป็นสังคมแบบก่อนประวัติศาสตร์ไปเป็นสังคมเมืองที่มีกษัตริย์ปกครอง มีภาษาที่ใช้คือภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี และภาษามอญ มีการใช้อักษรที่เป็นรูปแบบอักษรของอินเดียทางใต้

อักษรของอินเดียทางใต้ที่จารึกไว้บนศิลาจารึก

ถนนหนทางช่วยให้การติดต่อกับเมืองต่างๆ เป็นไปอย่างสะดวก

แม่น้ำเป็นเส้นทางหนึ่งที่ลพบุรีใช้ในการติดต่อกับบ้านเมืองต่างๆ

ความอุดมสมบูรณ์ของลพบุรี ทำให้พืชไร่เจริญงอกงาม

ลวดลายปูนปั้นที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม

ลพบุรีในพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘ (สมัยลพบุรี)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในเมืองละโว้หรือลพบุรี การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้แก่การเปลี่ยนแปลงผู้นำอันเนื่องมาจากสงครามยึดเอื้อระหว่างกษัตริย์ผู้ครองแคว้นทั้งสามคือละโว้ หนีญไชย และนครศรีธรรมราช และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากอิทธิพลเขมร

จากการที่ละโว้เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ มีทำเลที่ตั้งเหมาะสมเอื้อต่อการค้า อีกทั้งมีความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม ดังนั้นจึงทำให้ละโว้อยู่ในความสนใจและถูกแย่งชิงจากกษัตริย์แคว้นต่างๆ ที่อยู่โดยรอบนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา

สงครามยึดเอื้อระหว่างละโว้ หนีญไชย และนครศรีธรรมราช เริ่มจากการที่กษัตริย์หนีญไชยยกทัพมาเพื่อยึดละโว้ ในระหว่างที่ละโว้และหนีญไชยกำลังจะรบกันนั้น กษัตริย์จากนครศรีธรรมราชคือพระเจ้าชัยวรมันได้ยกทัพมายึดละโว้เอาไว้ได้และเสด็จขึ้นครองละโว้ ส่วนกษัตริย์ละโว้และกษัตริย์หนีญไชยต้องหนีขึ้นไปทางเหนือไปยังหนีญไชยเพื่อยึดครองเมือง ในที่สุดกษัตริย์ละโว้ก็ยึดหนีญไชยได้และเสด็จขึ้นครองแคว้นนั้น

เทวสถานปรางค์แซก โบราณสถานซึ่งได้รับอิทธิพลศิลปะของเขมร

ในช่วงที่กษัตริย์นครศรีธรรมราชยึดละโว้นั้น พลเมืองของแคว้นละโว้ถูกเรียกว่า “ชาวกัมโพชา” หรือ “คนชาวกัมโพช” ทั้งนี้เพราะแคว้นละโว้ถูกรวมเข้ากับแคว้นกัมโพชหรืออาณาจักรเขมรภายใต้การปกครองของพระเจ้าชัยวรมันและพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ การที่พลเมืองของแคว้นละโว้ถูกเรียกว่า “ชาวกัมโพชา” เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองละโว้ไม่ใช่มอญอีกต่อไป นอกจากนั้นในด้านานจามเทววงศ์ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองละโว้ไม่ใช่ชาวมอญ กล่าวคือเมื่อพระเจ้าอาทิตยราชทรงนำ “ประชุมชนชาวมอญ” และ “ชาวหริภุญไชย” ลงมาติละโว้กันนั้น พระเจ้าละโว้ทรงเรียกกษัตริย์หริภุญไชยว่า “พระเจ้ารามัญ” ทรงประกาศว่า “พระเจ้ารามัญมีพละกำลังและมียศมาชมเรงเราก่อน” แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระราชาบุตรนำ “คนชาวกัมโพช” ไปแก้แค้น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากอิทธิพลเขมรนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงอีกอย่างหนึ่งของลพบุรีในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘ หลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านนี้ ได้แก่ โบราณสถานโบราณวัตถุและศิลปาจารึก กล่าวคือโบราณสถานโบราณวัตถุนั้นจะพบว่าได้รับอิทธิพล

เทวสถานปรางค์แซก

ศิลปะของเขมรอันเนื่องมาจากพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาฮินดูอย่างมาก เช่น ปรางค์แขก พระปรางค์วัดมหาธาตุ พระปรางค์สามยอด พระพุทธรูป เทวรูป เป็นต้น ทำให้ลักษณะของศิลปกรรมดังกล่าวนี้แตกต่างไปจากแบบทวารวดี และเนื่องจากศิลปกรรมต่างๆ เหล่านี้ไม่ได้เป็นฝีมือของช่างเขมร หากแต่เป็นการลอกเลียนแบบมาดัดแปลงด้วยเหตุนี้จึงมีผู้เรียกลักษณะศิลปกรรมเหล่านี้ว่าเป็นศิลปะแบบลพบุรี อย่างไรก็ตามโบราณสถานโบราณวัตถุของลพบุรียังได้รับอิทธิพลศิลปะปาละจากอินเดีย ศิลปะแบบศรีวิชัยทางตอนใต้ของประเทศไทย และศิลปะมาจากพุกามด้วยนอกเหนือจากศิลปะเขมร เพียงแต่อิทธิพลของศิลปะจากที่อื่นๆ นั้นมีน้อยกว่าอิทธิพลจากเขมร

สำหรับหลักฐานประเภทศิลาจารึกที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเขมรก็คือ จารึกภาษาขอมซึ่งมี ๒ หลักคือ จารึกหลักที่ ๑๔ พบที่ศาลพระกาฬ ปัจจุบันจัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ ได้กล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันทรงมีพระนิมิตรับให้บรรดาศิษย์ ซึ่งอาศัยอยู่ในอ่าวต่าง ๆ ทั้งดาบส (พวกพราหมณ์) พระภิกษุในลัทธิมหายาน และสาวกยานสวตมณฑลภาวนาถวายกุศลแด่พระมหากษัตริย์ให้ทรงพระเจริญ และห้ามไม่ให้คนหรือสัตว์ใดๆ มารบกวนซึ่งและสิ่งที่พักอยู่ในอ่าว จารึกอีกหลักหนึ่งคือ จารึกหลักที่ ๒๑ ได้กล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แห่งอาณาจักรเขมรได้แผ่อำนาจทางการเมืองมาครอบครองเมืองลพบุรีและเมืองอื่นๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากจารึกทั้งสองได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างเมืองลพบุรีและเขมร และทำให้ทราบว่

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งได้รับอิทธิพลศิลปะของเขมรอันเนื่องมาจากพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาฮินดู

ลพบุรีเป็นที่รวมของศาสนาต่างๆ ได้แก่ พุทธศาสนาลัทธิมหายาน ศาสนาฮินดู และพุทธศาสนาลัทธิหินยาน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าศาสนาในลพบุรีภายใต้อิทธิพลเขมรจะมีหลายศาสนา แต่พุทธศาสนาลัทธิมหายานและศาสนาฮินดูจะมีอิทธิพลเหนือศาสนาอื่นในระดับของผู้นำหรือผู้ปกครอง รวมทั้งเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรควัฒนธรรมทางศาสนา และมีผลกระทบต่อบุคคลแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนด้วย และเนื่องจากในช่วงที่เขมรเข้ามามีอิทธิพลในลพบุรีโดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้น ลพบุรีมีฐานะเป็นเพียงเมืองประเทศราช หรือเมืองลูกหลวงของเขมร ดังนั้นศาสนสถานที่ยกสร้างขึ้นในลพบุรีจึงมีขนาดไม่ใหญ่โตเท่ากับในเมืองหลวง

แม้ว่าเขมรจะมีอิทธิพลจนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในลพบุรีก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในลพบุรีโดยสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบและตัวบุคคลมากกว่า

กล่าวได้ว่าลพบุรีในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘ ได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเขมรเป็นครั้งคราว และได้รับอิทธิพลจากเขมรจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในลพบุรีโดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมและศาสนา จนกระทั่งหลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อิทธิพลทางการเมืองของเขมรที่มีต่อเมืองลพบุรีและประเทศราชอื่นๆ ได้ลดน้อยลงหรือสิ้นสุดลง ลพบุรีจึงได้เป็นเมืองอิสระ

พระปรางค์สามยอด สัญลักษณ์ของจังหวัดลพบุรี เป็นโบราณสถานที่ได้รับอิทธิพลศิลปะของเขมรอันเนื่องมาจากพุทธศาสนาลัทธิมหายานและศาสนาฮินดูเช่นเดียวกัน

แม่น้ำลพบุรี

ลพบุรีในพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ย่านางของเขมรได้เสื่อมลง ในช่วงเวลานี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือ การเกิดศูนย์ความเจริญแห่งใหม่ที่อยุธยา และการเสื่อมของลัทธิลังกาวงศ์

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ตะกอนจากแม่น้ำที่มาทับถมทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าว ดินแข็งและเหมาะแก่การอยู่อาศัยมากขึ้น ด้วยเหตุนี้เมืองอยุธยาซึ่งเคยขึ้นต่อละโว้หรือลพบุรีจึงกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และด้วยปัจจัยที่ตั้งอันเหมาะสมของอยุธยาที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเลมากกว่าลพบุรี และอยู่ในบริเวณที่แม่น้ำใหญ่ ๓ สายจากตอนบน คือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสักไหลมาบรรจบกัน ทำให้สามารถควบคุมเส้นทางการคมนาคมในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมดได้อย่างดี นอกจากนั้นจากการเป็นเมืองท่าค้าขายที่ดี และอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารมากกว่าลพบุรี จึงทำให้เมืองอยุธยากลายเป็นเมืองสำคัญได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับการขยายตัวทางการค้าทางทะเลของเอกชนชาวจีนในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ พ่อค้าชาวจีนได้ให้ความสนใจในการติดต่อค้าขายกับเมืองอยุธยาเนื่องจากเป็นเมืองท่าที่เข้าถึงได้โดยสะดวกมากกว่าลพบุรี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เศรษฐกิจของเมืองอยุธยามีความสำคัญมากขึ้น

เมื่อศูนย์ความเจริญทางเศรษฐกิจได้ย้ายมาที่เมืองอยุธยา ศูนย์อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมจึงได้ย้ายตามมาด้วย ทำให้เกิดราชธานีแห่งใหม่ที่เมืองอยุธยา ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองดังกล่าวทำให้ลพบุรีหมดความสำคัญลง อย่างไรก็ตามจากการที่ลพบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ที่เป็นศูนย์ความเจริญทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะทางศาสนา จึง

แม่น้ำป่าสัก หนึ่งในแม่น้ำใหญ่ที่ไหลมาบรรจบกัน ทำให้เมืองอยุธยาสามารถควบคุมเส้นทางการคมนาคมในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้อย่างดี

แม่น้ำลพบุรี หนึ่งในแม่น้ำสำคัญที่เอื้ออำนวยให้บ้านเมืองเจริญ

สะพานข้ามแม่น้ำลพบุรี ทางเข้าบริเวณวัดบ้านกล้วย อำเภอท่าวุ้ง

ทำให้ลพบุรียังคงเป็นเมืองสำคัญทางวัฒนธรรมและศาสนา และเป็นเมืองที่เป็นแหล่งการศึกษาทางพระศาสนาอยู่ ดังปรากฏในด้านานมุลศาสนาว่าพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย พระยามังราย และพระยาจำเมืองแห่งพะเยาได้เคยไปศึกษาที่กรุงละโว้ ในขณะที่เมืองอโยธยาเป็นราชธานีนั้น ลพบุรีมีสถานะเป็นเมืองลูกหลวงของอโยธยา

หลังจากอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของเขมรที่มีต่อลพบุรีได้เสื่อมลง พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้แพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีผู้นำมาเผยแพร่ต่อที่อโยธยาตลอดจนลพบุรีด้วย และเนื่องจากลัทธิลังกาวงศ์เป็นลัทธิที่เข้าถึงชีวิตของสามัญชน ผิดกับศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาลัทธิมหายานซึ่งเป็นศาสนาของราชสำนัก จึงทำให้ลัทธิลังกาวงศ์เป็นที่นิยมทั้งในระดับกษัตริย์ พระราชวงศ์ ชุนนาง และประชาชน การนับถือศาสนาจึงได้เปลี่ยนจากการนับถือพุทธศาสนา ลัทธิมหายานซึ่งแพร่หลายมาจากเขมรมาเป็นการนับถือพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์หรือลัทธิเถรวาท (หินยาน) แทน ซึ่งก็มีผลทำให้ศิลปกรรมของลพบุรีในช่วงนี้เปลี่ยนไปเป็นการสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ดังนั้นจึงพบการสร้างพระสถูปเจดีย์ที่เป็นแบบหินยานมากมาย นอกจากนั้นการสร้างศาสนสถานในสมัยนี้ก็ได้เปลี่ยนจากฝ่ายมหายานเป็นหินยาน ศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้มีชื่อเรียกว่าเป็นศิลปะแบบอุททองหรืออโยธยา และได้พบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปแบบศิลปะอุททองอย่างแพร่หลาย

การเข้ามาของลัทธิลังกาวงศ์นั้นถือเป็นการนำลพบุรีเข้าสู่ระบบวัฒนธรรมเดียวกันกับดินแดนอื่นในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นการเปิดทางให้ลพบุรีสามารถรวมเข้ากับเมืองอื่นๆ จนเกิดเป็นอาณาจักรอยุธยา

โบราณสถานของเมืองลพบุรีเป็นจุดดึงดูดให้พระมหากษัตริย์เสด็จประพาสเมืองลพบุรี

บุษบกธรรมาสน์ (ศิลปะแบบอยุธยา) โบราณวัตถุอย่างหนึ่งของลพบุรี

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ โบราณสถานของเมืองลพบุรี เมื่อมองจากมุมหนึ่ง

ลพบุรีสมัยอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแห่งใหม่ขึ้น ในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ นั้น พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระราเมศวรซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ไปครองเมืองลพบุรี และเนื่องจากลพบุรีเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอยุธยา ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระราเมศวรเสด็จไปครองเมืองลพบุรี จึงได้สร้างป้อมคูเมืองและกำแพงเมืองเพื่อป้องกันข้าศึก รวมทั้งบูรณะซ่อมแซมวัดต่างๆ เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๑๒ สมเด็จพระราเมศวรได้เสด็จกลับไปครองราชสมบัติที่กรุงศรีอยุธยา แต่ต่อมาได้ถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ซึ่งเป็นพระปิตุลา แล้วเสด็จกลับมาครองลพบุรี รวมเวลาถึง ๓๘ ปี

ลพบุรีอยู่ในฐานะเมืองลูกหลวงของกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา นับตั้งแต่ราชวงศ์อู่ทองได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ แต่ต่อมาในสมัยที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิขึ้นมีอำนาจในกรุงศรีอยุธยา ฐานของเมืองลพบุรีค่อยๆ ลดระดับลงตามลำดับ จนมีฐานะเป็นเพียงเมืองจัตวาในเขตราชธานีในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

โบราณวัตถุของเมืองสทบุรีที่ชวนมอง

โบราณสถานสำคัญอีกแห่งหนึ่งที่สร้างเสน่ห์ให้แก่เมืองสทบุรี

นับแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ครองเมืองสทบุรีเป็นเวลานานถึง ๓๘ ปีนั้น ในระยะต่อมาไม่ปรากฏว่ามีเจ้านายในราชวงศ์อยุธยาพระองค์ใดเสด็จขึ้นมามากครองเมืองสทบุรีอีก คงมีแต่ป้อมปราการไว้เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันข้าศึกที่จะมาตีกรุงศรีอยุธยาทางด้านเหนือเท่านั้น ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งได้ทำสงครามกับพม่าอยู่ตลอดเวลา พระองค์ทรงเกรงว่าป้อมปราการและกำแพงเมืองเหล่านั้นจะกลับไปเป็นประโยชน์แก่ข้าศึกที่ยกมาตีกรุงศรีอยุธยามากกว่าที่จะใช้ป้องกันเมืองได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อป้อมปราการและกำแพงเมืองเหล่านั้นเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๖ ดังนั้นปัจจุบันจึงไม่พบป้อมปราการและกำแพงเมืองที่สร้างในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิหลังจากได้ทำศึกกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแล้ว ได้ทรงมอบราชสมบัติแก่สมเด็จพระมหาพรหมมหาราช ใน พ.ศ. ๒๐๙๕ เพื่อทรงผนวช แต่ก่อนทรงผนวชก็ได้เสด็จมาประทับที่เมืองสทบุรี และได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ในปี พ.ศ. ๒๑๔๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เสด็จประพาสเมืองสทบุรีเพื่อทอดพระเนตรโบราณสถานและโบราณวัตถุ รวมทั้งทอดพระเนตรการหล่อปืนใหญ่เพื่อเป็นอาวุธต่อสู้ข้าศึก

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กษัตริย์องค์ที่ ๒๗ แห่งกรุงศรีอยุธยา พระราชโอรสของพระเจ้าปราสาททอง ไทยมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ จนในปี พ.ศ. ๒๒๐๗ ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างฮอลันดากับไทย ฮอลันดาได้นำเรือปืนปิดปากอ่าวไทย บังคับให้ไทยทำสนธิสัญญาเสียเปรียบทางการค้า และเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรงพระราชดำริว่ากรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ริมแม่น้ำใหญ่ ไม่ไกลจากทะเลเท่าใดนัก ถ้าเกิดศึกสงครามกับชาวยุโรปซึ่งมีกำลังกองทัพเรือเข้มแข็ง มหาอำนาจอาจใช้เรือปืนบุกเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาได้โดยง่าย จะไม่เป็นการปลอดภัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองลพบุรีขึ้นใหม่เป็นราชธานีแห่งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๔ เหตุผลที่ทรงเลือกเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ก็เพราะว่าเมืองลพบุรีตั้งอยู่ไกลจากแม่น้ำใหญ่ อยู่บนเนินมีที่ราบลุ่มล้อมรอบ เมื่อน้ำเหนือไหลบ่า น้ำจะท่วมทุ่งรอบตัวเมืองนานราว ๖ เดือนในแต่ละปี สภาพภูมิประเทศดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ขัดขวางข้าศึกผู้รุกรานได้ในตัว สำหรับการก่อสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีนั้น พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ช่างชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบ ด้วยเหตุนี้สถาปัตยกรรมที่เมืองลพบุรีในสมัยของพระองค์จึงเป็นแบบไทยปนตะวันตก เช่น พระราชวัง บ้านหลวงรับราชทูต วัดสันป่าโล และป้อมปราการต่างๆ เป็นต้น

พระราชวังและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นที่เมืองลพบุรี ได้แก่ พระที่นั่งสุทไธสวรรยาศิขณีย-มหาปราสาท ซึ่งเป็นพระที่นั่งท้องพระโรงที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกรับคณะราชทูตหรือแขกเมืองต่างประเทศ พระที่นั่งจันทรพิศาล ซึ่งใช้เป็นหอประชุมองคมนตรี พระที่นั่งสุทธาสวรรย์ เป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นที่ที่พระองค์เสด็จสวรรคต ดิگเลียงรับรองแขกเมือง เป็นสถานที่ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงใช้ในการพระราชทานเลี้ยงแก่คณะทูตฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๒๒๔ และ พ.ศ. ๒๒๓๐ ดิگพระเจ้าเหา สันนิษฐานว่าเป็นหอพระประจำพระราชวังหมู่ดิลกสิบสองท้องพระคลัง สันนิษฐานว่าเป็นคลังเก็บสินค้าหรือเก็บสิ่งของที่ใช้ในราชการ อ่างเก็บน้ำหรือถังเก็บน้ำประปา และโรงช้างหลวง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหากษัตริย์
บทบาทสำคัญต่อเมืองลพบุรี

ประตูชั้นกลางทางเข้าสู่พระราชวังวัดมหาธาตุ

* การสร้างเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีนักวิชาการของไทยบางส่วนได้แสดงความเห็นว่าจะอาจเนื่องมาจากสถานการณ์การเมืองภายในรัชกาลของพระองค์โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับขุนนางไทย จึงทำให้พระองค์ทรงสร้างเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ มากกว่าที่จะทรงสร้างเพราะเล็งเห็นภัยคุกคามของชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวฮอลันดา ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงปี พ.ศ. ๒๒๔๔-๒๒๕๒ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดามีความวุ่นวายพอสมควร

พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท พระที่นั่งท้องพระโรงที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกทรงรับคณะราชทูตหรือแขกเมืองต่างประเทศ

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หอประชุมของคณะรัฐมนตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปัจจุบันเป็นอาคารหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์

เมื่อสร้างเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ แล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เสด็จขึ้นมาประทับที่ลพบุรีปีหนึ่งเป็นเวลา ๔-๕ เดือน เพื่อทรงสำรวจพระอิริยาบถเนื่องจากลพบุรีมีอากาศดี น้ำไม่ท่วม และทางทิศตะวันออกของเมืองอุดมด้วยสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะช้างและเสือ ซึ่งเป็นสัตว์ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดการล่าเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นพระองค์ยังโปรดการเสด็จประพาสป่าและการสำรวจจับทูบราคา ที่เมืองลพบุรีเป็นอย่างมาก ช่วงเวลาที่พระองค์โปรดไปประทับที่ลพบุรี คือช่วงฤดูน้ำหลากเนื่องจากในระยนั้นกรุงศรีอยุธยาจะถูกน้ำท่วม เวลาที่เหลืออยู่ปีละ ๓-๔ เดือน (เฉพาะฤดูฝน) พระองค์จึงจะเสด็จไปประทับที่กรุงศรีอยุธยาซึ่งอยู่ห่างกันประมาณเจ็ดร้อยเส้น โดยจะเสด็จไปเมื่อมีงานพระราชพิธี รายละเอียดข้างต้นนี้สอดคล้องกับบันทึกที่ชาวต่างประเทศซึ่งได้เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในสมัยของพระองค์ได้กล่าวไว้

นิโคลาส แชรเวส ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา ๔ ปี และเป็นผู้ที่เคยเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก่อนที่เขาจะเดินทางกลับไปฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๒๒๘ พร้อมกับเรือของคณะราชทูตไซมอนต์ ได้เขียนถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและเมืองลพบุรีไว้ ดังนี้

“ละโว้ (Louveau) ซึ่งชาวสยามเรียกกันโดยสามัญว่า นพบุรี นั้น เป็นเมืองในราชอาณาจักรสยามซึ่งเมืองจะเปรียบไปแล้วก็เช่นแววชายส์กับประเทศฝรั่งเศส พระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนๆ ทรงมีที่ประทับสำราญ แต่หากได้เลิกร้างไปเสียเมื่อราว ๑๐๐ ปีมานี้เอง พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันได้ทรงมาจัดการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ เมืองนี้ตั้งอยู่บนที่ราบสูงของประเทศ ซึ่งน้ำท่วมขึ้นไปไม่ถึง มีอาณาเขตโดยรอบยาวประมาณครึ่งสี่.....สถานที่ตั้งนั้นเป็นชัยภูมิดี อากาศบริสุทธิ์ จนไม่มีใครอยากจะไป เมืองนี้ตั้งอยู่ห่างจากนครหลวง ๑๔ ลี โดยทางลำแม่น้ำใหญ่ แต่โดยลำคลองที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีรับสั่งให้ขุดขึ้นเมื่อเร็วๆ นี้คงทำให้ห่างกันราว ๔ หรือ ๑๐ ลี เท่านั้น.....ขณะที่เสด็จประทับอยู่เมืองละโว้ การอ่านหนังสือถวายจะเสร็จราวห้าโมงเย็น โดยมีข้าพระพุทธเจ้าที่นำมาเทียบรออยู่ที่ทวารองค์พระที่นั่ง

ตึกเลี้ยงรับรองแขกเมือง สถานที่ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงใช้ในการพระราชทานเลี้ยงแก่คณะฝรั่งเศส

พระที่นั่งไกรสรสีหราช (พระที่นั่งเย็นหรือพระตำหนักทะเลชุบศร) ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพักผ่อนเมื่อเสด็จประพาสป่า และใช้เป็นสถานที่ในการสำรวจจับทูบราคา

* สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีช้างพระที่นั่งไกรสรสีหราช (พระที่นั่งเย็นหรือพระตำหนักทะเลชุบศร) เป็นสถานที่ทรงพักผ่อนเมื่อเสด็จประพาสป่า และใช้เป็นสถานที่ในการสำรวจจับทูบราคาร่วมกับนักดาราศาสตร์ บาทหลวงคณะเยซุอิตชาวฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ และทอดพระเนตรสุริยุปราคาเมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๒๓๑

โรงช้างหลวง

ซึ่งพระองค์จะเสด็จประพาสตามชนบท แต่ถ้าทรงประทับอยู่ในนครหลวง (กรุงศรีอยุธยา) แล้ว จะไม่ค่อยเสด็จไปช้างไหนเลย นอกจากจะเสด็จไปทอดพระเนตรในงานก่อสร้างใหม่ๆ หรือเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในงานพระราชพิธีใหญ่ๆ เท่านั้น”

ลาลูแบร์ คณะทูตฝรั่งเศส ชุดที่ ๒ ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและเมืองละโว้ไว้ดังนี้

“ละโว้ (Louvo) ตรงละติจูด ๑๔ องศา ๔๒ ลิปดา ๓๒ พิลิปดา.....พระเจ้ากรุงสยามโปรดเสด็จไปพระราชฐานไปประทับอยู่ที่เมืองนั้นเกือบตลอดปี เพื่อทรงสำราญพระราชอิริยาบถด้วยการประพาสล่าสัตว์.....ถ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเสด็จออกล่าแดงพระองค์ในพระมหานครก็เพื่อบำเพ็ญพระราชพิธีในทางศาสนาเท่านั้น ที่เมืองละโว้ซึ่งไม่ค่อยมีพระราชพิธีทางศาสนาเท่าใดนักพระองค์จึงเสด็จประพาสไปในที่ต่างๆ ใต้อยๆ เช่นเสด็จประพาสล่าเสือหรือโพนช้าง หรือไม่กี่เสด็จประพาสเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ และไม่มีพิธีรีตองอะไรมากนัก เมื่อเสด็จไปสู่พระตำหนักหลังน้อยที่ทะเลชุบศรพร้อมด้วยพระสนมกำนัลนางฝ่ายใน.....”

เชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ ถวายพระราช
สาสน์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แก่สมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช

แม้ว่าจะมีราชธานี ๒ แห่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ กรุงศรีอยุธยาและลพบุรี แต่ในพระราชดำริของพระองค์แล้ว ทรงถือว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเพียงแห่งเดียว และเป็นสัญลักษณ์แสดงถึง อำนาจและพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ เมื่อมีพระราชพิธีอย่างเป็นทางการ พระองค์จะโปรดให้จัดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เช่น พระราชพิธีรับ พระราชสาสน์จากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และการต้อนรับเอกอัครราชทูต จากฝรั่งเศส ๒ ครั้ง คือ คณะทูตเดอโชมองต์ซึ่งมาไทยในปี พ.ศ. ๒๒๒๘ และคณะทูตเดอลาลูแบร์ในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ ส่วนการให้คณะทูตเข้าเฝ้าอย่างไม่เป็นทางการ จะโปรดให้เข้าเฝ้าที่ลพบุรี พระราชพิธีสำคัญทางศาสนา และการปกครองอื่นๆ จะทรงกระทำที่กรุงศรีอยุธยาเท่านั้น

การบริหารราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น การเสด็จ ไปประทับที่ลพบุรี ไม่ได้ทำให้ระบบการปกครองเปลี่ยนไป เพียงแต่อาจ ทำให้วิธีปฏิบัติราชการประจำในราชสำนักต้องเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น ขุนนางผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดินต้องตามเสด็จไปเข้าเฝ้า ที่ลพบุรีด้วย เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงประชุมขุนนาง เพื่อเสาะหาข้อราชการต่างๆ ตลอดจนมีพระราชวินิจฉัยคดีความเป็นประจำ โดยเฉพาะที่กรุงศรีอยุธยา พระองค์จะทรงประชุมขุนนางทุกวัน แต่หาก

ตึกเลี้ยงรับรองแขกเมือง

ประทับที่ลพบุรี การประชุมจะมีวันบ้างแต่ก็ยังเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ขุนนางที่มีตำแหน่งสำคัญ เช่น เสนาบดีกรมมหาดไทย กลาโหม คลัง นา วัง ก็ต้องอยู่เข้าเฝ้าสม่ำเสมอและมีบ้านพักที่ลพบุรีด้วย นอกจากขุนนางไทยแล้ว ชาวต่างประเทศที่ดำรงตำแหน่งขุนนางหรือเสนาบดีในสมัยของพระองค์ก็ต้องตามเสด็จไปลพบุรีและมีที่พักอยู่ที่ลพบุรีด้วย เช่น ชาวอิหร่าน รวมทั้งคอนสแตนติน ฟอลคอนหรือออกญาวิชาเยนทร์ ที่สมุหนายก ต้องตามเสด็จไปรับใช้ใกล้ชิดที่ลพบุรีและมีที่พักอยู่ที่ลพบุรีด้วย

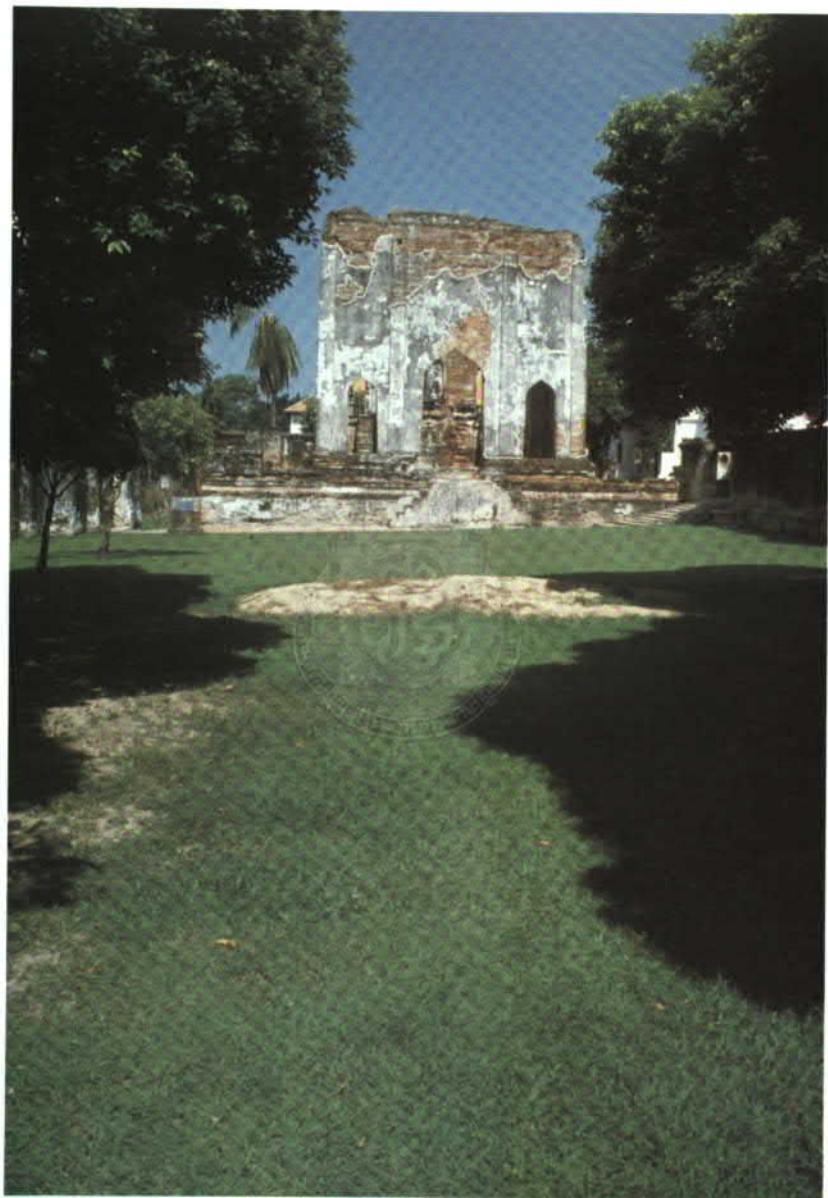
นอกจากขุนนางที่ต้องตามเสด็จไปลพบุรีแล้ว โพรพอลจำนวนหลายหมื่นต้องมาชุมนุมอยู่ที่ลพบุรีด้วย เหตุที่ต้องเกณฑ์โพรมาเป็นจำนวนมากในขณะที่ประทับอยู่ที่ลพบุรีก็เนื่องจากต้องใช้กำลังคนจำนวนมากในการล่าช้างหรือล้อมช้าง ซึ่งในแต่ละครั้งต้องใช้คนประมาณ ๓๐,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ คน รวกล้อมเขาและป่าเป็นอาณาบริเวณกว้าง การล้อมช้างถือเป็นงานใหญ่และมีความสำคัญมากในสมัยอยุธยา การล้อมช้างของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ได้ทรงทำเพื่อความเพลิดเพลินเท่านั้น ช้างที่ทรงล้อมได้ปีละประมาณ ๓๐๐ เชือกจะเป็นสินค้าออกที่สำคัญและมีตลาดอยู่ในเขตอินเดีย ในระยะที่โพรมาชุมนุมอยู่ที่ลพบุรีนั้น นายผู้บังคับบัญชาของโพรก็ต้องมาทำหน้าที่คอยดูแลออกคำสั่งอยู่ที่ลพบุรีด้วย

บ้านหลวงรับราชทูตหรือบ้านวิชาเยนทร์

อีกมุมหนึ่งของบ้านวิชาเยนทร์

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงจัดระบบการประปาโดยค่อท่อประปาดินเผามาจากอ่างซับเหล็ก

ท่อประปาดินเผา

สำหรับการติดต่อราชการในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชประทับอยู่ที่ลพบุรี หากพระองค์ทรงมีราชการจะติดต่อมายังกรุงศรีอยุธยา ถ้าเป็นราชการสำคัญ เสนาบดีหรือขุนนางผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องจะต้องเดินทางลงมาอยุธยาเอง แต่ถ้าเป็นงานไม่สำคัญ เช่น มีพระบรมราชโองการให้ผู้หนึ่งผู้ใดเฝ้า ก็จะโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กเดินทางลงมาติดต่อ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเมืองลพบุรีเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์โปรดที่จะขึ้นมาประทับที่ลพบุรีปีละหลายๆ เดือน นอกจากนั้นยังเอาพระราชหฤทัยใส่ต่อการสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีให้สวยงามเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เขตพระราชฐานสะอาดสวยงาม ได้รับการทะนุบำรุงเป็นอย่างดี พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเมืองลพบุรีจนเจริญก้าวหน้า ในสมัยของพระองค์ได้มีการนำวิทยาการใหม่ๆ หรือเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ เช่น การจัดระบบการประปาโดยค่อท่อประปาดินเผามาจากอ่างซับเหล็กซึ่งอยู่ห่างจากพระราชวังถึง ๑๖ กิโลเมตร และการจัดทำบ่อน้ำพุในบริเวณพระราชวังเป็นต้น จากการสร้างเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ของพระองค์ ได้ส่งผลให้ลพบุรีกลับเป็นเมืองที่รุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ยิ่งกว่าเมื่อครั้งเป็นเมืองลูกหลวงในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ที่ประทับส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสถานที่ที่พระองค์เสด็จสวรรคต

ในคอนปลายรัชกาล สมเด็จพระนารายณ์มหาราชประทับที่เมือง
ลพบุรีโดยตลอดจนกระทั่งเสด็จสวรรคต หลังจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
เสด็จสวรรคตแล้ว เมืองลพบุรีก็ว่างโรยลง เนื่องจากพระมหากษัตริย์
องค์ต่อไปคือสมเด็จพระเพทราชาได้เสด็จกลับไปประทับที่กรุงศรีอยุธยา
ดังเดิม อย่างไรก็ตามความสำคัญของเมืองลพบุรียังคงอยู่ กล่าวคือ
ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑) พระองค์ได้
เสด็จประพาสเมืองลพบุรีและทรงทำการคล้องช้างที่ริมทะเลสาบชูบศรถึง
๒ ครั้ง นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าเอกทัศได้เสด็จประพาสเมืองลพบุรี
เพื่อแปรพระราชฐาน

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยอยุธยา ลพบุรียังคงเป็นเมืองที่มีความสำคัญ
ทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ แม้ว่าในช่วงปลายจะมีฐานะเป็นเพียง
เมืองจัตวาเท่านั้นก็ตาม ซึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะเฉพาะของลพบุรีเองที่
ทำให้ลพบุรีมีความสำคัญเกินฐานะเมืองจัตวา ลักษณะเฉพาะของลพบุรี
ได้แก่ การตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่เหมาะสม สามารถติดต่อกับดินแดนภายใน
ตอนเหนือ ตะวันออกกลาง และตอนใต้ของราชอาณาจักรได้โดยสะดวก
ทำให้สะดวกต่อการประกอบอาชีพต่างๆ โดยเฉพาะการขายสินค้าประเภท
ของป่า เป็นเหตุให้มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นกว่าที่อื่นๆ ในเขตเดียวกัน

หมู่ตึกสิบสองห้องพระคลัง คลังเก็บสินค้าหรือเก็บสิ่งของที่ใช้ในราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

หรือเขตอื่นๆ ทำให้ลพบุรีเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของอยุธยา และจากการที่ลพบุรีเป็นเมืองใหญ่ มีประชากรมาก จึงทำให้ลพบุรีมีความสำคัญทางการเมืองต่อชนชั้นปกครองด้วย

นอกจากนั้นการที่ลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยพระองค์โปรดที่จะประทับที่ลพบุรี และทรงทำนุบำรุงพระราชวังที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นให้ใหญ่โตคล้ายพระราชฐานในกรุง จึงทำให้ลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองสำคัญ

และจากการที่ลพบุรีเป็นเมืองที่พระมหากษัตริย์หลายพระองค์โปรดที่จะเสด็จประพาสเพื่อแปรพระราชฐาน และพักผ่อนพระอิริยาบถ เช่น การเสด็จไปซ่อมแซมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การเสด็จประพาสเพื่อทรงสำรวจพระอิริยาบถของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และการเสด็จประพาสเพื่อแปรพระราชฐานของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เป็นส่วนหนึ่ง ที่เพิ่มความสำคัญให้แก่เมืองลพบุรี

พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาทในอีกมุมหนึ่ง

ทิวทัศน์อีกด้านหนึ่งของหมู่ตึกสิบสองท้องพระคลัง

ลักษณะเฉพาะของเมืองลพบุรีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มีผลทำให้ลพบุรีเป็นเมืองที่มีชีวิตตลอดสมัยอยุธยา และมีความสำคัญเกินฐานะเมืองจัตวา หรือมีฐานะพิเศษเหนือเมืองใหญ่น้อยอีกหลายแห่งในราชอาณาจักรอยุธยา

ลพบุรีสมัยรัตนโกสินทร์

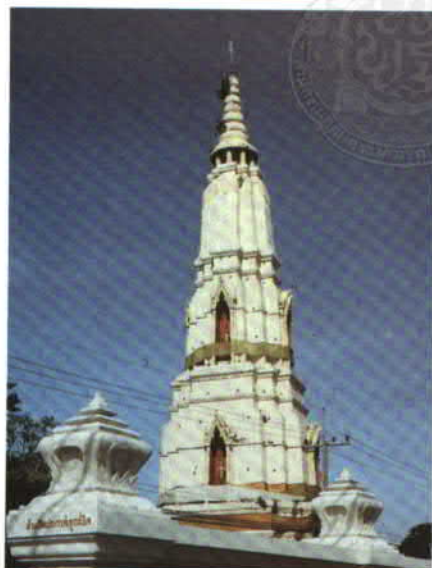
ลพบุรีมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่หลังจากสิ้นรัชกาลของพระองค์แล้ว สมเด็จพระเพทราชาซึ่งได้ครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อมา ไม่โปรดประทับที่เมืองลพบุรี นับแต่นั้นมาลพบุรีจึงได้ซบเซาลงเป็นเพียงหัวเมืองหนึ่งที่พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเสด็จประพาสเป็นครั้งคราวเท่านั้น ลพบุรีถูกทอดทิ้งให้ว่างเปล่าเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

๑. ลพบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระยะนั้น

เป็นยุคแห่งการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ได้แก่ อังกฤษ และ ฝรั่งเศส ทั้งสองประเทศได้แข่งขันกันแสวงหาเมืองขึ้นในภูมิภาคเอเชีย ปรากฏว่าอังกฤษได้ประเทศอินเดีย พม่า ลังกา และมาเลเซีย ไว้เป็น อาณานิคม ส่วนฝรั่งเศสได้ดินแดนในแหลมอินโดจีน คือ เวียดนาม ลาว และเขมร จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยอันอาจเกิดจากการรุกรานของมหาอำนาจได้ จึงทรงพระราชดำริที่จะสร้างราชธานีแห่งที่ ๒ ไว้สำรองเป็นที่ประทับ อีกแห่งหนึ่งในยามที่เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินขึ้น ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สนพระราชหฤทัยเมืองลพบุรีมาตั้งแต่เริ่ม ครองราชสมบัติหรือก่อนหน้านั้น ดังปรากฏหลักฐานว่าพระองค์ได้เคยเสด็จ พระราชดำเนินขึ้นไปประทับแรมและนมัสการพระที่วัดเกาะแก้ว (ปัจจุบันคือ วัดมณีชลขันธ์ของจังหวัดลพบุรี) หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ พระองค์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุพรรณภูมิพร้อมหม่อมอุบล กุญ และศาลา วัดเกาะแก้ว ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ พระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรวังและกำแพง เมืองลพบุรี ปี พ.ศ. ๒๔๐๕ เสด็จทอดพระเนตรเมืองลพบุรีอีกครั้ง และ ในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ ได้เสด็จพระราชทานพระกรุณที่วัดเสนาทองและ

เจดีย์แปดเหลี่ยมวัดมณีชลขันธ์

วัดมณีชลขันธ์หรือวัดเกาะแก้วในอดีต ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับแรมและนมัสการพระที่วัดนี้

วัดกวีศาราม จังหวัดลพบุรี แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเมืองลพบุรีเป็นระยะๆ มาตั้งแต่เริ่มครองราชย์จนถึงปลายรัชกาลของพระองค์

สำหรับแรงจูงใจที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองลพบุรีสม่ำเสมอจนถึงที่สุดได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีนั้น อาจเป็นเพราะพระองค์ได้เคยใช้สถานที่ต่างๆ ในเมืองลพบุรีเพื่อทำพระราชพิธีสำคัญๆ หรือทรงเคยเกี่ยวข้องกับลพบุรีในหลายเรื่อง เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีชุธาตุพระแสงศรที่สร้างขึ้นใหม่เป็นเครื่องราชูปโภคที่เมืองลพบุรีในปีพ.ศ. ๒๓๙๗ หรือการที่โปรดเกล้าฯ ให้ชุดสระเก็บกักน้ำที่เมืองลพบุรี และตักน้ำใส่ตุ้ม เอาผ้าขาวผูกปากประทับตรา นำไปทูลถวายที่กรุงเทพฯ เพื่อดมเสวยเป็นพระสุธารส (น้ำชา) นอกจากนั้นจากกาวที่พระองค์สนพระราชหฤทัยในเรื่องโบราณสถานและประวัติศาสตร์ จึงได้ทรงค้นคว้าประวัติศาสตร์ของลพบุรี และโปรดทอดพระเนตรที่เมืองนี้หลายครั้ง และเมื่อมีเหตุการณ์การล่าอาณานิคมของมหาอำนาจเกิดขึ้น รวมทั้งทรงเห็นว่าลพบุรีมีทำเลที่ตั้งเหมาะสม อีกทั้งยังเคยเป็นราชธานีหรือพระราชวังของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาก่อน ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ พระองค์

วิหารวัดเสาธงทอง เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชทานพระกรุในปี พ.ศ. ๒๔๐๔

ราชครูได้ใช้บริเวณที่รกร้างว่างเปล่าของพระราชวังเดิมในการทำสวนน้อยหน้า

ศิลาแลงของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ถูกรื้อเพื่อนำไปก่อสร้างเจดีย์วัดสระเกศ

จึงตัดสินพระทัยสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีเพื่อใช้เป็นพระนครขึ้นใหม่
ในเวลานั้นพระราชวังเดิมที่เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมทั้งพระที่นั่งและอาคารต่างๆ อันเนื่องมาจากอายุชั้ยหรือกาลเวลาที่ยาวนาน และจากการที่ราชครูเห็นว่าบริเวณดังกล่าวเป็นที่รกร้างว่างเปล่า จึงได้เข้าไปอาศัยทำสวนน้อยหน้า เมื่อเห็นตึกกว้างตึกโตขวางอยู่ก็รื้อทำลายเสีย นอกจากนั้นยังเกิดจากสาเหตุที่ศิลาแลงของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ถูกรื้อเพื่อนำไปก่อสร้างเจดีย์วัดสระเกศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการให้พระยาพิไชยสงคราม พระยาพิชิตณรงค์ และพระยานรินทรราชเสนี เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์ กองมอญเป็นผู้ทำอิฐ เกณฑ์คนเมืองนครราชสีมาเดือนละ ๕๐๐ คน มาทำการก่อสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรี สำหรับเหตุผลที่สนพระราชหฤทัยรื้อฟื้นพระราชวังเดิมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสร้างเป็นพระราชวังของพระองค์นั้นก็เนื่องจากความสลายพระราชหฤทัยของพระองค์ และเพื่อเป็นการเชิดชูพระเกียรติยศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย ส่วน

เจดีย์เล็กในวัดกวีศาราม เป็นวัดที่เคยได้รับการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเลือกเมืองลพบุรีเพื่อสร้างเป็นพระราชวังหรือราชธานีแห่งที่ ๒ ของพระองค์นั้นก็เนื่องจากลพบุรีเป็นเมืองที่มีความเหมาะสมทางด้านยุทธศาสตร์ หากมีเหตุการณ์ฉุกเฉินเกิดขึ้น จะได้ใช้เป็นป้อมค่ายป้องกันข้าศึกได้

แต่การสร้างพระราชวังในที่ที่เคยเป็นพระราชวังเดิมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นไม่สามารถจะทำได้ในทันที เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงถวายวังให้เป็นวิสุคามสีมา (ที่วัด) ก่อนจะเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงได้ที่วัดให้เป็นวังตามเดิม โดยทรงซื้อที่นาเนื้อที่ ๑๕๐ ไร่ ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าพระนารายณ์ราชธานีวนศรัทธาถวายเป็นที่สงฆ์ แลกเปลี่ยนกับที่ดินพระราชวัง และได้ทรงบริจาคเงิน ๖๐๐ ซึ่งซึ่งเท่ากับราคาคือปูนสีก่อสร้างภายในพระราชวัง นอกจากนั้นได้ทรงปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวัดต่างๆ จำนวน ๓ วัด คือวัดชุมพลนิกายาราม บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวัดขวิด จังหวัดลพบุรี (สำหรับวัดขวิดนี้เมื่อได้รับการปฏิสังขรณ์เสร็จแล้ว ได้รับพระราชทานนามใหม่่วัดกระวีศาราม ซึ่งปัจจุบันก็คือวัดกวีศาราม นั่นเอง)

การสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีทั้งการสร้างพระที่นั่งที่ประทับและตึกขึ้นใหม่ กับ การซ่อมแซมพระที่นั่งจันทรพิศาลซึ่งเป็นพระที่นั่งเก่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้อยู่ในสภาพเดิม พระราชวังที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ พระองค์ได้พระราชทานนามว่า พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศแด่พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สำหรับพระที่นั่งและตึกในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ พระที่นั่งพิมานมงกุฎหรือหมู่พระที่นั่งใหญ่ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมู่ตึกพระประเทียบซึ่งสร้างขึ้นสำหรับเป็นที่พำนักของข้าราชการฝ่ายในผู้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จประพาสเมืองลพบุรี และตึกที่พักของทหารรักษากรณหรือทิมดาบ ซึ่งเป็นที่พักของทหารรักษากรณพระราชวังเพื่อถวายความปลอดภัยแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะประทับอยู่ที่หมู่พระที่นั่งใหญ่

๒. ลพบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองลพบุรีหลายครั้ง โดยโปรดใช้พระที่นั่งพิมานมงกุฎหรือหมู่พระที่นั่งใหญ่เป็นที่ประทับ ในรัชกาลของพระองค์ได้ทรงนำระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลมาใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ และได้ตั้งลพบุรีเป็น

ลพบุรีมีเส้นทางรถไฟตัดผ่าน ทำให้การคมนาคมสะดวก สร้างความเจริญให้แก่จังหวัดลพบุรี

พระที่นั่งพิมานมงกุฎซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประทับของพระองค์ที่จังหวัดลพบุรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ใช้พระที่นั่งพิมานมงกุฎเป็นศาลากลางจังหวัด

เมืองหนึ่งในมณฑลกรุงเก่าในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ เนื่องจากการจัดตั้งมณฑล
ระยองยังมีปัญหาเรื่องเงินค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้าง รวมทั้ง
ที่ทำงานของข้าราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้
พระราชทานหมู่พระที่นั่งและตึกต่างๆ ให้เป็นที่ทำการรัฐบาล หมู่พระที่นั่ง
พิฆานมกุฎได้ใช้เป็นศาลากลางจังหวัด โดยมีหลวงจรมัย (อู๋ สิงห์พันธ์)
เป็นนายอำเภอคนแรก แต่ต่อมาเมื่อศาลากลางจังหวัดแห่งใหม่บริเวณ
วงเวียนเทพสตรีสร้างแล้วเสร็จ พระที่นั่งและตึกต่างๆ ในพระนารายณ์
ราชนิเวศน์จึงใช้เป็นที่จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุ โดยจัดตั้งเป็นลพบุรี
พิพิธภัณฑสถาน ในปีพ.ศ. ๒๔๖๗ และประกาศเป็นพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ ในปีพ.ศ. ๒๕๐๔

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ
ให้สร้างทางรถไฟสายต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาการเมืองภายในประเทศ ปัญหา
การเมืองระหว่างประเทศในล้านนา และปัญหาการขนส่งพืชเศรษฐกิจ
ลพบุรีจึงเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีเส้นทางรถไฟตัดผ่าน ทำให้การคมนาคม
สะดวกยิ่งขึ้น มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเมืองลพบุรีหลายอย่าง ได้แก่
ด้านการปกครอง ทำให้มีข้าราชการจากส่วนกลางสมัครใจเข้ามาทำงาน
ในลพบุรีมากขึ้นเมื่อการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ - ลพบุรี เป็นไปอย่าง
สะดวก ด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดแหล่งชุมนุมการค้า เนื่องจากมีผู้คน
สัญจรไปมามากขึ้น และด้านสังคม ทำให้มีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็น พัฒนาดนเอง เรียนรู้วิธีการผลิต และการบริโภคแบบใหม่ๆ

หมู่ตึกพระประเทียบ
ลพบุรี

ที่พำนักของข้าราชการฝ่ายในผู้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จประพาสเมือง

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาลพบุรีให้เป็นเมืองทหาร

๓. ลพบุรีในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในขณะนั้นมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าจอมพลป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ทางรัฐบาลมีนโยบายที่จะปรับปรุงและขยายกำลังทหารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้ดำเนินการสำรวจหาเมืองที่จะจัดตั้งเป็นศูนย์การทหาร ผลจากการสำรวจได้พบว่าในภาคกลางนี้ไม่มีเมืองใดเหมาะจะจัดเป็นศูนย์การทหารได้ดีเท่าลพบุรี เนื่องจากตั้งอยู่ในสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้เริ่มดำเนินการพัฒนาเมืองลพบุรีจนเจริญก้าวหน้า จนได้ชื่อว่าเป็นเมืองทหารหรือเป็นศูนย์กลางทางการทหาร นอกจากนี้ยังได้พัฒนาเมืองลพบุรีในด้านอื่นๆ ด้วย การพัฒนาเมืองลพบุรีในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ ดังนี้

๓.๑ การพัฒนาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๔

๓.๑.๑ ดำเนินการก่อสร้างโรงทหาร สถานฝึกทหาร

ตึกเอราวัณ (เอราวัณ)

บ้านรับรองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

โรงพยาบาลอานันทมหิดล

สร้างขึ้นเพื่อให้บริการแก่ทหารและครอบครัว

ตลอดจนสถานที่ราชการ แหล่งชุมชน ร้านค้า ฯลฯ เพื่อรองรับทหาร และครอบครัวซึ่งเข้ามาอยู่ประจำในเมืองลพบุรี

๓.๑.๒ จัดหาอาวุธเพิ่มเติมและจัดอัตรากองทัพใหญ่ให้ สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์หน่วยงานทหารในเมืองลพบุรี โดยย้าย จังหวัดทหารบกลพบุรีเข้าไปตั้งใหม่ในค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พร้อมกับสร้างตึกเอนว๊าน (เอนว๊าน) เพื่อเป็นบ้านรับรอง จัดซื้ออาวุธ ที่ทันสมัยมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ต่อมาได้ย้ายที่ทำการกองบินน้อยที่ ๒ จาก ดอนเมืองมาตั้งที่โคกกระเทียม พร้อมทั้งย้ายหน่วยรถรบจากกรุงเทพฯ มาตั้งที่เขาน้ำดิบ อำเภอเมืองลพบุรี และจัดตั้งโรงพยาบาลอานันทมหิดล ที่เชิงเขาสามยอดเพื่อให้บริการแก่ทหารหน่วยต่างๆ และครอบครัว

๓.๑.๓ พัฒนาและย้ายหน่วยงานทหารจากกรุงเทพฯมายังเมืองลพบุรี ปรับปรุงแผนกทหารปืนใหญ่ด้านกำลังพล ทดลอง อาวุธใหม่ แยกเขตทหารปืนใหญ่ออกจากกองบิน ๒ และปรับปรุง โรงพยาบาลอานันทมหิดลให้รับทหารที่เจ็บป่วยเพิ่มมากขึ้น ย้ายกรม ทหารหญิงสุโขทัยมาตั้งบริเวณสถานีตำรวจทอหินในปัจจุบัน

๓.๑.๔ ทำนุบำรุงโบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยย้าย ศาลากลางจังหวัดจากพระนารายณ์ราชนิเวศน์มาที่เมืองใหม่ ส่วนบริเวณ ที่มีอาคารบ้านเรือนบดบังโบราณสถานอยู่นั้น ได้วางนโยบายไม่ให้มีการสร้างอาคารเพิ่มขึ้น

๓.๑.๕ ปรับปรุงและสร้างสถานศึกษา ได้แก่ โรงเรียน พิบูลวิทยาลัย วิทยาลัยคูเทพสตรี โรงเรียนการช่างเทพสตรี นอกจากนั้น ยังได้สร้างสถานที่พักผ่อน ได้แก่ สวนสัตว์สระแก้ว โรงมหรทาบก โรงภาพยนตร์หอนบก (โรงภาพยนตร์ทหารบก) และชุดสระแก้วขึ้นใหม่

๓.๑.๖ สร้างสาธารณูปโภค โดยสร้างถนนในเขตเทศบาล เมืองหลายสาย สร้างสะพานข้ามลำสนธิที่อำเภอชัยบาดาล โอนเส้นทาง สายบ้านหมี่-โคกสำโรง จากเอกชนมาให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแล จัด ระบบน้ำใช้โดยกันน้ำท่วมที่บ้านน้ำจั้น อำเภอเมืองลพบุรี เช่าพุดและเช่า พูลินในบริเวณโรงเรียนทหารปืนใหญ่ และระบบการประปาที่ใช้ระบบ น้ำใต้ดินบริเวณตลาดเมืองลพบุรี และอำเภอท่าม่วง

๓.๑.๗ พัฒนาด้านเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ และ อุตสาหกรรม เพื่อให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนี้

(ก) ด้านเกษตรกรรม จัดตั้งนิคมกสิกรรมในรูป ของสหกรณ์ทำการจัดสรรที่ดินแก่ราษฎรที่ยากจน ที่ตำบลท่าศาลา ตำบลลกโก อำเภอเมืองลพบุรี ในระยะแรกปรากฏว่ามีราษฎรอพยพ เข้าไปอยู่น้อย เพราะภูมิประเทศเป็นป่าที่ขรุขระด้วยใช้ป่า รัฐบาลจึง ลงทุนสร้างบ้านจำนวน ๑๐๐ หลัง พร้อมกับสร้างสถานีอนามัย

แล้วชักชวนให้กรมการสามล้อในกรุงเทพฯ เข้ามาจับจองที่ดินทำกิน

(ข) การเลี้ยงสัตว์ ได้วางแผนปรับปรุงการเลี้ยงสัตว์ โดยตั้งคณะกรรมการพิจารณาทั้งปวงพรหมาสตรเป็นทั้งน้ำและเพาะพันธุ์ปลา ตั้งย่านค้าโคที่อำเภอชัยบาดาล และเปิดโรงฆ่าสัตว์ทุกอำเภอ

(ค) การอุตสาหกรรม มีการทอผ้าป่านราวี ที่อำเภอโคกสำโรง กำหนดเขตหวงห้ามในอำเภอบ้านหมอ และอำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี เพื่อประโยชน์ในการทำอุตสาหกรรมปูนซีเมนต์

๓.๑.๘ พัฒนาสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียนสตรีลพบุรี ย้ายสถานีวิทยุจากกรุงเทพฯ มาที่เขาวงพระยาม ปรับปรุงถนนและบ้านเรือนในเขตเทศบาล

๓.๒ การพัฒนาระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๐๐

๓.๒.๑ สร้างและพัฒนาหน่วยทหาร โดยปรับปรุงโครงสร้างด้านกำลังรบ ยุทธวิธีตามแบบประเทศสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะด้านการตรวจการณ์ ปรับปรุงยิงขึ้น ทั้งภาคพื้นดินและทางอากาศ

๓.๒.๒ ย้ายศาลากลางจังหวัด ที่ทำการอำเภอ เรือนจำ หอทะเบียนที่ดิน สหกรณ์ เทศบาล ออกจากบริเวณพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และย้ายบริเวณเมืองเก่ามาอยู่เมืองใหม่ปัจจุบัน

๓.๒.๓ พัฒนาด้านการศึกษาและด้านอื่นๆ โดยจัดตั้งโรงเรียนโคกกระเทียมวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๖ แยกแผนกออกจากโรงเรียนสตรีลพบุรี "เทพสตรีวิทยาลัย" จัดตั้งโรงเรียนอนุบาล ปรับปรุงโรงเรียนที่อยู่ในค่ายทหาร เช่น โรงเรียนค่ายนารายณ์ศึกษา นอกจากนั้นยังได้สร้างเขื่อนกันน้ำห้วยซับเหล็กเพื่อให้ราษฎร

ศาลากลางจังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน

ผู้คนได้อพยพเข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งในเมืองมากขึ้น หลังการพัฒนาเมืองลพบุรีในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ที่เข้าไปอยู่ในนิคมกสิกรรมมีน้ำใช้ในการเพาะปลูก จัดตั้งสถานีวิทยุจังหวัด ทหารบกพลบุรี ณ โรงพยาบาลทหารบก (โรงพยาบาลตรังทหารบก) ปรับปรุงระบบน้ำประปา ระบบไฟฟ้า ระบบขนส่ง สนามกีฬา ฯลฯ

การพัฒนาเมืองลพบุรีในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ทำให้เกิดผลต่างๆ ตามมา ดังนี้

๑. ทำให้ลพบุรีเป็นเมืองทหารที่มีหน่วยงานทหารสำคัญตั้งอยู่ เช่น จังหวัดทหารบกพลบุรี ศูนย์การทหารปืนใหญ่ กองบิน ๒ และโรงพยาบาล อานันทมิตล

๒. ทำให้ลพบุรีมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม และ สะดวกในการติดต่อประสานงาน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้วางแผนเมือง ออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ จากทางรถไฟถึงสระแก้ว เป็นสถานศึกษาและ สถานที่พักผ่อน

ส่วนที่ ๒ จากสระแก้วถึงเมืองใหม่ เป็นศูนย์กลางราชการ

ส่วนที่ ๓ จากเมืองใหม่ถึงโคกกระเทียม เป็นหน่วยงานทหาร

๓. ทำให้ทัศนคติการขยายชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้นำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาปรับปรุงและแก้ไข ปัญหาต่างๆ ในลพบุรี เช่น สร้างเขื่อนเก็บน้ำ จัดระบบประปา ไฟฟ้า และสร้างถนน จึงทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งในเมือง มากขึ้น แทนที่จะขยายชุมชนออกไปตามลำน้ำดังที่เคยทำมาแต่ก่อน

๔. ทำให้ลพบุรีเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาในภาคกลางตอนบน จากการที่ลพบุรีมีสถานศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงอุดมศึกษา จึงทำให้ ผู้ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลพบุรีและจังหวัดใกล้เคียง เช่น สระบุรี สิงห์บุรี

วงเวียนศรีสุริโยทัย (วงเวียนสระแก้ว)

และอ่างทอง ส่งบุตรหลานเข้ามาศึกษาในจังหวัดลพบุรี

๕. ทำให้เกิดความเจริญทางด้านการค้าและเกษตรกรรม กล่าวคือ เมื่อลพบุรีได้รับการพัฒนาจนเจริญก้าวหน้าขึ้น จึงทำให้มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมาก มีผลทำให้มีร้านค้าเพิ่มขึ้น รวมทั้งผลผลิตทางการเกษตรด้วย

๖. ทำให้เกิดอนุสรณ์สถานต่างๆ ในจังหวัดลพบุรี เช่น ประตูเมืองลพบุรีหรือที่เรียกกันว่า “ค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) วงเวียนศรีสุริโยทัย (วงเวียนสระแก้ว) รวมทั้งมีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น สวนสัตว์สระแก้ว โรงภาพยนตร์ทหารบก (โรงภาพยนตร์ทหารบก)

๗. ทำให้จังหวัดใกล้เคียงลพบุรีเจริญขึ้น กล่าวคือ เมื่อมีการจัดตั้งนิคมกสิกรรม ที่ตำบลท่าศาลา ตำบลลกโก อำเภอเมืองลพบุรี นั้น ในระยะแรกยังมีประชาชนไปอาศัยอยู่น้อย แต่เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ สร้างศูนย์มาลาเรียขึ้น ทำให้มีประชาชนอพยพเข้าไปอยู่หนาแน่นจนถึงเขตอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี จอมพล

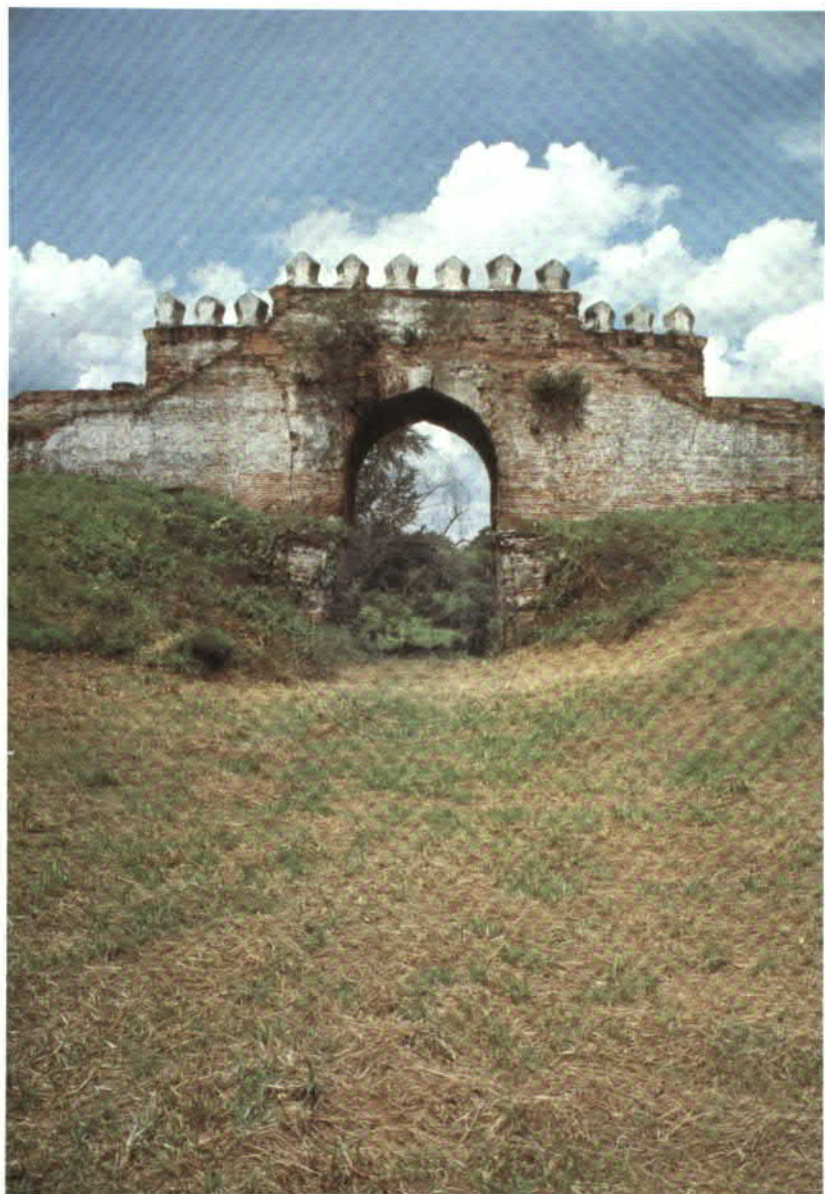
สวนสัตว์ลพบุรี (สวนสัตว์สระแก้ว)

ป. พิบูลสงครามจึงได้จัดสร้างตลาดพระพุทธรูป โรงพยาบาล และธนาคารออมสินขึ้น

หลังจากการพัฒนาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่จังหวัดลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าลพบุรีได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของยุคสมัยต่างๆ จนอาจกล่าวได้ว่ามีฐานะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในประวัติศาสตร์ของไทย ไม่ว่าจะเป็นเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง ศิลปวัฒนธรรม และศาสนา การเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ของพระมหากษัตริย์ที่สำคัญของไทยสองพระองค์ ตลอดจนการเป็นเมืองศูนย์กลางทางทหาร แม้ว่าในบางยุคบางสมัย ลพบุรีอาจจะซบเซาลงไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามลพบุรีก็จัดว่าเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางที่มีความสำคัญ ควรค่าแก่การศึกษายิ่งนัก

เลียบเมืองลพบุรี

เมื่อเอ่ยถึงเมืองลพบุรี หลายคนคงนึกถึงฝูงลิงและค่ายทหาร แต่ทว่านั่นไม่ใช่เพียงสองสิ่งที่แค่ผ่านเพื่อแวะไปดู นำแปลกที่มิคนรู้จักความเป็นลพบุรีน้อยเต็มที ทั้งๆ ที่ลพบุรีเคยเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่สำคัญและเก่าแก่เมืองหนึ่งตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งมีความยิ่งใหญ่เรื่องแสงงดงามมหัศจรรย์ที่สุด จนเป็นที่ว่าลือไปไกลมาแล้วในครั้งกระนั้นแล้วเสน่ห์ของลพบุรีอยู่ที่ไหนกันบ้าง

ใครเลยจะนึกว่าลพบุรีมีความมั่งคั่งของโบราณสถานอย่างเหลือเชื่อ บางแห่งมีความงดงามจนอาจเรียกได้ว่าเป็นหนึ่งเดียว จากประวัติศาสตร์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลพบุรีเคยเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ประจักษ์พยานหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุโบราณสถานจึงมีมากมายหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานอันเป็นร่องรอยแห่งการศึกษาค้นคว้าวิชาดาราศาสตร์ที่มีมาก่อนที่หว่ากอนับศตวรรษ จนอาจกล่าวได้ว่าลพบุรีเป็นเมืองดาราศาสตร์นครเมื่อ ๓๐๐ ปีก่อน ก็ไม่ผิดความเป็นจริงเลย

หากจะรู้จักลพบุรีให้มากยิ่งขึ้นในอีกแง่มุมหนึ่ง ก็จะพบว่ากำเนิดเมืองลพบุรีมีเรื่องราวผูกโยงกับวรรณคดีและตำนานเมืองอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์มากกว่าเรื่องอื่นใด แม้แต่สถานที่ต่างๆ นับตั้งแต่ขุนเขา หมู่บ้าน ดิน หิน ก็ล้วนเกี่ยวเนื่องกับวรรณคดี ตำนานและนิยายพื้นเมือง จนถึงเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของเมืองทีเดียว และที่น่าทึ่งคือมีโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาติ แม้จะมีตำนานเก่าแก่กล่าวไว้หลายเรื่อง แต่ก็พบหลักฐานที่บันทึกไว้ในหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถานด้วย ซึ่งทำให้ทราบว่าโบราณสถานแห่งนี้ “เขาสมอคอน” เป็นเสมือนสำนัก “ดักศิลา” ที่ศึกษาเล่าเรียนของกุลบุตรในยุคโบราณ

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มาเยือนลพบุรีหากจะเลียบเมืองเพื่อชมเสน่ห์ของลพบุรี นอกจากจะได้รับความรู้ ความเพลิดเพลินจากแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและหลากหลายแล้ว ยังมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ได้สัมผัสกับทัศนียภาพของขุนเขาอันบริสุทธิ์ วิมสายธาร ที่แวดล้อมด้วยธรรมชาติ บรรายากาศสดชื่นรื่นรมย์อีกด้วย ซึ่งจะได้แยกกล่าวเป็นเรื่องๆ ไป

มีอะไรในลพบุรี

ผู้ที่เดินทางมาลพบุรี ก่อนจะเข้าสู่ตัวเมืองจะเห็น อนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมืองลพบุรี ตั้งเด่นอยู่กลางวงเวียนเทพสตรีใกล้ศาลากลางจังหวัดลพบุรี เป็นรูปปั้นในท่าประทับยืน ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระหัตถ์ขวาทรงพระแสงดาบ ก้าวพระบาทซ้ายออกมาข้างหน้าเล็กน้อย ที่ฐานอนุสาวรีย์จารึกพระเกียรติคุณของพระองค์ว่า

“สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหากษัตริย์ไทยผู้ยิ่งใหญ่ พระองค์หนึ่ง ทรงพระราชสมภพ ณ กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๕ สวรรคต ณ เมืองลพบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ พระองค์ทรงมีพระบรมราชกฤษฎีกานิพนธ์เป็นอย่างยิ่ง

ในรัชสมัยของพระองค์ วรรณคดีและศิลปของไทยได้เจริญถึงขีดสูงสุด มีสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศอย่างกว้างขวาง เกียรติคุณของประเทศไทยแผ่ไพศาลเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ประชาชนชาวไทยได้ร่วมกันสร้างและประดิษฐานอนุสาวรีย์นี้ไว้ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๔”

อนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

วงเวียนเทพสตรี (วงเวียนพระนารายณ์)

เทียนยักษ์และคชสีห์ที่สระแก้ว

ไม้ค้ำและจ้อยในสวนสัตว์

ถัดจากอนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเข้ามาประมาณ ๒ กิโลเมตร จะพบสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่อยู่กลางวงเวียนเช่นกัน นั่นคือ สระแก้ว เป็นสระน้ำขนาดใหญ่อยู่กลางวงเวียนศรีสุริโยทัยหรือวงเวียนสระแก้ว ที่กลางสระมีสถาปัตยกรรมรูปร่างคล้ายเทียนขนาดใหญ่อยู่บนพานขนาดใหญ่ รอบๆ ขอบพานประดับด้วยเครื่องหมายประจำราศารวงต่างๆ ทั้งสี่ทิศมีสะพานเชื่อมถึงกัน ที่เชิงสะพานมีคชสีห์ ในท่วงท่าหมอบเป็นยามอยู่สะพานละ ๒ ตัว (สถาปัตยกรรมชิ้นนี้สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี)

ห่างจากสระแก้วไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑ กิโลเมตร จะพบสวนสัตว์ลพบุรี เป็นที่ล่ำหรับพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ในเรื่องสัตว์และพืช ซึ่งนับเป็นสวนสัตว์ที่มีความสมบูรณ์พอควรแก่การบริการประชาชนในท้องถิ่น และสถานที่นี้เองที่เป็นแหล่งพำนักของลิงคู่ขวัญดาราดังประจำสวนสัตว์ ชื่อ ไม้ค้ำ-ชูชู รวมทั้งจ้อยหรือมนต์สิทธิ์ลูกของมัน ซึ่งครั้งหนึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังถึงกับจังหวัดลพบุรี จัดงานแต่งงานถึงให้เป็นครั้งแรกของโลก มีผู้มาชมการจังหวัดเป็นประชาชนคนร่วมงานมากกว่าแสนคน ถ่ายทอดสดทั่วประเทศและเป็นข่าวทั่วโลก จนญี่ปุ่นขอซื้อสิทธิ์จัดงาน ผู้คนพากันหลงใหลไปดูไม้ค้ำและชูชู จนกลายเป็น “ไม้ค้ำ-ชูชู พิเวอร์”

เจ้าพ่อพระกาฬที่เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์

นอกจากสิ่งที่น่าสนใจแล้ว ยังมีตึกลางเมืองที่ ศาลพระกาฬ ซึ่งตั้งอยู่ริมทางรถไฟทางทิศตะวันออกของพระปรางค์สามยอด ศาลพระกาฬเป็นเทวสถานเก่าของขอม สร้างด้วยศิลาแลงเรียงซ้อนกันเป็นฐานสูงเต็มจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศาลสูง” ที่ทับหลังสลักเป็นรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ทำด้วยศิลาทราย ๑ แผ่น อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ส่วนด้านหน้าเป็นศาลที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ โดยสร้างทับบนฐานเดิมที่สร้างไว้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภายในประดิษฐานเทวรูปพระนารายณ์ทรงประทับยืน ทำด้วยศิลา ๒ องค์ องค์เล็กเป็นแบบเทวรูปเก่าในประเทศไทย องค์ใหญ่เป็นประติมากรรมแบบลพบุรี แต่พระเศียรเดิมหายไป ภายหลังมีผู้นำเศียรพระพุทธรูปศิลาทรายสมัยอยุธยามาสวมต่อไว้ รูปพระนารายณ์นี้เองที่ชาวลพบุรีเรียกกันว่า “เจ้าพ่อพระกาฬ” เชื่อกันว่าเป็นเจ้าพ่อที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ทุกๆ วันจะมีผู้มาแก้บนมากมาย ศาลพระกาฬจึงยังคงเป็นสถานที่ที่พึ่งทางใจแก่คนที่มีความเชื่อต่อไป

บริเวณศาลพระกาฬเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงลิงจำนวนมาก ซึ่งชาวลพบุรีถือว่าเป็นลิงอมตะชานแท้และดั้งเดิม มีเรื่องเล่ากันว่า แต่ก่อนบริเวณศาลพระกาฬและห่างออกไปทางทิศตะวันออกเป็นป่าละเมาะและเป็นสวนน้อยหน้า มีฝูงลิงมาขโมยกินเป็นจำนวนมาก บางฝูงเลยมาถึงศาลพระกาฬ เห็นมีอาหารวางอยู่ที่ปากกันมากินเสมอและไม่ยอมไปหากินที่อื่น ต่อมาคนที่มาแก้บนก็เลวทำของแก้บนเพิ่มขึ้น เพราะถือว่าเจ้าพ่อศาลพระกาฬเลี้ยงลิงไว้เป็นศิษย์ ในที่สุดคนกับลิงก็คุ้นเคยกันไปเอง ลิงฝูงนี้จึงไม่ยอมออกไปอยู่ในป่าอีกแต่มาอาศัยอยู่รอบๆ ศาลพระกาฬนี้เอง

ศาลพระกาฬ

ฝูงลิงกำลังกินอาหารที่คนเอามาวางไว้ให้

ปราสาทสามยอดยามค่ำคืน

ปราสาทสามยอด สัญลักษณ์ของเมืองลพบุรี

นอกจากชีวิตเล็กใหญ่ในศาลพระกาฬแล้ว ช้างนอกศาลยังมีสิ่งอีก ผ่องหนึ่งที่ถูกขนานนามว่าลิงตึก มาหากินตามตึกแถวรอบๆ ศาลพระกาฬ และปราสาทสามยอด แล้วเริ่มลูกกลามสู่บ้านร้านค้าตลาดที่อยู่รายรอบ เมื่อ ผ่องลิงนอกศาลขยายเป็นครอบครัวใหญ่ขึ้น จำนวนอาหารที่คนโยนให้หรือ ได้จากการขโมยจึงถูกจำกัด ทำให้ลิงตึกผอมโกรก แต่แข็งแรง คล่องแคล่ว ทั้งยังหลุกหลิก ก้าวร้าว และมีสัญชาตญาณการเอาตัวรอดมากกว่าลิง ในศาล

ทุกวันนี้ลิงในลพบุรีแบ่งเขตกันอยู่ กล่าวคือ ลิงในศาลพระกาฬ ประมาณ ๔๐๐-๕๐๐ ตัว อยู่กันแบบอิมมูนาสำราญ เพราะได้อาหาร จากนักท่องเที่ยวกินและคนแก่บ่น ลิงอีกส่วนหนึ่งเรียกว่าลิงตึก มีประมาณ ๓๐๐ ตัว อยู่อย่างอดๆ อยากๆ พร้อมจะปล้นอาหารและทรัพย์สินในมือ คนเดินผ่านได้ทุกเมื่อ และลิงกลุ่มสุดท้ายเรียกว่าลิงพิบูลย์ มีไม่มาก แต่หัวโชนๆ กับลิงตึก

นอกจากลพบุรีจะมีศาลพระกาฬเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแล้ว ยังมี ปราสาทสามยอด เป็นสัญลักษณ์ของเมืองลพบุรี ซึ่งตั้งเด่นเป็นสง่ามา หลายร้อยปีแล้ว บนเนินดินด้านตะวันตกของทางรถไฟใกล้กับศาลพระกาฬ มีลักษณะเป็นปราสาทเรียงต่อกันสามองค์ มีทางเดินเชื่อมต่อกันโดยตลอด เป็นศิลปะเขมรแบบบายน ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รูปทรง ของปราสาทมีลักษณะป้อมๆ มีผู้เปรียบว่าปราสาทสามยอดมีลักษณะเหมือน งาช้างงอกหรือหัวปลีหงาย สร้างด้วยศิลาแลง หินทราย รอบๆ องค์พระปราสาทมีลวดลายปูนปั้นที่ประดิษฐ์งดงามมากแบบนูนสูงและลัทธิ

ถ้าสังเกตลวดลายปูนปั้นให้ดีจะเห็นว่ามีความแตกต่าง คือ ลวดลายที่อยู่ตอนบนเป็นลายละเอียดปูนและล็กมาก เข้าใจว่าเป็นฝีมือดั้งเดิม ส่วนตอนล่างๆ เป็นลายบางๆ ไม่ปูนและล็กมากนัก เข้าใจว่าเป็นการซ่อมเสริมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตรงซุ้มประตูเดิมมีทับหลัง แต่ที่เหลือในปัจจุบัน คือ เสาศาปรัตน์กรอบประตูแกะสลักเป็นรูปฉาฉิมขึ้นเขาในซุ้มเรือนแก้ว ซึ่งเป็นแบบเฉพาะของเสาศาปรัตน์กรอบประตูศิลปะเขมรแบบบายน ปรางค์องค์กลางมีฐาน แต่เดิมเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และมีเพดานไม้เขียนลวดลายเป็นดอกจันทน์สีแดง องค์ขวาประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร องค์ซ้ายประดิษฐานรูปร่างปรัชญาปารมิตาหรือนางปัญญาวารมี ชายาของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

มูลเหตุที่สร้างปรางค์สามยอดขึ้นมา มีผู้ให้ความเห็นแตกต่างกันไป บ้างก็เห็นว่าปรางค์สามยอดเป็นศาสนสถานสำหรับทำพิธีกรรม บ้างก็ว่าน่าจะใช้เป็นเทวสถานสำหรับทำพิธีกรรมในศาสนาฮินดู อย่างไรก็ตามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระปรางค์สามยอดเป็นวัดในพุทธศาสนา แล้วสร้างวิหารเพิ่มเติมทางทิศตะวันออกขององค์พระปรางค์ ในวิหารนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ปางสมาธิ ซึ่งมีพุทธลักษณะสง่างามเกือบลงตัว กล่าวกันว่าปรางค์สามยอดเป็นต้นแบบที่ส่งผลให้แก่ศิลปะสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นโดยตรงทีเดียว

ดังนั้นผู้ที่ได้ชื่อว่ามีฝีมือสูงถึงเมืองลพบุรี จึงต้องมาสัมผัสกับความวิจิตรพิสดารของปรางค์สามยอด ไม่ว่าจะเป็นฝีมือจواهرหลักหินทรายที่ยอดเยี่ยม หรือลวดลายปูนปั้นที่ปั้นได้ราวกับมีชีวิตและวิญญาณ

ลวดลายปูนปั้นแบบปูนสูงและล็กเล็ก

ลวดลายบนส่วนยอดของปรางค์สามยอด

ช่องประตูของปราสาทแชก

พระปรางค์อีกแห่งหนึ่งซึ่งมีความงดงามและเป็นที่ภาคภูมิใจของชาวสุพรรณบุรีว่าเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจที่สุดอันเป็นหลักฐานยืนยันความเป็นเมืองมานาน คือ **เทวสถานปราสาทแชก** ซึ่งเป็นปราสาทแบบเก่าอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ มีประตูศิลาจารกรอบเวียนแบบเครื่องไม้ ตั้งอยู่กลางใจเมืองสุพรรณบุรีที่มีรอบๆ บริเวณเป็นตลาดร้านค้า ลักษณะของเทวสถานปราสาทแชกเป็นพระปรางค์ ๓ องค์เรียงกัน ก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ ก่อเรียงขึ้นไปโดยไม่ต้องผสมปูน แต่ภายหลังได้รับการซ่อมแซมครั้งใหญ่ด้วยอิฐดิบปูน ปรางค์ทั้งสามองค์นี้เป็นอิสระต่อกัน ไม่มีระเบียงเชื่อมต่อกันเหมือนปราสาทสามยอด ปราสาทองค์กลางสูงและใหญ่กว่าปรางค์ที่ชนาบอยู่สองข้าง ปรางค์แต่ละองค์จะเจาะช่องประตูองค์ละ ๔ ช่องแบบประตูหลอก สร้างขึ้นเพื่อความงามทางสถาปัตยกรรม ประตูที่ใช้ได้จริงมีเพียงประตูเดียวที่สามารถเข้าไปในองค์พระปรางค์ได้ คือประตูด้านหน้าซึ่งหันไปทางทิศตะวันออก

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าปราสาทแชกเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู คือ ภายในปราสาทองค์กลางยังคงมีฐานศิวลึงค์ปรากฏอยู่ แต่ตัวศิวลึงค์หายไปแล้ว ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้มีการสร้างวิหารเล็กหน้าปราสาทเพื่อใช้เป็นที่พักอิกรรมทางศาสนา มีประตูทางเข้าเป็นแบบโค้งแหลม และได้สร้างกำแพงหน้าทางด้านทิศใต้ของปราสาทแชกไว้ด้วย

ใครเลยจะคิดว่าท่ามกลางใจเมืองสุพรรณบุรีจะมีโบราณสถานที่เก่าแก่สร้างมานานนับพันปีหลงเหลือให้เห็น

เทวสถานปราสาทแชก

ดึกเสียงร่ำร้องแขกเมือง

ลพบุรียังมีสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่มีค่าควรเมือง จนไม่อาจละเลยที่จะกล่าวถึงได้ สถานที่นี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ประทับอันงดงาม ยิ่งใหญ่อลังการ สมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงอำนาจแห่งอาณาจักรอยุธยา สถานที่นั้นคือ พระนารายณ์ราชนิเวศน์

พระนารายณ์ราชนิเวศน์เป็นพระราชวังที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๙ เพื่อใช้เป็นที่ประทับ ณ เมืองลพบุรี ซึ่งเป็นราชธานีที่ ๒ เป็นพระราชวังที่มีการออกแบบก่อสร้างที่สวยงามและทันสมัยที่สุดในยุคนั้น ซึ่งยังปรากฏร่องรอยให้เห็นในปัจจุบันนี้ แม้ในบันทึกของชาวฝรั่งเศสก็บันทึกว่า “...สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเอาพระทัยใส่สร้างพระราชวัง ณ เมืองลพบุรี ให้สวยงามเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เขตพระราชฐานสะอาดสะอ้านและได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดี นอกจากนี้ที่กรุงศรีอยุธยาแล้วไม่มีที่ใดงดงามเท่าที่นี่...” ในสมัยของพระองค์เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมครั้งใหญ่ เนื่องจากมีชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสเข้ามาช่วยราชการไทย ด้วยการก่อสร้างป้อมปราการ อาคารต่างๆ ตลอดจนพระที่นั่งในพระราชวังเมืองลพบุรี จึงทำให้พระราชวังเมืองลพบุรี มีลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างศิลปกรรมไทยกับศิลปกรรมตะวันตก เนื้อที่ของพระนารายณ์ราชนิเวศน์กว้างขวางถึง ๔๒ ไร่เศษ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าพระราชวังหันเข้าหาดัวเมือง ด้านหลังติดแม่น้ำลพบุรี กำแพงพระราชวังก่อด้วยอิฐถือปูน มีใบเสมาเรียงรายบนสันกำแพงตลอด ตรงกึ่งกลางกำแพงมีป้อมปืนอยู่ ๗ ป้อม ตรงฐานป้อมปืนแต่ละป้อมจะเป็นช่องกลมเพื่อเสียบปืนใหญ่

ดึกพระเจ้าเหา

เขตพระราชฐานแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ชั้นนอก ชั้นกลาง และ ชั้นใน ประกอบด้วยอาคารสำคัญที่ควรจะนำมากล่าว ดังนี้

เขตพระราชฐานชั้นนอก มีอาคารดังนี้

ถังเก็บน้ำประปา เป็นที่กักเก็บน้ำ ตรงพื้นจะมีท่อดินเผา ผ้อยเป็นจำนวนมาก เพื่อจ่ายน้ำไปทั่วเขตพระราชฐาน น้ำที่นำมาเก็บกักไว้ในอ่างน้ำนี้เป็นน้ำที่ไหลมาจากท่อดินเผาจากอ่างชั้นเล็ก

ตึกเลี้ยงรับรองแขกเมือง ตั้งอยู่กลางอุทยาน รอบตึกมี สระน้ำล้อมรอบสามด้าน ในสระน้ำเดิมมีน้ำพุพุ่ง ๒๐ จุด สมเด็จพระนารายณ์ มหาราชพระราชทานอาหารเพื่อเลี้ยงแขกเมือง ณ อาคารหลังนี้

ตึกพระเจ้าเหา เป็นหอพระประจำพระราชวัง ชื่อพระเจ้าเหา คงเป็นชื่อพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานบนฐานชุกชี รอบตึกมีกำแพงแก้วเดียว กั้นอาณาเขตให้เป็นสัดส่วน ในปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช พระเพทราชาได้ใช้ตึกนี้เป็นที่ว่าราชการยึดอำนาจ

ตึกสิบสองท้องพระคลัง เป็นทรงอาคารลักษณะคล้าย โถงเก็บของ คือมีหน้าต่งน้อยและเป็นตึกแถวยาวสร้างเรียงชิดติดกัน มีถนนผ่านกลาง รวมทั้งหมดมี ๑๒ หลัง เข้าใจว่าคงจะใช้เก็บสินค้า

โรงช้างหลวง ตั้งเรียงเป็นแถวชิดริมกำแพงเขตพระราชฐาน ชั้นนอกด้านในสุด เหลือร่องรอยให้เห็นมี ๑๐ โรง ช้างซึ่งยืนในเขต พระราชวังคงเป็นช้างหลวงหรือช้างสำคัญ สำหรับใช้เป็นพาหนะของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือเจ้านายและขุนนางสำคัญ

ตึกสิบสองท้องพระคลัง

โรงช้างหลวง

พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท

ป้ายโลหะภายในพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท

เขตพระราชฐานชั้นกลาง มีพระที่นั่ง ๒ องค์ คือ

พระที่นั่งจันทรพิศาล เป็นที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่สร้างทับลงไปบนรากฐานเดิมของพระที่นั่งซึ่งพระวรมศวร โอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสมัยครองเมืองสทบุรี พระที่นั่งองค์นี้เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยแท้ ด้านหน้ามีมุขเด็จ ปัจจุบันใช้จัดแสดงเรื่องราวพระราชประวัติของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและงานประณีตศิลป์สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท เป็นพระที่นั่งศิลปกรรมแบบไทยและฝรั่งเศสผสมกัน เดิมเป็นที่องพระโขนงมียอดแหลมทรงมณฑป ตรงกลางท้องพระโรงมีสีหบัญชร เป็นที่เสด็จออกเพื่อทรงมีพระราชปฏิสันถารกับผู้เข้าเฝ้า ฝาผนังประดับด้วยกระจกเงาจากประเทศฝรั่งเศส ประติมากรรมต่างท้องพระโรงซึ่งอยู่ด้านหน้าทำเป็นโค้งแหลม ส่วนตัวมณฑปซึ่งอยู่ด้านหลังทำรูปคันทวยเป็นซุ้มแบบไทย คือ ซุ้มเรือนแก้วฐานสิงห์ ผนังด้านนอกพระที่นั่งตรงมณฑปชั้นล่างเจาะเป็นช่องโค้งแหลมไว้สำหรับวางตะเกียง

พระที่นั่งจันทรพิศาล

ประตูระหว่างพระที่นั่งดุสิตฯ กับพระที่นั่งสุทธาราวรย์

พระที่นั่งสุทธาราวรย์

เขตพระราชฐานชั้นใน มีพระที่นั่งองค์เดียว คือ

พระที่นั่งสุทธาราวรย์ เป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกของชาวฝรั่งเศสกล่าวว่าพระที่นั่งองค์นี้อยู่ในพระราชอุทยานที่ร่มรื่น ทรงปลูกพรรณไม้ต่างๆ ด้วยพระองค์เอง หลังคาพระที่นั่งมุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลือง ที่มุมทั้งสี่มีสระน้ำใหญ่สี่สระ เป็นที่สำราญของพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคต ณ พระที่นั่งองค์นี้ใน พ.ศ. ๒๒๓๑

ภายหลังเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตแล้วพระราชวังแห่งนี้ได้ถูกทิ้งร้าง ชนเขาไปจนเวลาล่วงเลยมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงโปรดให้บูรณะพระราชวังเดิมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ เพื่อเป็นราชธานีขึ้นใน และทรงพระราชทานชื่อพระราชวังแห่งนี้ว่า “พระนารายณ์ราชนิเวศน์” ซึ่งทำให้มีสิ่งก่อสร้างใหม่เกิดขึ้นเพิ่มเติมในราชวังนี้ ทำให้เราได้มีโอกาสศึกษาเปรียบเทียบกับศิลปะกรมไทยสองสมัยในที่แห่งเดียวกัน คือ ศิลปะสมัยอยุธยา กับศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ พระที่นั่งและตึกที่สร้างขึ้นใหม่ในพระราชวังนารายณ์ฯ ที่สำคัญมีดังนี้

หมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏ ประกอบด้วยพระที่นั่งต่าง ๆ ดังนี้ ด้านหลังสุดเป็นอาคารสูง ๓ ชั้น คือ พระที่นั่งพิมานมงกุฏ เป็นที่ประทับ ส่วนพระองค์ พระที่นั่งองค์ชาวตรกลาง คือ พระที่นั่งวิสุทธิวินิจัย ใช้เป็นท้องพระโรงเพื่อเสด็จออกว่าราชการ มุขด้านขวา คือ พระที่นั่งไชยศาสตรากร เป็นที่เก็บอาวุธ มุขด้านซ้าย คือ พระที่นั่งอักษรสตราคม เป็นที่ทรงพระอักษร ปัจจุบันพระที่นั่งหมู่นี้ได้รวมกับพระที่นั่งจันทรพิศาล เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์

หมู่ตึกพระปะเทียบ ตั้งอยู่บริเวณหลังพระที่นั่งพิมานมงกุฏ ซึ่งเป็นเขตพระราชฐานฝ่ายใน ก่อด้วยอิฐถือปูน ๒ ชั้น เรียงรายอยู่ ๘ หลัง สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักของข้าราชการฝ่ายใน ปัจจุบันใช้จัดแสดงศิลปวัตถุพื้นบ้านของท้องถิ่น และเทคโนโลยีระดับภูมิปัญญาชาวบ้าน

ทิมดาบหรือที่พักของทหารรักษาการณ์ เมื่อเดินผ่านประตูทางเข้าเขตพระราชฐานชั้นกลาง ข้างประตูทั้งสองด้านตรงบริเวณสนามหญ้า จะแลเห็นศาลาโถงข้างละหลัง นั่นคือตึกซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักของทหารรักษาการณ์ในเขตพระราชวัง

พระนารายณ์ราชนิเวศน์จึงเป็นสถานที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ที่มีเรื่องราวน่าสนใจ ทั้งที่บันทึกไว้ในพงศาวดารและจดหมายเหตุต่าง ๆ มากมาย นับเป็นมรดกที่มีคุณค่ายิ่ง ซึ่งอยู่คู่บ้านคูเมืองลพบุรีมาช้านาน มากกว่า ๓๐๐ ปีแล้ว และหลายคนคงยังไม่รู้ว่านอกจากโบราณสถานอันงดงามตระการตาและประวัติศาสตร์อันยาวนานแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ เป็นของดีที่ซุกซ่อนอยู่

หมู่ตึกพระปะเทียบ

หมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏ

ทิมดาบ หรือที่พักของทหารรักษาการณ์

ถังเก็บน้ำประปา

บ้านหลวงรับราชทูต หรือบ้านวิชาเยนทร์

สถานที่อีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับขุนนางสำคัญสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคือ บ้านหลวงรับราชทูต หรือบ้านวิชาเยนทร์ สถานที่นี้เป็นที่พำนักของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ชาวกรีกที่เข้ามาบริหารการในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนเป็นที่โปรดปรานได้รับตำแหน่งสูงถึงที่สมุหนายก บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า บ้านวิชาเยนทร์ และเมื่อคราวทูตจากประเทศฝรั่งเศสชุดแรกที่เข้ามาเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๘ ได้พำนัก ณ สถานที่แห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า บ้านหลวงรับราชทูต อีกชื่อหนึ่ง

บ้านวิชาเยนทร์ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระนารายณ์ราชนิเวศน์ พื้นที่ในบริเวณบ้านแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนทิศตะวันตก ส่วนกลาง และส่วนทิศตะวันออก มีตึกใหญ่น้อยหลายหลัง มีกำแพงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน มีถังเก็บน้ำประปา นับว่าเป็นที่อยู่ใหญ่โตรองจากพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ และผลจากการศึกษาแผนผังบริเวณบ้านวิชาเยนทร์พบว่าส่วนกลางและส่วนทิศตะวันออกมีสิ่งก่อสร้างขึ้นให้มีความสัมพันธ์กันคือ โบสถ์และตึกหลังใหญ่ ๒ ชั้น ซึ่งได้รับการก่อสร้างอย่างมั่นคงแข็งแรงสวยงาม บริเวณดังกล่าวจึงเหมาะสมใช้เป็นที่พักต้อนรับทูตชาวต่างประเทศ โบสถ์คริสต์ศาสนาคงใช้เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาของบาทหลวงคณะทูตเยซุอิต ผู้ได้เข้ามาพร้อมกับคณะทูต ส่วนอาคารบริเวณด้านทิศตะวันตกคงเป็นที่พักอาศัยของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

ลักษณะของสถาปัตยกรรมในบ้านวิชาเยนทร์บางหลังเป็นแบบยุโรปอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอาคารใหญ่ทางทิศตะวันออก ก่ออิฐถือปูนสูง ๒ ชั้น หน้าต่างและซุ้มประตูแสดงให้เห็นลักษณะศิลปะตะวันตกแบบ

โบสถ์คริสต์ศาสนาและตึกใหญ่ ๒ ชั้น

ซุ้มประตูแบบเวเนซของค์

เวเนซของค์ ซึ่งแพร่หลายในระยะเวลาเดียวกัน และที่สำคัญคือ อาคารที่เป็นโบสถ์คริสต์ศาสนา ผังและแบบของโบสถ์เป็นแบบยุโรป มีซุ้มประตูหน้าต่างเป็นซุ้มเรือนแก้ว มีเสาปลายเป็นรูปกลีบบัวยาว ซึ่งเป็นศิลปะแบบไทย โบสถ์หลังนี้ถือกันว่าเป็นโบสถ์คริสต์ศาสนาหลังแรกในโลกที่ตกแต่งด้วยลักษณะของโบสถ์ทางพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังขุดพบห้องใต้ดินที่บริเวณบ้านพักของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์อีกด้วย การพบหลักฐานเช่นนี้บ่งว่าเป็นข้อมูลที่มาถึงสถานภาพของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในช่วงปลายได้ดี

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ ทั้งใกล้และไกล ทำให้วิทยาการสมัยใหม่หลายสาขาเข้ามาสู่อณาจักรสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเริ่มขึ้นครั้งแรกในกรุงสยามที่เมืองลพบุรี โบราณสถานอันเป็นร่องรอยแห่งความพยายามเรียนรู้วิชาดาราศาสตร์ที่น่าสนใจและน่าศึกษามีกระจายอยู่อย่างน้อย ๓ แห่ง ดังนี้

พระที่นั่งโอรสสิหราช หรือพระที่นั่งเย็น เป็นที่ประทับอีกแห่งหนึ่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งโปรดฯ ให้สร้างขึ้นที่เกาะกลางทะเลสาบ ห่างจากเมืองเก่าลพบุรีประมาณ ๓ กิโลเมตร เพื่อทรงใช้เป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถและต้อนรับแขกเมืองส่วนพระองค์ มีหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบว่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีที่ประทับอีกแห่งหนึ่ง

พระที่นั่งไกรสรสีหราช

กลางป่า คือ โคลง ๒ บท ที่พระศรีวิไลโสภณ กวีเอกในราชสำนักกล่าวไว้ใน โคลงเฉลิมพระเกียรติ

พระที่นั่งองค์นี้เป็นพระที่นั่งชั้นเดียว มีผนังเป็นทรงจตุรมุข ตรงมุขหน้าเป็นมุขเด็จยื่นออกมา และมีสี่หับญชรกลางมุขเด็จสำหรับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออก ชும்หน้าต่างและชும்ประตูทำเป็นชும்เรือนแก้ว เป็นแบบแผนที่นิยมทำกันมากในอาคารสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พระที่นั่งเย็นมีความสำคัญในฐานะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้เป็นสถานที่สำราญจันทราปราศรัย เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ และทอดพระเนตรสุริยุปราคา เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๒๓๑ ร่วมกับบาทหลวงเยซุอิตและบุคคลในคณะทูตชุดแรกที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศสส่งมาเจริญสัมพันธไมตรี เหตุที่ได้ใช้พระที่นั่งเย็นเป็นที่สำราญจันทราปราศรัย มีบันทึกของชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า เป็นที่เหมาะสมสามารถมองเห็นท้องฟ้าได้ทุกด้าน และมีพื้นที่กว้างมากพอสำหรับที่จะติดตั้งเครื่องมือ ยังมีภาพการสำราญจันทราปราศรัยที่พระที่นั่งเย็นซึ่งชาวฝรั่งเศสวาดไว้ เป็นรูปสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสวมลอมพอกทรงกลิ้งส่องยาววางบนขาตั้ง ทอดพระเนตรดวงจันทร์จากสี่หับญชรของพระที่นั่งเย็น และตรงเจดีย์สองข้างสี่หับญชรด้านหนึ่งมีขุนนางหมอบกราบ อีกด้านหนึ่งมีนักดาราศาสตร์กำลังสังเกตการณ์โดยใช้กล้องส่อง

ลอมพอก

สี่หมื่นหลวงกลางมูเซอแดง

วัดสันเปาโล

วิหารวัดเสาธงทอง

แม้ในปัจจุบันพระที่นั่งเย็นจะเป็นโบราณสถานที่เหลือให้เห็นเพียงบางส่วน แต่ในอดีต ณ ที่นี้เป็นสถานที่สำคัญในการศึกษาทางดาราศาสตร์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาดาราศาสตร์สมัยใหม่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ณ พระที่นั่งเย็น นี้เอง

วัดสันเปาโล เป็นวัดในคริสต์ศาสนา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้พระราชทานที่ดินให้บาทหลวงฝรั่งเศส ชุดที่ ๒ ซึ่งเป็นนักดาราศาสตร์ที่จะมาประจำ ณ เมืองลพบุรี ใช้เป็นที่ทำพิธีทางศาสนา พร้อมกับใช้เป็นที่พัก วัดสันเปาโลมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นศิลปะแบบไทยผสมยุโรป คล้ายกับบ้านวิชาเยนทร์ มีอาคารสำคัญ คือ หอดูดาวแปดเหลี่ยม สองชั้น เป็นอาคารสูง สำหรับสังเกตการณ์ทางดาราศาสตร์ มีเรือนพักและสิ่งก่อสร้างเป็นโบสถ์ฝรั่ง แต่ยังก่อสร้างไม่เสร็จ

เจดีย์วัดเสาชิงช้า

ในแผนที่เมืองสทูลบุรี ซึ่งทำขึ้นโดยวิศวกร เดอ สามาร ชาวฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ นั้น ได้บรรยายสถานที่นี้ไว้ตรงมุมแผนที่ว่า "...วัดคณะเยซูอิต มีหอคอยแปดเหลี่ยมซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางด้านหน้าของที่พัก สำหรับใช้เป็นที่เกิดปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ และวิชาคำนวณ..."

ปัจจุบันแม้วัดสันเปาโลจะเหลือเพียงซากโบราณสถานให้เห็นเป็นผนังด้านหนึ่งและหอดูดาว แต่ก็ยังคงทิ้งร่องรอยความสำคัญในฐานะที่เป็นสถานที่ศึกษาและสังเกตการณ์ทางดาราศาสตร์อย่างแท้จริง จนอาจกล่าวได้ว่าป็นหอดูดาวแห่งแรกของเมืองไทย

วัดเสาชิงช้า ตั้งอยู่ระหว่างพระนารายณ์ราชนิเวศน์กับบ้านหลวงรับราชทูต เป็นวัดเก่าแก่ เดิมแยกเป็น ๒ วัด คือ วัดรวม กับวัดเสาชิงช้า ต่อมาได้รวมเป็นวัดเดียวกัน เพราะวัดรวมมีโบสถ์ วัดเสาชิงช้ามีวิหาร เรียกชื่อว่า วัดเสาชิงช้า โบราณสถานที่ควรชมในวัดนี้คือ พระวิหาร ซึ่งแต่เดิมคงสร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานของศาสนาอื่น เพราะ

โบสถ์วัดเสาชิงช้า

จากแผนที่ของช่างชาวฝรั่งเศสทำให้ทราบว่า พื้นที่บริเวณนั้นเป็นที่พำนักของชาวเปอร์เซีย พระวิหารหลังนี้อาจเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาอิสลามของชาวเปอร์เซียก็เป็นได้ นอกจากนั้นก็มัสยิด บิซู ดึกคฺฮสวหรือดึกโครสาน อยู่ในบริเวณวัดเสาชิงช้า ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับพระราชวังด้านทิศเหนือ เป็นดึกเกา สันนิษฐานว่าใช้เป็นที่พักของแขกเมืองและราชทูตต่างประเทศชาวเปอร์เซีย

วัดนี้เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับดาราศาสตร์ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากบันทึกของบาทหลวงตาซาร์ด เมื่อคราวเดินทางมายังกรุงสยาม ครั้งที่ ๒ ได้ระบุว่า เมื่อเดินทางมาถึงสทูลพิทักษ์ ได้จัดให้พักที่บ้านพักของทูตเปอร์เซีย ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับบ้านของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ "...เขานำเราไปยังเรือนพักของพวกเขา และสั่งให้อำนวยความสะดวกให้ทุกอย่างตามแต่เราต้องการ เรือนหลังนี้มีหอนั่งอันงดงาม และด้านหนึ่งของอุทยานนั้นเป็นอาคารสำหรับประกอบอาหาร อีกด้านหนึ่งเป็นอาคารที่เราอาจแบ่งออกได้เป็นหลายห้อง ห้องหนึ่งเราใช้ทำเป็นโรงสวด อีกห้องหนึ่งเป็นหอดูดาว..."

วัดเป็นแหล่งรวมหรือเป็นศูนย์กลางของศิลปกรรมของไทยมาแต่โบราณ ไม่ว่าจะเป็นผลงานด้านสถาปัตยกรรม อันได้แก่ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ มณฑป ฯลฯ หรือผลงานด้านประติมากรรม อันได้แก่ พระพุทธรูปปางต่างๆ หรือลวดลายปูนปั้น หรืองานจำหลักไม้ที่ใช้ตกแต่งประดับประดาตามอาคารหรือฐานของพระพุทธรูป ตลอดจนงาน

ดึกโครสาน

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ลายปูนปั้นที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ด้านจิตรกรรม อันได้แก่ จิตรกรรมฝาผนัง ลายรดน้ำที่มีอยู่ตามตู้พระไตรปิฎก ล้วนแล้วแต่เป็นผลงานที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้เป็นสมบัติไทยสืบมาจนปัจจุบัน

ลพบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่อุดมไปด้วยวัดวาอาราม วัดต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีประวัติความเป็นมาและเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจ น่าดูน่าชมด้วยกันทั้งสิ้น แม้ว่าวัดบางวัดจะเป็นวัดร้าง สิ่งก่อสร้างอันวิจิตรได้ถูกทอดทิ้งให้เสื่อมโทรมและพังทลายไปก็ตาม แต่ควรที่จะได้ศึกษาให้เห็นถึงความสำคัญของศิลปกรรมและให้คนทั้งปวงได้ตระหนักถึงคุณค่า ในที่นี้จะกล่าวเพียงบางวัดเท่านั้น

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นวัดเก่าแก่ มีชื่อเสียง และมีขนาดใหญ่โตกว่าวัดอื่นๆ ในลพบุรี อยู่ทางทิศตะวันออกของพระปรางค์สามยอดจากแผนที่เมืองลพบุรีที่สำรวจและวาดโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ นั้น พื้นที่ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีขนาดใหญ่โตพอๆ กับพื้นที่ของพระนารายณ์ราชนิเวศน์

วัดนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมากวัดหนึ่ง มีปรางค์องค์ใหญ่ตั้งเด่นเป็นประธานอยู่ตรงกึ่งกลางของพื้นที่ ภาพลายปูนปั้นบางส่วนที่เหลือประดับรอบองค์ปรางค์นั้นดูงดงามจับตาอย่างยิ่ง ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปะและอรรถาธิบาย ลักษณะขององค์พระปรางค์ย่อมุมมก และชะลูดกว่าแบบพระปรางค์ที่มีอายุก่อนหน้านี เป็นพระปรางค์ที่หลุดจากการอดั้งเดิมคือแบบเขมรเป็นครั้งแรก และเป็นจุดเริ่มต้นของพระปรางค์

แบบไทย นอกจากนี้ยังมีวิหารเก้าห้อง ซึ่งหมายถึงวิหารที่มีผนังยาว โดยมีช่องเสากันอยู่รวมเก้าช่องเสา เป็นวิหารขนาดใหญ่มาก ประติมากรรมเป็นเหลี่ยมแบบไทย หน้าต่างเจาะเป็นช่องโค้งแหลมแบบเดียวกับอาคารในพระนารายณ์วาศน์เวศน์ ปัจจุบันแม้จะเหลือเพียงผนังกำแพงทั้งสี่ด้าน แต่ก็ยังดูโอฬารใหญ่โต สิ่งที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งในวัดนี้คือ ศาลาเปลื้องเครื่องศาสนาที่ใช้เป็นที่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเปลื้องเครื่องทรงก่อนที่จะเข้าพิธีทางศาสนาในพระวิหารหรือพระอุโบสถ ศาลาเปลื้องเครื่องตั้งอยู่หน้าวิหาร ปัจจุบันเหลือเพียงเสาเอนเอียงอยู่เท่านั้น ส่วนอื่นปรักหักพังไปหมดแล้ว จากหลักฐานบางส่วนบ่งชี้ว่าวัดนี้มีระเบียงคดล้อมรอบถึงสองชั้น และจากร่องรอยที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานรอบระเบียงคดนั้น กล่าวได้ว่าเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่และมีพระพุทธรูปมากที่สุดในวัดหนึ่ง

ปัจจุบันแม้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นวัดร้าง แต่ก็มิไยไรสถานที่สำคัญๆ ให้เลือกชมมากมาย ด้วยมีศิลปกรรมซ้อนทับกันอยู่หลายยุคหลายสมัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้ปกครองในแต่ละยุคได้ให้ความสำคัญทำการบูรณะและก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ มาโดยตลอด

วัดมณีชลขันธ์ เป็นวัดที่สำคัญเก่าแก่ในจังหวัดลพบุรี เดิมชื่อวัดเกาะแก้ว เพราะเป็นวัดตั้งอยู่บนเกาะกลางน้ำ ปัจจุบันถูกถมดินจนไม่เห็นร่องรอยเดิม ชาวบ้านเรียกกันสั้นๆ ว่า “วัดมณี” มีโบราณสถานที่น่าสนใจคือ เจดีย์หลวงพ้อแสง พระอุโบสถ พระวิหาร และพระพุทธรูปใหญ่ริมน้ำ ซึ่งมีลักษณะงดงามมาก โดยเฉพาะเจดีย์หลวงพ้อแสง เป็นเจดีย์ฐานเล็กแต่ทรงสูง อยู่ทางด้านใต้ของวัด สามารถมองเห็นได้แต่ไกล และถือเป็นสัญลักษณ์ตราประจำวัดด้วย เจดีย์นี้เป็นเจดีย์แบบพิเศษที่หลวงพ้อแสงสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ก่อเป็นเรือนธาตุ

ลายปูนปั้นประดับส่วนยอดของปราสาทค์อง

ปราสาททรายทรงกลีบมะเฟือง
ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

วิหารเก้าห้องที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ลายปูนปั้นประกอบจุมพิตของปราสาทค์อง

หน้าบันศาลาการเปรียญที่วัดนิเวศ์

ศาลาหลวงพ่องแสง

วัดนิเวศ์

โบสถ์ในวัดนิเวศ์

ย่อมุมซ้อนกันสามชั้น เรือนธาตุแต่ละชั้นมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปเหนือเรือนธาตุชั้นบนสุดคือองค์ระฆังเป็นแบบเจดีย์เหลี่ยมย่อมุม

เรื่องเกี่ยวกับเจดีย์หลวงพ่องแสงนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวินิจฉัยไว้เมื่อคราวเสด็จประพาสสมณธาตุอยุธยา พ.ศ. ๒๔๑๑ มีความตอนหนึ่งว่า "...ขวัแสง คนทั้งปวงนับถือกันว่าเป็นผู้มีวิชาเดินตั้งแต่เมืองสทิงพระลงไปจนถึงกรุงเทพฯ ได้ เป็นคนกว้างขวางเจ้านายขุนนางรู้จักกันหมด ได้สร้างเจดีย์ไว้องค์หนึ่งที่วัดนิเวศ์ขึ้นตัวไม้ไคยอยู่วัดนี้ หน้าเข้าพรรษาอยู่ที่วัดอื่น ถ้าออกพรรษาแล้วมาปลูกโรงอุยริ่มเจดีย์องค์นี้ ซึ่งก่อเองคนเดียว ไม่ยอมให้คนอื่นช่วย ราษฎรนับถือพากันช่วยเรียไคยอุยริ่ม และพระเจดีย์องค์นี้จะทำแล้วเสร็จตลอดไป หรือจะทิ้งให้คนอื่นช่วยเมื่อตายแล้ว ไม่ได้ตามดู ของเธอที่สูงต้อย..."

พระอาจารย์แสงหรือพระครูแสง เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านทั่วไปมาก มีเรื่องเล่าสืบต่อมาว่า "ท่านสร้างเจดีย์องค์สูงฐานเล็กนี้ด้วยอิฐอิฐกฐี กล่าวคือ ท่านจะสร้างเจดีย์ด้วยตัวท่านเองเพียงคนเดียวโดยไม่ใช้นั่งร้านเลย ท่านจะก่ออิฐเป็นบันไดสูงขึ้นไปตามองค์เจดีย์สำหรับเป็นทางขึ้นลง เมื่อถึงวันสุดท้ายเจดีย์จะเสร็จ ท่านก็ถอยบันไดบันไดอิฐทางขึ้นลงจนบันไดหายไปใต้องค์เจดีย์ และเมื่อถึงยอดสุดก็เป็นอันว่าเจดีย์เสร็จเรียบร้อยแล้ว แล้วท่านก็กระโดดลงจากยอดเจดีย์ แล้วก็เดินหายไปตั้งแต่บัดนั้นมาก็ไม่มีใครพบท่านอีกเลย" ประวัติและตำนานของพระอาจารย์แสงยังเล่าสืบต่อกันมา มีผู้กล่าวว่า "หลวงพ่องแสงองค์นี้เป็นอาจารย์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (โต) วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร ผู้สร้างพระสมเด็จจันทรอิฐขึ้นนั่นเอง"

ปัจจุบันเจดีย์หลวงพ่องแสงค่อนข้างทรุดโทรม ประกอบกับเป็นเจดีย์สูงสร้างบนเกาะ ดินทรุด จึงทำให้เจดีย์เอียงไปด้านหนึ่งทางแม่น้ำ

พระพุทธรูปนาคปรกที่วัดมณีชลขันธ์

ที่วัดมณีชลขันธ์นี้ นอกจากจะมีเจดีย์หลวงพ่อแสงเป็นสัญลักษณ์ของวัดแล้ว ยังมีศาลาเก่าอีกหลังหนึ่ง ปัจจุบันเป็นที่อยู่ของอุบาสกอุบาสิกา เรียกว่า ศาลาคอกหมู ศาลาหลังนี้ชำรุดทรุดโทรมมาก เพราะมิได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์นับตั้งแต่มีศาลากวเปรียญใหม่ และภายในบริเวณวัดมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกหลังพระพุทธรูปนาคปรกองค์ใหญ่ ๑ ต้น ต้นศรีมหาโพธิ์ต้นนี้เป็นต้นโพธิ์ที่มีประวัติ และเป็นประวัติที่ชาวลพบุรีมีความภาคภูมิใจ เพราะได้เมล็ดพันธุ์โดยตรงจากพุทธคยาเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

วัดนครโกษา เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของลพบุรี อยู่ทางตอนเหนือของสถานีรถไฟลพบุรี ใกล้กับศาลพระกาฬ ถ้ายืนอยู่สถานีวัดโพยมองเห็นวัดนี้ได้อย่างชัดเจน เดิมเป็นเทวสถานของขอม มีซากโบราณสถาน คือเจดีย์องค์ใหญ่สมัยทวารวดี และพระปรางค์แบบลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อยู่ด้านหน้า แต่พระพุทธรูปปูนปั้นแบบอุทเทยของบรพรางค์นั้นสร้างขึ้นเพิ่มเติมภายหลัง และยังได้พบเทวรูปขนาดใหญ่แบบลพบุรี ซึ่งมีร่องรอยดัดแปลงเป็นพระพุทธรูป ๒ องค์ ปัจจุบันนำไปไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ เทวสถานแห่งนี้ภายหลังมีผู้สร้างเป็นวัดขึ้นในสมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้จากซากวิหารที่เหลือแต่ผนังและเสาอยู่ทางด้านหน้า มีเนินเจดีย์สูงก่อด้วยอิฐอยู่เบื้องหลัง

คำว่า “วัดนครโกษา” มีผู้สันนิษฐานว่าเจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) ขุนนางสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้บูรณะ จึงเรียกชื่อว่า วัดนครโกษา

แม้ว่าวัดนครโกษาจะเป็นวัดร้าง แต่ก็ยังมีสิ่งที่น่าสนใจหลายอย่างเป็นต้นว่า พระปรางค์ยอดหักที่ก่อด้วยอิฐถือปูน ซึ่งรอบพระปรางค์ยังปรากฏมีลวดลายงดงามหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้าง ถัดจากพระปรางค์เป็นพระวิหารที่ยังมีซากผนังและเสาเหลือปรากฏอยู่ ส่วนด้านหลังที่เป็น

วัดนครโกษา

ซากวิหารและเจดีย์ในวัดนครโกษา

เพชรเขาพระงามที่เคยมีชื่อเสียงโด่งดัง

เนินสูงก่อด้วยอิฐมีลักษณะใหญ่โตราวกับภูเขา ถ้าป็นขึ้นไปข้างบนจะเห็นทิวทัศน์เมืองลพบุรีได้รอบด้าน นอกจากนี้วัดนครโกษายังมีเรื่องราวที่น่าสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดีให้เลือกศึกษาอีกมากมาย

วัดสิริจันทรนิมิตรวรวิหาร หรือวัดเขาพระงาม อยู่ในเขตตำบลพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ห่างจากศาลากลางจังหวัดลพบุรีไปทางทิศเหนือตามถนนพหลโยธิน ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร วัดเขาพระงามเป็นหนึ่งในหลายวัดของลพบุรีที่สร้างอยู่บนไหล่เขาสูง เมื่อเดินทางเข้าใกล้วัดจะแลเห็นพระพุทธรูปองค์โตสีขาวเด่นตระหง่านอยู่บนเชิงเขา ท่ามกลางแมกไม้เขียวครึ้มที่เป็นฉากหลัง ซึ่งบางคนมองแล้วเหมือนพระนาคปรก

วัดเขาพระงามนี้เดิมเป็นวัดร้าง สร้างมาแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส พระนคร กับพระสงฆ์อีก ๒ รูป ได้ธุดงค์มาพักที่วัดนี้ เห็นว่ามีภูมิประเทศเป็นชัยภูมิสวยงาม จึงได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นที่ไหล่เขาเป็นพระพุทธรูปที่มีหน้าตักกว้าง ๑๑ วา สูงจากหน้าตักถึงยอดพระเศียร ๑๔ วา เส้นพระศอกทำด้วยโลหะเทียม เมื่อสร้างเสร็จได้ถวายพระนามว่า พระพุทธนฤมิตรมัยมพุทธกาล ครั้นภายหลังซ่อมเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ จึงได้เปลี่ยนนามใหม่ว่า พระพุทธปฏิภาคมัยมพุทธกาล มาจนถึงทุกวันนี้และเรียกวัดนี้ว่า วัดเขาพระงาม ที่บริเวณเชิงเขาร่มรื่นน้ำพิกผ่อนมากมีบันไดทางขึ้นไปจนถึงฐานพระงาม

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาผูกพัทธสีมาที่วัดนี้ จึงได้พระราชทานนามวัดให้ใหม่ว่า “วัดสิริจันทรนิมิตร” เพื่อเป็นเกียรติแก่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดเกล้าฯ ยกเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี นามว่า “วัดสิริจันทรนิมิตรวรวิหาร”

หลวงพ่อขาว วัดเขาพระงาม

ต้นยางยักษ์ ที่วัดยาง ณ รังสี

วัดนี้มีสิ่งน่าสนใจต่างๆ เช่น ธรรมาสันประทับมุก กลองใหญ่ โปงใหญ่โบราณ พระพุทธรูป และสิ่งของในถ้ำซึ่งเป็นของเก่าโบราณอย่าง ถ้วยโอชาม

เพชรเขาพระงามเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เมื่อราว ๑๐ กว่าปีก่อน แต่ปัจจุบันไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันนัก เพชรเขาพระงามที่เรียกกันนี้ที่จริงก็คือเขี้ยวหนูมาน เป็นหินควอตซ์ชนิดหนึ่งมีหลายสี เช่น สีเหมือนกระเจก ขาวขุ่น ชมพู เขียว ม่วง ดำ เป็นต้น ชุดได้จากบริเวณเขาพระงาม

วัดสิริจันทรมิตรวรวิหาร นับเป็นวัดที่มีทัศนียภาพสวยงามวัดหนึ่ง และมีประวัติที่น่าสนใจยิ่งแห่งหนึ่งของชาวจังหวัดลพบุรี

วัดยาง ณ รังสี และพิพิธภัณฑ์เรือพื้นบ้าน อยู่ตำบลตะลุง อำเภอเมืองลพบุรี ริมฝั่งแม่น้ำลพบุรี เดิมเรียกว่า วัดพญายาง เนื่องจากภายในบริเวณวัดมีต้นยางยักษ์ใหญ่ตระหง่านอยู่ท่ามกลางดงต้นยาง สันนิษฐานว่าเดิมเป็นวัดโบราณอยู่กลางป่า น่าจะมีอายุตั้งแต่สมัยละโว้ เพราะมีพระติมากรรมหินทรายประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถของวัด คือ พระพุทธรูปปางนาคปรก ๒ องค์ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ๑ องค์ และพระพุทธรูปปางสมาธิ ๑ องค์ เป็นเนื้อหินทรายและหินหนูมาน (หินสีเขียว) รูปทรงเป็นแบบสมัยขอมเรืองอำนาจ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ และเปลี่ยนชื่อใหม่ถึง ๒ ครั้ง เดิมเป็นวัดยางศรีสุธรรมาราม แล้วเปลี่ยนเป็น วัดยาง ณ รังสี จนถึงปัจจุบัน

เรือโบราณที่พิพิธภัณฑ์เรือพื้นบ้าน

ส่วน พิพิธภัณฑ์เรือพื้นบ้าน ตั้งอยู่ที่ศาลาการเปรียญในวัดน้ำที่วัดยาง ณ วังสี่ เป็นศาลาที่มีความสวยงามไม่ได้สัดส่วนและมีคุณค่าทางศิลปะ ความแปลกตาของศาลาหลังนี้ คือ หลังคาเป็นแบบปีกนกซ้อนกัน ๓ ชั้น คล้ายหลังคาพระอุโบสถ วิหาร มากกว่าศาลาวัด พื้นजूด้านหน้าและด้านหลังของศาลาสลักไม้ปิดทอง ประดับกระจกเป็นรูปเทพารักษ์นั่งอยู่ในศาล มีเครื่องประดับหลังคาเป็นช่อฟ้า นาคเกลียวอย่างสวยงาม ศาลานี้ถูกดัดแปลงให้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์เรือ รวบรวมเรือที่เคยใช้ในท้องน้ำตามอำเภอต่างๆ ของลพบุรีมาจัดแสดงไว้ ทั้งเรือเล็กเรือใหญ่ที่ได้มาจากการบริจาคและการซื้อ เช่น เรือกระแซง เรือโอโป่ง เรือซุด เรือเข็ม เรือบด เรือป้าบ เรือผีหลอก เรือลำป้าน เรือพายมั่ว ฯลฯ รวมประมาณ ๔๒ ลำ นอกจากนี้ยังมีเรือยางลำใหญ่ซึ่งเป็นเรือโบราณสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอยู่ ๑ ลำ

พิพิธภัณฑ์เรือที่วัดยางนับเป็นแห่งแรกของประเทศไทยที่เก็บเรือพื้นบ้าน ซึ่งนับวันจะหาได้ยาก เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษาเทคโนโลยีและภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ทำให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในอดีตที่มีความผูกพันกับแม่น้ำ นับว่าเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของจังหวัดลพบุรี

วัดที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของวัดที่จุกแน่นอยู่ที่ตัวเมือง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของลพบุรี นอกจากนี้ยังมีให้เลือกชมและศึกษาอีกมากมายซึ่งกระจายกันอยู่ทุกอำเภอ ทุกวัดส่วนแล้วแต่มีความงดงามและมีคุณค่ายิ่ง ถือเป็นเสน่ห์ของการท่องเที่ยวอันประทับใจอีกรูปแบบหนึ่ง

เรื่องเก่าเล่าขาน สืบสานตำนาน

ลพบุรีเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยตำนาน มีซากปรักหักพังทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยังคงร่องรอยอยู่เป็นหลักฐานสำคัญ ซึ่งมีตำนานเล่าสืบต่อกันมา แม้กระทั่งดิน หิน กรวด ทวาย ก็มีตำนาน หากดินทุกเม็ด กรวดทุกเม็ด และทวายทุกเม็ด พูดยได้ ก็คงจะเล่าขานตำนานอย่างไม่มีจบ

ตำนานที่เล่ามักจะสัมพันธ์กับวรรณคดีเรื่อง **รามเกียรติ์** และสัมพันธ์กับสถานที่และภูมิประเทศ นับตั้งแต่ต้นกำเนิดเมืองลพบุรี ซึ่งชาวลพบุรีเชื่อว่า เมืองนพบุรี หรือลพบุรีนั้นเกิดจากการพูนน้ำเหนืงความดีความชอบที่พระรามพระราชทานแก่หนุมานยอดทหารเอก เมื่อทำศึกชนะทศกัณฐ์กรุงลงกา โดยทรงแปลงศรพราหมณ์จากกรุงอโยธยาให้หนุมานเหาะตามศรไป ถ้าศรตกลงที่ใดก็ให้หนุมานครองเมืองนั้น ปรากฏว่าศรตกลงที่ทะเล อำนาจแห่งศรทำให้ทะเลแห้ง ดินที่ปรากฏก็กลายเป็นดินสูงเพราะ

หนุมานในเรื่องรามเกียรติ์

ความร้อน ทำให้มีสีชาที่เราเรียกว่า **ดินสอพอง** หนูนานเหาะตามศรมา เห็นว่าพื้นดินขรุขระ จึงใช้หางกวาดให้เรียบ ดินไปรวมกองเป็นภูเขา เมืองลพบุรี จึงเป็นเมืองที่มีภูเขา พระรามประทานนามชื่อเมืองนี้ว่า เมืองนพบุรี เพราะ แผลงศรไปถูกภูเขาเก้ายอด ต่อมาเพี้ยนไปเป็น **ลพบุรี** อันหมายถึง เมืองของ พระสพผู้เป็นโอรสของพระองค์ ส่วนบริเวณที่ศรตกเรียกว่า **ตำบลทะเลชุบศร**

ศรของพระรามมีอาถรรพ์มาก เมื่อปักลงแล้วก็เปรียบเสมือนเสาหลักบ้านหลักเมืองของลพบุรี ลูกศรนี้ต้องมีน้ำหล่อเลี้ยงให้ขังและเปียก อยู่เสมอ ถ้าปล่อยให้แห้งลูกศรนี้จะร้อนและลุกเป็นไฟ แล้วจะเกิดเปลวเพลิงเผาผลาญบ้านเรือนของชาวลพบุรีให้วอดวายไปตามๆ กัน ด้วยเหตุนี้ ชาวดลาดเมืองลพบุรีจึงได้สร้างศาลครอบคลุมศรไว้ ให้ชื่อว่า **ศาลลูกศร** และสร้างอ่างน้ำเพื่อแช่ลูกศร ศาลนี้ตั้งอยู่ในตลาดลพบุรี มีคนเข้าไป กราบไหว้บูชากันมาก มีการนำชิ้นส่วนของศรไปทำยา เสิ่งใบเซียมซี ไม่เสียหาย มีแท่นบูชาเพื่อให้ประชาชนเข้าไปสักการะได้ตลอดเวลา เพื่อ จะได้ช่วยกันคอยดูแลน้ำที่แช่ลูกศรไม่ให้แห้งตราบจนทุกวันนี้

มีเรื่องเล่าต่อมาภายหลังสร้างเมืองซึ่งเกี่ยวกับหนูนานอีกเรื่อง หนึ่งคือเรื่อง ท้าวกษณาภ ซึ่งเปรียบได้กับท้าวอุณราชใน **รามเกียรติ์** ตอนพระรามเดินดงครั้งที่สอง นั่นเอง ท้าวกษณาภเป็นยักษ์ตนสุดท้าย

ดินสอพอง

ศาลลูกศร

สิงห์เฝ้าเชิงบันไดทางขึ้นเขาวงพระจันทร์

ภาพตำนานหนุมานดอกศรที่ปักอกท้าวภกชนาก

ที่ต่อสู้กับพระราม พระรามจึงทรงกำจัดด้วยศรศักดิ์สิทธิ์ สายศรทำด้วย
 หนวดเต่า คันศรทำด้วยเขากระต่าย ลูกศรทำด้วยต้นกกและใช้หญ้าปล้อง
 เป็นไส้ แผลงไปปักอกท้าวภกชนาก ด้วยฤทธิ์และอำนาจของศรเป็นเหตุให้
 ร่างของท้าวภกชนากปลิวลอยมาตกที่เมืองลพบุรี และพระรามได้ทรงสาป
 เอาไว้ว่าให้ท้าวภกชนากได้รับความทรมานถูกศรปักอกตรึงอยู่บนเขา
 ชั่วกัปป์ชั่วกัลป์ จนกระทั่งพระศรีอาริย์มาตรัสรู้ ลูกศรจึงจะเคลื่อนถอน
 ออกจากร่างได้ และเชื่อกันว่าศรนี้จะหลุดได้หากรดด้วยน้ำส้มสายชู
 ท้าวภกชนากมีลูกสาวชื่อ นางนงประจันทร์ คอยดูแลตลอดเวลา ภูเขาลูกนี้
 จึงได้ชื่อว่า เขานงประจันทร์ หรือเขาวงพระจันทร์ อยู่ในเขตอำเภอ
 โคกสำโรง นางนงประจันทร์ได้พยายามหาซื้อน้ำส้มสายชูมารดศรให้พอ
 แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะชาวเมืองลพบุรีระวังตัวกันอยู่ ทั้งพระรามยัง
 ทรงส่งไก่แก้วมาคอยดูแล เมื่อใดที่ศรขยับเขยื้อนไก่แก้วจะบินขึ้น ๓ ครั้ง
 เมื่อหนุมานได้ยินก็จะเหาะไปใช้ค้อนดอกศรที่ปักอกท้าวภกชนากให้แน่น
 ดิ่งเดิมทุกวัน และกำลังแรงของค้อนกระแทบลูกศรจะทำให้เกิดเปลวเพลิง
 ลูกไหม้ ชาวลพบุรีแต่ก่อนจึงต้องระวังไฟไหม้เมืองกันมาก และยึดถือ
 ตำนานกันจริงจึงว่าบริเวณเขาวงพระจันทร์เป็นบริเวณที่มีอัศจรรย์คน
 อาศัยอยู่ แต่ปัจจุบันความเชื่อต่างๆ หายไป เขาวงพระจันทร์กลายเป็น
 แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรี

ภาพตำนานท้าวภกชนากถูกศรปักอก

ปากทางเข้าถ้ำที่เขาสมอคอน

รูปปั้นพระสุกกัณฑ์ดงพญา

ยังมีชื่อบ้านนามเมืองที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์อีกหลายแห่งในลพบุรี เช่น เขาสมอคอน ซึ่งเป็นเทือกเขาหินปูนลูกโดดขนาดใหญ่กลางทุ่งในอำเภอท่าวุ้ง มีตำนานเล่ามาสองทาง เรื่องแรกมีว่า ระหว่างที่พระรามรบกับทศกัณฐ์ได้ขว้างจักรไปที่ทศกัณฐ์ จักรได้ตัดยอดเขาสูงที่ขวางหน้ากระเด็นขาดไปเป็นช่อง เศษของภูเขาที่ถูกจักรพระรามตัดได้ลอยตกลงกลางทุ่งเป็นภูเขาสมอคอน และภูเขาที่ขาดเป็นช่องกลายเป็นเขาช่องลมที่ตำบลโคกกระเทียม

อีกเรื่องเล่าว่า เมื่อพระลักษมณ์ถูกหอกโมกษศักดิ์ของอินทรชิต หนุมานได้อาสาไปเอายวี่เศษชื่อ สังกรณัตรีชะวา ที่เขาสรรพยา (ปัจจุบันอยู่ที่จังหวัดชัยนาท) เพื่อเอามาฝนทาให้หอกหลุดและจะต้องกลับให้ทันก่อนพระอาทิตย์ขึ้น แต่ขณะที่หนุมานไปนั้นเป็นเวลาใกล้สว่างแล้ว ด้วยความรีบร้อนหนุมานจึงใช้หางพันรอบเขาไว้แล้วค่อยๆ รัดขึ้นไปจนถึงยอดแล้วกระซาดันหามากราบไม้คอนเหมาทั้งหมด ขณะที่เหมาด้วยความเร็ว นั้น เศษหินที่ติดรากไม้หลุดตกลงมาหลายก้อนและได้กลายเป็น “เขาสมอคอน” ตั้งอยู่กลางทุ่งในเขตอำเภอท่าวุ้งในปัจจุบัน

ที่เทือกเขาสมอคอนนี้มีถ้ำหลายถ้ำ ทางเหนือของเทือกเขามีถ้ำช้างเผือก ปากถ้ำอยู่ในสภาพที่สะอาดเป็นมันอยู่เสมอ เล่ากันว่า มีช้างเผือกกายสิทธิ์จำศีลภาวนาอยู่ในถ้ำนี้ ทุกวันช้างเผือกนี้จะเดินผ่าน

ปากถ้ำออกไปชำระกายแล้วมานั่งอยู่หน้าถ้ำทุกวัน ทำให้ปากถ้ำสะอาด เป็นมันปลาบ ผู้มีบุญเท่านั้นจึงจะเห็นข้างเผือกกายสิทธิ์นี้ได้

เขาสมอคอนนี้ยังเป็นที่อยู่ของพระสุกกทันตฤาษี อาจารย์ของ พระเจ้าวรมคำแหงมหาราช และพระยาจำเมือง กษัตริย์เมืองพะเยา เมื่อครั้ง ยังทรงพระเยาว์ ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จมาศึกษาศิลปวิทยาการอยู่ด้วยกัน ที่เขาสมอคอน เขาสมอคอนนี้จึงเป็นเสมือนสำนักดัดศิลาในสมัยโบราณ

เขาทับควาย ที่ตำบลล่งเหล็ก อำเภอโคกสำโรง ก็เป็นอีกที่หนึ่ง ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์ มีเรื่องเล่าว่าเมื่อหลายพันปีล่วงมาแล้ว เมืองลพบุรีหรือละโว้ธานียังเป็นป่าดงดิบ มีฝูงลิงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก (กล่าวกันว่าเมืองขีดขินในเรื่องรามเกียรติ์ที่พระอินทร์ลงมาเนรมิตให้พาลี ผู้เป็นลูก อยู่ในบริเวณสถานีรตโพลพบุรีและศาลพระกาฬในปัจจุบันนี้เอง) ในครั้งนั้นมีควายตัวหนึ่งชื่อ ทรพา อาศัยอยู่ในป่าบริเวณหน้าเขาวงพระจันทร์ เป็นที่น่าประหลาดว่าบริเวณป่าแถบนั้นแม้จะมีควายป่าเที่ยวและเล็มหญ้า อยู่เป็นฝูงก็ตาม จะพบแต่ควายตัวเมีย ส่วนตัวผู้มีทรพาเพียงตัวเดียว

ทรพานั้นเดิมเป็นยักษ์ชื่อ นนทกาล มีหน้าที่เฝ้าประตูกำแพง เมืองชั้นในของพระอิศวร นนทกาลมีอายุหมื่นปีแต่ไม่เคยมีคู่ เมื่อเห็น นางฟ้าชื่อ มาลี ไปเก็บดอกไม้ในอุทยานทุกวันก็เกิดความรัก วันหนึ่งได้

ตำนานการเกิดเขาสมอคอน

พื้นดินสีน้ำตาลแดงคล้ำที่เขาทับควาย

แอบตามเข้าไปในอุทยานและป่าดงไม้ไปที่นางเป็นการเกี่ยวพาราสี นาง
ตกใจมากจึงไปฟ้องพระอิศวร พระอิศวรพิโรธจึงสาปให้ไปเป็นควาย
อยู่ในป่า ชื่อว่า ทรพา จนกว่าจะมีลูกเป็นตัวผู้มาตายจึงจะกลับเป็น
ยักษ์เฝ้ากำแพงเมืองตามเดิม เมื่อถูกสาปก็เดินทางมาถึงป่าหิมวันต์ กลายเป็น
ควายเผือกที่มีพลังกำลังมาก มีนางกาสเป็นบวราถึงห้าพันตัว ทรพา
ต้องคอยระวังหากควายตัวเมียในฝูงใดคลอดลูกเป็นตัวผู้ก็จะชีวิตตายหมด
กาสตัวหนึ่งกลัวว่าถ้าคลอดลูกเป็นตัวผู้ก็จะถูกทรพาฆ่าเป็นพ่อฆ่าตาย
จึงหนีจากฝูงไปหลบอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่ง จนคลอดลูกออกมาชื่อ ทรพี ฝ่าย
เทพารักษ์มีความสงสารจึงพากันเข้าสิงสถิตย์ยังเขาทั้งสองและหาทั้งสี่ของ
ทรพี เมื่อเติบโตขึ้นทรพีจึงมีร่างกายแข็งแรงเพราะเศษแห่งเทพารักษ์ที่
สิงสถิตย์อยู่ ทรพีก็กำเริบคิดจะแก้แค้นจึงแอบวัดรอยเท้าของพ่ออยู่เสมอ
เมื่อเห็นว่ามียรอยเท้าใกล้เคียงแล้วจึงไปหาพ่อให้สู้กัน ในที่สุดทรพาก็ถูก
ฆ่าตาย จึงพ้นจากคำสาปของพระอิศวร และกลับไปเป็นนายทวารยังเขา
ไกรลาสตามเดิม

ส่วนทรพีหลังจากชนะพ่อก็ได้เกิดความอึกเหิม เกะกะระราน
ผู้อื่นและทำพาลให้ต่อสู้อยู่ถึง ๗ วัน ๗ คืน ทรพีสู้ไม่ได้ก็หนีเข้าไปในถ้ำ
พาลีสั่งศรัทผู้เป็นน้องว่าตนจะตามทรพีเข้าไปแล้วให้ปิดปากถ้ำ และให้
สังเกตเลือดที่จะไหลออกจากถ้ำ ถ้ำเลือดชั้นแสดงว่าเป็นเลือดควายคือ

แร่เหล็กที่เขาทับควาย

ทรวพี หากเลือดใสคือเลือดพี คือพาสี ถ้าพีแพ้ให้ปิดปากถ้ำ ในที่สุดทรวพีแพ้ แต่เมื่อฝนตกลงมาทำให้เลือดชั้นของทรวพีกลายเป็นเลือดใส สุครีพจึงเข้าใจผิดไม่เปิดปากถ้ำ พาสีเข้าใจว่าสุครีพจะแย่งความเป็นใหญ่ จึงตัดหัวทรวพีแล้วขว้างออกมาอย่างรุนแรงจนหินที่ปากถ้ำกระเด็นมาตกบริเวณใกล้แม่น้ำลพบุรี เรียกบริเวณนี้ว่า ตำบลท่าหิน ส่วนร่างของทรวพีก็ถูกฝังในถ้ำ เรียกตรงนั้นว่า เขาทับควาย พื้นดินบริเวณนั้นมีสีแดงเพราะเป็นสีเลือดของทรวพี (ความจริงบริเวณนี้มีแร่เหล็กจึงทำให้พื้นดินมีสีแดง) สำหรับสถานที่ที่หัวของทรวพีตกนั้นได้กลายเป็นหนองน้ำอันกว้างใหญ่อยู่บริเวณใต้เมืองลพบุรีลงไป ในเขตท้องที่ตำบลคอนโพธิ์ ปัจจุบันมีชื่อว่า หนองหัวกระบือ มาจนทุกวันนี้

ในจังหวัดลพบุรีมีนิยายพื้นเมืองที่ขึ้นชื่อลือชาที่สุดอยู่เรื่องหนึ่ง บางแห่งเรียกว่า “เจ้ากรุงจีน” บางแห่งเรียกว่า “นิยายเขาจีนโจน จีนแล” และบางแห่งเรียก “นิยายเขาตะเกาหล่ม” แต่เนื้อเรื่องเป็นแบบเดียวกัน กล่าวกันว่า เมื่อครั้งที่เมืองลพบุรีเป็นเมืองท่าที่มั่งคั่งสมบูรณ์ มีพ่อค้าไปมาติดต่อค้าขายอยู่เสมอและมีการค้าขายติดต่อกับเมืองจีนอย่างใกล้ชิด ในบรรดาพ่อค้าที่เป็นมหาเศรษฐีของเมืองจีนที่มาค้าขายทางเรือ นั้น มีผู้หนึ่งที่มีชื่อเสียงมาก ชื่อว่า เจ้ากรุงจีน เมื่อเจ้ากรุงจีนส่งขบวนลำเกามา

ถึงเมืองลพบุรี เกิดติดตาต้องใจสาวงามผู้หนึ่ง ชื่อว่า นางนงประจันตร์ วุ้งขึ้นจึงจัดเก้าเกไปสู่ขอตามประเพณี โดยแจ้งความประสงค์ว่าจะนำขบวนเรือขึ้นหมากและเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ ในการแต่งงานตามประเพณีจีนมาจากเมืองจีนทั้งหมด นางนงประจันตร์นั้นไม่มีความรู้สึกใดต่อกับทรัพย์สมบัติจำนวนมากหาศาลของเจ้ากรุงจีนเลย เพราะนางมีคนที่รักอยู่แล้ว ส่วนพ่อของนางดีใจเป็นอย่างมากที่จะได้เป็นพ่อตาของมหาเศรษฐี ถึงกับรับปากยกลูกสาวให้ทันทีโดยมิได้ปรึกษากับนางนงประจันตร์แต่อย่างใด

ครั้นได้กำหนดเวลาตามที่ตกลงกันได้ ขบวนเรือขึ้นหมากเป็นจำนวนร้อยๆ ลำของเจ้ากรุงจีนก็มาถึงน่านน้ำเมืองลพบุรี คูเป็นที่อึกทึกครึกโครม ชาวเมืองพากันตื่นตื่นยิ่งนัก พร้อมกันนั้นบรรดาหนุ่มๆ ที่มาหลงรักนางนงประจันตร์ก็เกิดความเคียดแค้นด้วยแรงอธิษฐานขอสวามิภักดิ์ในบรรดาหนุ่มๆ ที่มาหลงรักนางนั้น มีผู้หนึ่งมีวิชาอาคมสามารถแปลงกายเป็นอะไรก็ได้ และในวันที่เรือขึ้นหมากของเจ้ากรุงจีนมาถึง หนุ่มผู้นี้จึงแปลงกายเป็นจระเข้ขนาดมหึมาปกบดานซ่อนกายอยู่ที่ปากอ่าวลพบุรี คอยหาโอกาสให้เรือขบวนขึ้นหมากนั้นรวมกลุ่มกันแล้วจึงออกอาละวาดเพื่อให้ของมีค่าซึ่งบรรทุกมานั้นจมลงสู่ท้องทะเลลึก เป็นอาหารของปลาตึกว่าจะให้เป็นขึ้นหมากแต่งงานกับสาวคนรักของตน พอขบวนเรือเจ้ากรุงจีนกำลังรวมกลุ่มกันอยู่ ก็เกิดเหตุวุ่นวายในเรือลำนำขบวน พวกถูกเรือเกิดมีอาถรรพ์หึ่งเสียอย่างรุนแรง ต้องถอยถอยถอยลงในอ่าวลพบุรีเป็นการใหญ่ที่ตรงบริเวณนั้นต่อมามีชื่อเรียกกันว่า หัวซี้ (ต่อมาราชการได้เปลี่ยนชื่อเป็น

“ห้วยมูล”) ส่วนก้อนอุจจาระก็ได้กลายเป็นก้อนหินตะปุ่มตะป่ำอยู่ใต้น้ำ นานน้ำตรงที่ชบวนเรือขึ้นหลาวรวมกลุ่มต่อมาได้กลายเป็นคลอง ชาวพื้นเมือง ชานานามว่า คลองบางชันหมาก สำหรับหนุ่มจะเซ้เมื่อรอจนเรือใกล้ เทียบท่าก็ล่อยปรากฏกายขึ้นเหนือน้ำ ก่อให้เกิดความหวาดกลัวแก่บรรดา ลูกเรือเป็นอย่างมาก ขณะที่เตรียมหนีเอาตัวรอดก็เกิดลมพายุพัดเอา ชบวนเรือขึ้นหลาวมากแล่นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของลพบุรี จะเซ้ เห็นเช่นนั้นก็เกิดโศก โสภิตชบวนเรือขึ้นหลาวไปโดยเร็ว แล้วเอาหาง พาดจนชบวนเรือล่มลง ลูกเรือก็พากันกระโดดน้ำหนีเอาตัวรอด ที่ตรง บริเวณนั้นได้กลายเป็นภูเขาเตี้ยๆ ชาวลพบุรีชานานามว่า เขาจีนโฉน เมื่อ ลูกเรือกระโดดลงไปแล้วก็พยายามตะเกียกตะกายเข้าสู่บริเวณที่เป็นพื้นดิน ที่สูงกว่าแล้วหยุดยืนชะเง้อดูเรือกับพื้นดินข้างหน้า สถานที่ตรงที่ชะเง้อดูนี้ ต่อมาได้กลายเป็นภูเขาขึ้นอีกลูกหนึ่งมีชื่อว่า เขาจีนแล และตรงบริเวณที่ เรือสำเภาล่มเป็นลำแรก ต่อมาได้กลายเป็นภูเขามีสลักขณะเหมือนเรือ สำเภา มีชื่อเรียกกันต่อมาว่า เขาตะเภาล่ม

ภาพเขียนสำเภาพระเจ้ากรุงจีน

ทางขึ้นเขาวงพระจันทร์

ส่วนบรรดาของกำนัลก็ลอยบ้างจมบ้าง ผ้าแพรเปลือกไม้สีต่างๆ ที่จัดมาเป็นพันๆ ถูกคลื่นซัดไปติดอยู่ที่แห่งหนึ่งทางเหนือขึ้นไปจากบริเวณที่เรือสำเภาล่ม กลายเป็นภูเขามีสถลักษณะเป็นชั้นๆ ไม่ผิดกับผ้าแพรที่เป็นพับๆ จึงตั้งชื่อเขาภูนี้ว่า **เขาพับผ้า** หรือ **เขาหนีบ** สำหรับแก้วแหวนเงินทองเพชรพลอยก็กลายเป็น **เขาแก้ว** ส่วนขนมต่างๆ ได้ลอยไปติด ณ อีกที่หนึ่งต่อมาได้กลายเป็นภูเขเหมือนกัน แต่ลักษณะเป็นเหมือนขนมเซ่งที่ถูกน้ำแล้วขึ้นรา มีกลิ่นเหม็นบูด จึงเรียกเขาภูนี้ว่า **เขาขนมบูด** ส่วนตะกั่วที่ใส่ของต่างๆ ได้จมลงในบริเวณอย่างชันเหล็กกลายเป็น **เขาตะกรั่ว** ในขณะที่จะเข้ห่มก้ำลึงอาละวาดอยู่นี้นางนงประจันตร์ได้ยืนดูอยู่ตลอดเวลาเห็นว่าเรือขึ้นหมากต้องล่มลงก็รู้สึกดีใจที่ไม่ต้องตกเป็นภรรยาของเจ้ากรุงจีนจึงกระโดดโลดเต้นยินดีเลยพลัดตกลงไปในน้ำและจมน้ำตาย บริเวณที่นางจมน้ำตายได้กลายเป็นภูเขาลูกมเหสี **ชาวลพบุรี**พากันขนานนามเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงนางว่า **เขานางประจันตร์** ต่อมาเพี้ยนเป็น **เขาวงพระจันทร์** ฝ่ายจะเข้ห่มเมื่อเห็นว่านางนงประจันตร์ได้ตกน้ำตายแล้วก็เกิดความเสียใจอย่างสุดซึ้ง ประกอบกับอาละวาดทำลายเรือสำเภามาเป็นเวลานาน ร่างกายได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงจึงเป็นลมสิ้นใจอยู่ตรงนั้น ซึ่งต่อมาบริเวณนั้นได้กลายเป็นภูเขาริมอีกลูกหนึ่งมีรูปร่างคล้ายจะเข้นอนอ้าปาก **ชาวเมืองลพบุรี**จึงขนานนามว่า **เขาตะเข้** หรือ **เขาจะเข้**

ลายปูนปั้น

บานประตูที่วัดโลย

ตำนานอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับอิทธิและปาฏิหาริย์ของ พระศรีอาริย์ วัดโลย ซึ่งได้เล่าถ่ายทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า นานมาแล้วมีตาเฒ่าคนหนึ่งชื่อ มณฑา แก่มีความปรารถนาที่จะให้อายุยืนจนถึงสมัยที่ พระศรีอาริย์จะเสด็จมาโปรด เฒ่ามณฑาพยายามรักษาศีลภาวนาเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด แต่ในที่สุดก็หนีไม่พ้นความตายที่เป็นไปตามธรรมดาโลก ก่อนที่จะตายแกได้สั่งไว้ว่าอย่าได้เผาศพแกจนกว่าจะเลย ๗ วันไปแล้ว ด้วยกุศลบุญที่เก่านำเพ็ญ พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ได้มารับวิญญาณของเฒ่ามณฑา แล้วแจ้งให้ทราบว่าบัดนี้พระศรีอาริย์ได้จุติจากสวรรค์ชั้นฟ้าลงมาเกิดเป็นมนุษย์แล้ว และบวชเป็นพระอยู่ที่วัดโลย อำเภอกาหลง จังหวัดลพบุรี พระอินทร์ทรงมอบดอกบัวให้แก่วิญญาณของเฒ่ามณฑาหนึ่งดอก เพื่อนำเอาไปกราบพระศรีอาริย์ ดอกบัวนี้เป็นของกายสิทธิ์คนธรรมดาสามัญไม่เห็นเมื่อพระอินทร์ส่งดอกบัวให้แล้วก็ส่งวิญญาณของเฒ่ามณฑากลับมายังร่างเดิม เฒ่ามณฑาจึงฟื้นคืนชีพขึ้นมาในร่างเดิม ทำให้ญาติพี่น้องลูกหลานแปลกใจกันเป็นอย่างยิ่ง เฒ่ามณฑาจึงเล่าเรื่องวิญญาณของตนไปพบพระอินทร์มา แล้วก็รีบไปวัดโลย เฒ่ามณฑาถือดอกบัวกายสิทธิ์ร้อคอยให้พระสวดปาฏิโมกข์จนโดยรอบที่บันไดโบสถ์ เฒ่ามณฑาได้สู่มือถวายดอกบัวพระที่ออกจากโบสถ์ที่ระรูป แต่เพราะว่าเป็นพระธรรมดาจึงมองไม่เห็นดอกบัวกายสิทธิ์ เลยไม่มีพระรูปไหนรับ เฒ่ามณฑาได้ถามสามเณรว่า พระในวัดนี้หมดแล้วหรือ สามเณรตอบว่ายังมีอีกรูปหนึ่งชื่อศรี วันนี

ลงโบสถ์ไม่ได้ อยู่บนกุฏิ เฒ่ามณฑาจึงรีบขึ้นไปหาพระศรี พระศรีกำลังนอนป่วยอยู่พอเห็นดอกบัวที่เฒ่ามณฑาก็รีบลุกขึ้นรับและรู้ได้ทันทีว่าเฒ่ามณฑาผู้นี้ที่พยายามจะไปหาบนสวรรค์ จึงเข้ามาบอกความจริงให้ฟัง และขอให้เฒ่ามณฑาอยู่ด้วยโดยห้ามไม่ให้บอกว่าเป็นใคร ต่อมาพระศรีก็ถึงแก่กรรมภาพ เฒ่ามณฑาจึงเล่าความจริงเกี่ยวกับพระศรีให้พระภิกษุสามเณรในวัดโลยฟัง

พระภิกษุสามเณรและผู้มีศรัทธาได้ช่วยกันหล่อพระศรีอารียขึ้นในวัดโลย แต่แม้จะใช้ช่างฝีมือดีอย่างไรก็ไม่สำเร็จ ร้อนถึงพระอินทร์ต้องปลอมแปลงองค์เป็นชีปะขาวลงมาช่วย เป็นเวลาเพลที่พระภิกษุสามเณรจะต้องขึ้นจากโรงหล่อไปฉันอาหาร ชีปะขาวจึงทำการหลอคนเดียว กว่าพระภิกษุสามเณรจะฉันเพลเสร็จ ชีปะขาวก็หล่อรูปพระศรีอารียเสร็จเรียบร้อยแล้วชีปะขาวก็หายไประจากวัดโลย ทั้งคิดพิศวงไว้เป็นปมปริศนา ให้คิดกันมาแต่ครั้งโบราณ

นอกจากนี้ยังมีตำนานอีกเรื่อง คือ ปรางค์นางผมหม แรกกันว่ามีเมืองๆ หนึ่งปกครองโดยกษัตริย์ มีราชธิดาชื่อว่า นางผมหม นางมีความงามเป็นหนึ่ง ซึ่งยากที่จะหานางใดเสมอเหมือน ทุกครั้งที่นางสระสนาน นางมักจะไปนั่งที่ก้อนหินก้อนหนึ่งสระผม บริเวณที่ก้อนหินก้อนนั้นตั้งอยู่เรียกว่า ทำนางสระผม ในวันหนึ่งผมที่นางสระได้หลุดลอยไปตามน้ำ กระแสน้ำพัดพาผมไปจนกระทั่งถึงเมืองหนึ่ง กษัตริย์เมืองนี้เก็บผมของ

พระศรีอารีย

ปรางค์นางผมหม

นางได้จึงเกิดความคลั่งโหดโหลลงผู้เป็นเจ้าของผมนี้ จึงให้ทหารออกตามหาเจ้าของผม ครั้นพบนางผมหอมแล้วจึงกลับมาการาบทูล พระองค์จึงได้เสด็จไปหานางแล้วก็เกิดความรัก แต่ต้องพบกับอุปสรรคด้วยนางนั้นมีคู่หมั้นอยู่แล้วและคู่หมั้นของนางยังเป็นสหายของพระองค์อีกด้วย ความรักที่เกิดขึ้นระหว่างหญิงหนึ่งกับชายสองที่ต่างก็หมายปองจะได้นางในดวงใจ แทนที่จะซบเซียว สุริบกันเพื่อแย่งชิงนาง แต่ทั้งสองกลับพนันกันตีคดีหากฝ่ายใดชนะก็จะได้เป็นเจ้าของนางนั้นโดยปริยาย

พิธีคดีเพื่อชิงนางได้เริ่มขึ้นโดยมีนางผมหอมเป็นเดิมพัน ขณะที่ทั้งสองซบเซียวกันเป็นเวลานานในเชิงคลีก็ยังไม่มีการเพลี่ยงพล้ำเสียเชิงแก่กัน ฝ่ายนางผมหอมที่เฝ้าดูการตีคดีด้วยใจระทึกและตื่นเต้นในใจก็เกิดความยึดอัดและกดดันต่าง ๆ นานา นางผมหอมจึงได้ชิงผูกคอตายเสียก่อนที่จะตกไปเป็นกรรมสิทธิ์ของฝ่ายใด ข้างฝ่ายกษัตริย์ซึ่งต่อสู้กันอยู่ในเชิงคลีนั้นเมื่อทราบจึงชวนกันกระโดดน้ำตายด้วยความเสียใจ สถานที่แห่งนั้นเรียกกันว่า “ปากชวน” เมื่อนางผมหอมได้ตายไปแล้วศพของนางก็ได้บรรจุไว้ในปรางค์ ตั้งแต่นั้นมาปรางค์นี้จึงมีชื่อว่า “ปรางค์นางผมหอม” สถานที่ที่ต่อสู้กันในเชิงคลีเพื่อแย่งชิงตัวนางผมหอมก็ได้ชื่อว่า โศกคลี

อ่างซับเหล็กซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติที่มีมาแต่โบราณ

นอกจากตำนานเกี่ยวกับสถานที่และภูมิประเทศซึ่งยังมีอยู่อีกมากมายแล้ว ยังมีตำนานเกี่ยวกับบุคคลอีกด้วย เช่น พระร่วงเมืองละโว้ พระนารายณ์ผู้สร้างเมืองละโว้ ท้าวโคตรระบองกับพระยาแกรก พญาคันคาก ฯลฯ ตำนานต่างๆ เหล่านี้คือความเชื่อที่ปญฺาตาวอดมีเรื่องราวเล่าสู่ลูกหลานทุกวันนี้ได้ฟังกัน จนกลายเป็นนิทานประจำท้องถิ่นไปในที่สุด

แมกไม้ สายธาร และขุนเขา

ลพบุรีมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากมาย ทั้งอุทยานธรรมชาติ ถ้ำ ป่า เขา น้ำตก ซึ่งล้วนแล้วแต่สวยงามด้วยทัศนียภาพทางธรรมชาติที่รอต้อนรับผู้มาเยือน ในวันนี้จะกล่าวถึงเพียงบางแห่งดังนี้

อ่างซับเหล็ก หรือห้วยซับเหล็ก เป็นอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติที่มีมาแต่โบราณ มีลักษณะเป็นทะเลสาบในวงล้อมของขุนเขา อยู่ในเขตตำบลนิคมสร้างตนเอง อำเภอเมือง ห่างจากศาลากลางจังหวัดลพบุรีไปทางทิศตะวันออก ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร

เล่ากันว่า สมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดให้ช่างชาวฝรั่งเศสและช่างชาวอิตาเลียนเป็นผู้วางท่อส่งน้ำจากอ่างซับเหล็กนำไปใช้ในเขตพระราชฐาน และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ จังหวัดลพบุรีได้ปรับปรุงอ่างซับเหล็กให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยทำถนนรอบอ่างเก็บน้ำ ปลูกต้นไม้ สร้างศาลาพักผ่อน ฯลฯ

ณ ที่แห่งนี้มีทัศนียภาพที่สวยงาม มีอากาศบริสุทธิ์ สงบร่มเย็น มีขุนเขาที่เต็มไปด้วยตำนานที่เล่าขานกันมาช้านาน และมีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ประสงค์จะใช้ชีวิตกลางแจ้ง และต้องการสัมผัสกับธรรมชาติอย่างแท้จริง

น้ำตกวังก้านเหลือง

อุทยานเขาพุคา เป็นเทือกเขาที่อยู่ในเขตศูนย์การบินทหารบก ค่ายสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จังหวัดลพบุรี กำลังได้รับการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของจังหวัดลพบุรี สถานที่แห่งนี้ เต็มไปด้วยความร่มรื่นและทิวทัศน์ที่สวยงาม ต้นไม้ใหญ่น้อยขึ้นปกคลุมทั่วบริเวณ ในฤดูที่ต้นไม้ออกดอกจะเห็นสีส้มต่างๆ ตระการตา บนสันเขาจะมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่สามสมัย คือ สมัยเชียงแสน สุโขทัย และอยุธยา นอกจากนี้ยังมีลานพุทธอุทยานสำหรับนั่งวิปัสสนา สันทนาการรวม หรือสัมผัสกับความเงียบสงบของธรรมชาติ มีศาลาแปดเหลี่ยมไว้สำหรับนั่งพักชมทิวทัศน์

สวนรุกขชาติน้ำตกวังก้านเหลือง อยู่ตำบลท่าดินดำ อำเภอชัยบาดาล ธารน้ำตกนี้ได้เกิดขึ้นมาช้านานนับชั่วอายุคนแล้ว แต่เพิ่งจะเป็นที่รู้จักแพร่หลายเมื่อไม่นานมานี้เอง น้ำตกแห่งนี้เป็นน้ำตกที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก แต่มีความสวยงามไม่แพ้ น้ำตกอื่นๆ และเป็นน้ำตกที่มีความประหลาดมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก เพราะแทนที่ต้นน้ำจะอยู่บนภูเขาสูง กลับปรากฏว่าต้นน้ำแห่งนี้เป็นตาน้ำขนาดใหญ่ผุดขึ้นมาจากใต้ดินซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกห่างจากบริเวณน้ำตกประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ธารน้ำตกจะไหลเลาะมาตามที่ลาด ตกปะทะกับหินผาเป็นชั้นๆ นับได้ไม่ต่ำกว่าสิบชั้นแล้วไหลลงไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสัก

น้ำตกวังแสนดี

รอบๆ บริเวณร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ใหญ่น้อยที่ขึ้นปกคลุม หินที่บริเวณน้ำตกมีลักษณะพิเศษคือไม่ลื่นสามารถเดินผ่านไปได้สะดวก และเสน่ห์อีกอย่างหนึ่งของน้ำตกแห่งนี้คือมีน้ำไหลแรงตลอดทั้งปี

น้ำตกวังก้านเหลืองนับได้ว่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจทางธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรี

น้ำตกวังแสนดี อยู่ใกล้ปรางค์นางผมหมอม อำเภอลำสนธิ น้ำตกแห่งนี้เป็นแก่งหินกั้นลำน้ำพญากลาง ทำให้เกิดเป็นน้ำตกขนาดเล็กไหลมาเป็นเชิงชั้นท่ามกลางสวนป่าดิบแล้ง ในฤดูแล้งน้ำจะน้อย เป็นน้ำตกที่คงความเป็นธรรมชาติอยู่มาก

ปรางค์นางผมหมอม ตั้งอยู่ที่ตำบลโคกคลี ตำบลหนองรี อำเภอลำสนธิ ลักษณะของปรางค์นางผมหมอมนี้เป็นปรางค์องค์เดียวโดดๆ ก่อด้วยอิฐก้อนใหญ่ ไม่มีปูนสอเช่นเดียวกับเทวสถานปรางค์แขก สภาพปัจจุบันยอดหักลงมามากแล้ว มีประตูเข้าภายในปรางค์ได้ ภายในปรางค์เป็นห้องโถง กรอบประตูสร้างด้วยแท่งหิน รอบๆ ปรางค์ยังมีก้อนหินก้อนใหญ่อยู่เกลื่อนกลาด ห่างจากปรางค์นางผมหมอมไม่มากนักเป็นตำบลกักสัตรบ้านโคกคลี เป็นเนินดินมีซากอิฐ เข้าใจว่าเป็นฐานวิหารหรือเจดีย์

ปรางค์นางผมหม่อม

ถ้ำพระอรหันต์

ชาวบ้านเรียก โศกสันถ้อย ยังมีเนินกว้างอีกแห่งหนึ่งเรียก โศกสันใหญ่ ที่ตั้งของปรางค์นางผมหม่อมมีแม่น้ำมาบรรจบกันสองสาย คือ ลำสนธิ กับลำพญากลาง สันนิษฐานว่าสถานที่แห่งนี้แต่เดิมคงเป็นเมืองโบราณ

วัดเขาค้าบล อยู่ในเขตตำบลนาโสม อำเภอย้ายบาตล ห่างจากตัวอำเภอบ้านนาตามถนนสุรนารายณ์ประมาณ ๑๗ กิโลเมตร เป็นภูเขาที่เต็มไปด้วยถ้ำต่างๆ มากมาย เทวที่สำรวจพบแล้วมีประมาณ ๓๔ ถ้ำ แต่ละถ้ำสวยงามตามธรรมชาติ เช่น ถ้ำนิมิตมีหินงอกหินย้อยเป็นรูปร่างๆ เวลาถูกแสงไฟจะเป็นประกายงดงามมาก ถ้ำแสงจันทร์เมื่อเข้าไปแล้วจะเห็นแสงเหมือนคืนจันทร์เพ็ญอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง ถ้ำฤาษีเป็นถ้ำที่มีโครงกระดูกของคนโบราณที่กลายเป็นหินปรากฏอยู่ สำหรับถ้ำประทุนนั้นเป็นถ้ำที่ใหญ่ที่สุดในเทือกเขานี้มีพระพุทธรูปและปรางค์ต่างๆ ที่สร้างขึ้นใหม่ประดิษฐานอยู่หลายองค์ นอกจากนี้มีถ้ำอื่นๆ อีก เช่น ถ้ำเอราวัณ ถ้ำลับแล ถ้ำคูมูเกวียน ถ้ำมูจันทร ถ้ำบุรพา ฯลฯ

วัดเขาสมโขชน์ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอย้ายบาตลไปตามเส้นทางสายบ้านชุม ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร มีทางแยกเข้าไปประมาณ ๔ กิโลเมตรจากถนนใหญ่ วัดเขาสมโขชน์ตั้งอยู่บนเทือกเขาสมโขชน์ ซึ่งเป็นเทือกเขาขนาดใหญ่ มีภูเขาติดต่อกัน ๕ ลูก รอบๆ บริเวณมีต้นไม้ต้นไม้นานาชนิด ที่เชิงเขาเป็นที่ตั้งของวัดสำหรับปฏิบัติธรรม ภูเขาแห่งนี้เต็มไปด้วยถ้ำต่างๆ ที่มีความสวยงามตามธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมากกว่า ๑๔ ถ้ำ เช่น ถ้ำพระอรหันต์ ถ้ำเจดีย์ ถ้ำภาชี ถ้ำเพชร ถ้ำร้าง ถ้ำสิงโต ถ้ำม้าทิพย์ ฯลฯ ภายในแต่ละถ้ำจะแลเห็นหินงอกหินย้อยที่สวยงามและมีความลึกลับมหัศจรรย์พันลึก ตัวอย่าง ถ้ำเจดีย์ที่ภายในถ้ำมีเจดีย์เกิดขึ้นเอง

วิหารเอนกประสงค์ ในวัดเขาสมโขชน์

ตามธรรมชาติ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุของพระอรหันต์
ที่องค์เจดีย์เมื่อส่องไฟฉายไปจะปรากฏแสงสะท้อนวาววับระยิบตา สร้าง
ความสวยงามตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีพระปรารักษ์น้อยใหญ่จุจาลอง
มาจากของจริง ภายในมีความเย็นชื้นตลอดทั้งปี ไม่มีแสงสว่างส่องเข้าไปได้
สำหรับถ้ำภาชีตรงปากถ้ำจะมีก้อนหินเป็นรูปม้าหมากrukเป็นสัญลักษณ์
ภายในมีแท่นหินคล้ายหีบศพซึ่งคลุมด้วยผ้ากัมมายุรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง
๑ ศอก ยาว ๑ วา และบริเวณผนังถ้ำใกล้ๆ แท่นดังกล่าวมีรูปนกอินทรี
ขนาดใหญ่กางปีกทั้งสองติดผนัง มีจะงอยปากยื่นออกมาจากผนัง โดยมีหัว
ของส่วนที่เป็นปีก หาง เป็นภาพให้เห็นอย่างชัดเจน เดินลึกเข้าไปจะมีห้องโถง
อยู่หน้าซ้ายขวา อากาศภายในถ้ำค่อนข้างอบอุ่น มีแสงสว่างเล็กน้อย

วัดเขาวงกต วัดนี้ตั้งอยู่เชิงเขาสนามแจง ห่างจากตัวอำเภอบ้านหมี่
ประมาณ ๔ กิโลเมตร บริเวณวัดอยู่ในวงล้อมของภูเขาสามด้าน มีเนื้อที่กว่า
๓๐ ไร่ จะเห็นหมู่กุฏิสงฆ์เรียงเป็นระเบียบ มีพระพุทธรูปไสยาสน์องค์ใหญ่
ประดิษฐานบนไหล่เขาด้านทิศตะวันตก นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูป
ปางต่างๆ สร้างขึ้นเรียงรายไว้ตามยอดเขา ถัดลงมามีศาลาเก็บศพ
หลวงพ่ोजริญ ดิสสวณโณ อดีตเจ้าอาวาส ซึ่งมรณภาพไปแล้วตั้งแต่
พ.ศ. ๒๕๐๖ แต่ศพไม่เน่าเปื่อย หน้าวัดมีเจดีย์สร้างอยู่บนเรือสำเภา
อนุสรณ์ของหลวงพ่อกำจัดสร้างวัดนี้

ของดีที่น่าชมของวัดนี้คือ “ถ้ำค้างคาว” ซึ่งอยู่บนไหล่เขาด้าน
เหนือพระอุโบสถ นับว่าเป็นถ้ำค้างคาวที่ใหญ่ที่สุดในลพบุรี มีบันไดขึ้นไป
จนถึงปากถ้ำ ภายในถ้ำมีค้างคาวนับเป็นจำนวนล้านๆ ตัว แต่ละปี
มูลค้างคาวจะทำรายได้ให้กับวัดนับเป็นเงินจำนวนหลายหมื่นบาททีเดียว

พระนอนที่เขาวงกต

วัดเขาวงกต

ถ้ำค้างคาว

สำหรับผู้ที่ไม่เคยมาชมวัดนี้ เวลาที่ตื่นเต้นก็คือ ช่วงเวลาประมาณ ๑๘.๓๐ น. ซึ่งค้างคาวจะพากันบินกรูออกมาจากปากถ้ำอย่างมืดฟ้ามัวดิน เพื่อออกไปหากิน ดูเป็นสายยาวคล้ายกับควันที่พุ่งออกมาจากปล่องโรงสีไฟพุ่งไปบนท้องฟ้าซึ่งใกล้สว่างเต็มที่แล้ว มันพากันบินสูงจนแลเห็นเป็นเส้นเล็กสีดำใช้เวลาประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง กว่าจะบินออกจากถ้ำหมด แล้วจากนั้นก็กระเจายก้นออกไปหากินในทุกแห่งหน นับเป็นเรื่องที่น่าตื่นเต้นไม่น้อยสำหรับผู้ที่ไม่เคยเห็นภาพเช่นนี้มาก่อน

เขาวงพระจันทร์ ตั้งอยู่ในเขตตำบลห้วยโป่ง อำเภอโคกสำโรง อยู่ห่างจากตัวเมืองลพบุรีประมาณ ๒๘ กิโลเมตร ตามเส้นทางถนนพหลโยธิน ตรงหลักกิโลเมตรที่ ๑๗๘ มีทางแยกเลี้ยวขวาอีก ๕ กิโลเมตร ก็จะถึงเขาวงพระจันทร์

บริเวณเชิงเขาเป็นที่ตั้งของวัดเขาวงพระจันทร์ บนยอดเขาแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วน คือ ชั้นล่างสุดเป็นราวระฆังแขวนเรียงรายอยู่ ถัดไปอีกเล็กน้อยจะเป็นศาล มีพระพุทธรูปอยู่ ๒ องค์ คือ พระสังฆายและรูปปั้นหลวงพ่อกาฬาสี ชั้นที่สองมีรูปแม่พระธรณีบีบนมมวยและพระพุทธรูปปางประทานพร ชั้นที่สามซึ่งเป็นชั้นสูงที่สุด ทางขวามือมีพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทางซ้ายมือเป็นศาลเจ้าแบบเก้งจิ้น ภายในมีเทวรูปตั้งอยู่หลายองค์ ถัดไปเป็นเสาสูง ลึกเข้าไปอีกเล็กน้อยทางขวามือเป็นศาลเจ้าแบบเก้งจิ้น มีเทวรูปประดิษฐานอยู่มากมาย และทางซ้ายมือสุดซึ่งเป็นทางที่คิได้ช่อง่อนผา มีรอยพระพุทธรูปบาทจำลองประดิษฐานอยู่

ถนนทางเข้าเขาวงพระจันทร์

บันไดขึ้นเขาวงพระจันทร์

ลายปูนปั้นที่วัดไผ่

พระศรีอริย์ที่วัดโลย

ถ้าต้องการจะขึ้นไปบนยอดเขา จะต้องเดินขึ้นไป มีทางบันไดสู่วยอดเขาประมาณ ๓,๐๖๗ ขั้น ยอดเขานี้สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๕๐ เมตร ถ้าวัดจากเชิงเขาถึงยอดเขาโดยแนวบันไดจะยาว ๑,๖๘๐ เมตร ใช้เวลาเดินทางจากเชิงเขาถึงยอดเขาประมาณ ๒ ชั่วโมง สองข้างทางจะเต็มไปด้วยป่าไม้ขึ้นสลับซับซ้อนเต็มไปหมด บางแห่งเป็นที่ลาด บางแห่งเป็นที่ชัน ตลอดทางจะเห็นชะง่อนหินซ้อนกันระเกะระกะไปตลอด เมื่อปีนขึ้นไปถึงยอดเขาจะมองเห็นทิวทัศน์อันกว้างไกลสุดสายตา เป็นความงดงามในอีกแง่มุมหนึ่ง

ในหน้าเทศกาลเดือนสาม ประชาชนทั้งใกล้และไกลจะหลั่งไหลกันมาชมสักการะรอยพระพุทธรูปและพระพุทธรูปบนยอดเขาแห่งนี้อย่างยิ่งเนืองแน่นเป็นประจำทุกปี

เขาวงพระจันทร์ได้ชื่อว่าเป็ภูเขาที่สูงในจังหวัดลพบุรี และเป็นภูเขาที่สร้างชื่อเสียงให้ผู้คนรู้จักเมืองลพบุรีมาช้านานแล้ว นอกจากนี้ภูเขานี้ยังเป็นที่มาแห่งตำนานเมือง เรื่อง “ท้าวลกขนาท” และเรื่อง “พระเจ้ากรุงจีน” อีกด้วย

วัดโลย อยุรมน้ำบางขาม ในเขตตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง ไปตามเส้นทางถนนสายลพบุรี - สิงห์บุรี ประมาณกิโลเมตรที่ ๑๘ มีถนนแยกขวาเข้าวัด ระยะทางประมาณ ๖ กิโลเมตร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเสด็จไปวัดนี้และทรงกล่าวไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง *เที่ยวตามทางรถไฟ* ไว้ว่า “วัดโลยอยู่ม่น้ำบางขามพันเขาสมอคอนไปทางทิศตะวันตกไม่ห่างนัก เป็นวัดเก่าขึ้นแรกตั้ง

วัดโลย

พระประธานในวิหารแก้วห้อง

เครื่องถ้วยชามที่วัดไถ่

วิหารแก้วห้องที่วัดไถ่

กรุงศรีอยุธยา แล้วปฏิสังขรณ์เมื่อรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ยังมีลายภาพของเก้านับเรื่องทศชาติและเรื่องปฐมสมโพธิงามน่าดูนัก ที่วัดไถ่ยังมีรูปพระศรีอารียะเป็นของสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งผู้คนนับถือกันมาแต่โบราณ เมื่อรัชกาลที่ ๕ ไฟป่าไหม้พระวิหาร รูปพระศรีอารียะชำรุดไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อัญเชิญลงมาปฏิสังขรณ์ในกรุงเทพฯ แล้วคืนกลับไปประดิษฐานอย่างเดิม ถึงเทศกาลพระราชพิธียังเชิญออกแห่เป็นประเพณีเมืองมาทุกปีมิได้ขาด”

ปัจจุบันทางวัดได้ก่อสร้างวิหารสำหรับประดิษฐานพระศรีอารียะขึ้นใหม่ ด้านหน้าเป็นรูปมณฑปจตุรมุขแลดูสง่างามมาก นอกจากพระศรีอารียะแล้วยังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกหลายอย่าง เช่น พระวิหาร ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนต้น คือ มีลักษณะเจาะช่องผนังแทนหน้าต่าง ภายในมีพระประธานขนาดใหญ่ปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง มีขุมเรือนแก้วแบบพระพุทธรูปชินราช จังหวัดพิษณุโลก ด้านหน้าและด้านหลังของพระวิหารมีภาพปูนปั้นเรื่องทศชาติและเรื่องปฐมสมโพธิ ซึ่งนับว่าเป็นภาพพระดิมากรรมผ่านงานขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญยิ่งชิ้นหนึ่งของชาติ

นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถและวิหารรูปมณฑปยอดปรางค์อยู่ใกล้ๆ กับพระวิหารและพิพิธภัณฑสถานประจำวัด ซึ่งมีของเก่ามากมายให้ชม เช่น พระพุทธรูป เครื่องลายคราม เครื่องมือเครื่องใช้สมัยโบราณ และอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

เทือกเขาสมอคอน ตั้งอยู่ในบริเวณตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง เป็นเทือกเขาที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจ มีวัดสำคัญบนเทือกเขานี้ ๔ วัด คือ วัดบันไดสามแสน วัดถ้ำตะโก วัดถ้ำช้างเผือก และวัดเขาสมอคอน เป็นภูเขาหินที่มีความงดงาม ประกอบด้วยหินสีขาวประเภทหินอ่อนรวมตัวกันเรียงรายสวยงามอย่างวิจิตรพิสดาร มีพันธุ์ไม้สีเขียวช้นแซมแลดูสีเขียวคล้ายสวนหินธรรมชาติ เขาสมอคอนเป็นเทือกเขาโดดเด่นอยู่กลางทุ่งนา ในอดีตเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมท้องทุ่งทำให้มองเห็นเขาสมอคอนโดดเด่นเป็นเกาะกลางน้ำ หนุ่มสาวนิยมลงเรือหางยาวเดินทางจากท้องทุ่งพราหมณ์มาตั้งเขาสมอคอน นับเป็นทัศนียภาพที่สวยงามหาดูได้ยากในสภาพธรรมชาติเช่นนี้ นอกจากนี้ยังมีถ้ำอีกหลายแห่ง เช่น ถ้ำวิหารที่เคยเป็นที่เก็บเสี้ยวพระพุทธรูปหินทรายสมัยทวารวดี นับร้อยๆ เศียร แต่ปัจจุบันสูญหายหมดแล้ว ถ้ำมะขามที่อยู่ท่ามกลางต้นมะขาม บางต้นมีอายุ ๓๐๐ - ๔๐๐ ปี ถ้ำนกพิราบเคยมีนกพิราบจำนวนมากแต่ถูกมนุษย์รบกวน ปัจจุบันแทบไม่มีนกพิราบเหลืออยู่ นอกจากนี้ยังมีถ้ำน้ำ ถ้ำพระนอน ถ้ำชิงช้า ถ้ำพราหมณ์ ถ้ำพระฉาย ถ้ำตะโก ถ้ำช้างเผือก ถ้ำช้อย ซึ่งล้วนแต่เป็นถ้ำที่สวยงามน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

วัดบันไดสามแสน

วัดบันไดสามแสน เป็นวัดแรกที่ตั้งอยู่ในบริเวณเทือกเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง ห่างจากวัดไธย์ ประมาณ ๖ กิโลเมตร มองดูไกลๆ จะเห็นอุโบสถตั้งอยู่เชิงเขา เป็นทัศนียภาพที่สวยงามมาก บนยอดเขามีมณฑปซึ่งสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ มีบันไดขึ้นถึงมณฑปนี้ได้ นอกจากนี้ยังมีถ้ำ

อยู่ ๒ ถ้ำ คือ ถ้ำวิหาร และถ้ำแสนสุข เป็นถ้ำที่มีความสวยงามและมีซากวิหารกับอุโบสถเก่าที่เป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

วัดถ้ำตะโกพุทธโสภา อยู่ห่างจากวัดบันไดสามแสนเข้าไปประมาณ ๑ กิโลเมตร เดิมเป็นวัดเก่า สร้างขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔ วัดนี้มีถ้ำเรียกว่า ถ้ำตะโก เป็นถ้ำที่ไม่ลึก ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปศิลาทราย ตัววัดตั้งอยู่เชิงเขา โดยสร้างกุฏิ เจดีย์ อุโบสถ วิหาร ตามลำดับขึ้นไป เจดีย์ที่วัดนี้ตั้งอยู่กลางเวือสำเภา อยู่เชิงเขาสูงกว่าอุโบสถเล็กน้อย รูปเวือสำเภาและเจดีย์นี้ก่อด้วยอิฐถือปูน บรรจุอิฐของอาจารย์สำเภาซึ่งเป็นผู้สร้างวัด ที่เจดีย์เขียนชื่อไว้ว่า “พระเจดีย์ทรงเวือมรรคัจจุ” สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ก่อนถึงเวือสำเภาจะเป็นวิหาร ภายในวิหารมีภาพเขียนเรื่องทางไปสูสวรรค์ เป็นฝีมือช่างปัจจุบัน ศิลปะแบบพม่า ถัดลงมาเป็นอุโบสถ สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๗ และถัดลงมาเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง

วัดถ้ำช้างเผือก อยู่ห่างจากวัดถ้ำตะโกพุทธโสภา ประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร เป็นวัดที่มีสิ่งก่อสร้างที่สวยงามมาก ถึงแม้ว่าจะเป็นฝีมือของช่างปัจจุบันก็ตาม แต่ก็สามารถเลือกทำเลที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น อุโบสถ พระพุทธเจดีย์ หอธรรมศึกษา รูปปั้นช้างเผือก ได้อย่างเหมาะสม ภายในถ้ำช้างเผือกจะมีรอยเท้าช้างอยู่เป็นจำนวนมาก ปากถ้ำจะมีรอยช้างอุทินจนปากถ้ำเป็นมันเงาม สำหรับพระพุทธเจดีย์นั้นสร้างไว้

บนยอดเขาด้านบนถ้ำช้างเผือก มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ภายใน
รอบพระพุทธรูปเจดีย์มีระเบียงกว้างสามารรถที่จะเดินชมทิวทัศน์เบื้องล่างได้
ถัดจากพระพุทธรูปเจดีย์ลงมา คือ ดันพระศรีมหาโพธิ์ที่ท่านเจ้าอาวาส
สมุห์เยื่อน จันทสุวณโณ เป็นผู้นำมาจากประเทศอินเดียเมื่อปี พ.ศ.
๒๔๘๒ ทางทิศตะวันออกตรงเชิงเขาเป็นที่ตั้งอุโบสถ ด้านหลังอุโบสถ
มีรูปปั้นช้างเผือก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของวัดตั้งเด่นอยู่บนโขดหิน สามารถ
ขึ้นบันไดไปชมทิวทัศน์ได้ถึงตัวช้าง ที่เชิงเขามีทำนบดินและอ่างเก็บน้ำ
โบราณ สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ น่าจะเป็นหลักฐานสำคัญ
ที่สุดอีกแห่งหนึ่งของเขาสมอคอน

วัดเขาสมอคอน เป็นวัดอยู่บนเทือกเขาสมอคอน ซึ่งเป็นภูเขาสูง
ประมาณ ๖๓ เมตร ห่างจากทางแยกถนนใหญ่ประมาณ ๖.๕ กิโลเมตร
ถัดจากวัดถ้ำช้างเผือกเข้าไป เป็นวัดเก่าแก่มาก มีหลักฐานมาตั้งแต่ครั้ง
กรุงศรีอยุธยา วัดนี้มีเจดีย์ทรงลังกาอยู่มุมไม้สิบสองที่ทำนวกุ่มรวงรวงศ์
ระฆัง เป็นเจดีย์แบบนิยมของสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีโบสถ์
และมณฑปที่สวยงาม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เคยเสด็จประพาสถ้ำและวัดต่างๆ ที่เขาสมอคอนแห่งนี้ด้วย

สถานที่สำคัญที่น่าสนใจคือ ถ้ำพระนอน มีหินสีธรรมชาติและมี
แถวลัทธิย้อยลงมา มีปล่องมองเห็นท้องฟ้า แลดูสวยงามตามธรรมชาติ
มีพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอน) ประดิษฐานอยู่ ถ้ำน้ำ มีหินสลับซับซ้อน

มณฑปที่วัดเขาสมอคอน

ภายในถ้ำพระนอน

พระนอนวัดเขาสมอคอน

ทุ่งทานตะวันที่มีความงดงามตามธรรมชาติ

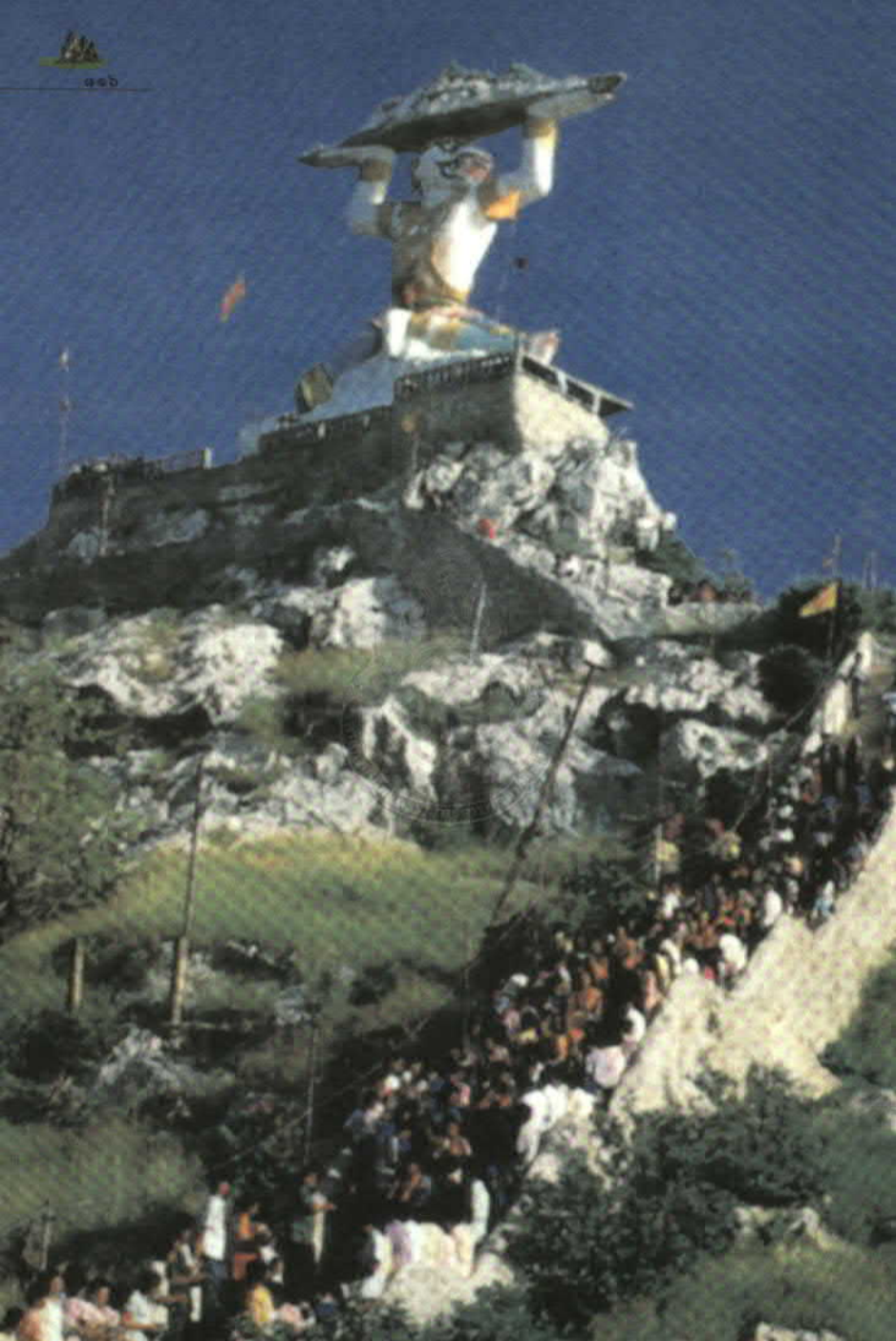

สุดท้ายเป็นปล้องซึ่งสามารถมองเห็นท้องฟ้าได้อย่างสวยงาม การเข้าไปชมภายในถ้ำต้องใช้ไฟฉาย เทียนหรือโคมไฟส่องไปจึงจะมองเห็นธรรมชาติที่สวยงาม พื้นถ้ำจะเป็นทรายละเอียด และที่แปลกมากคือน้ำในถ้ำไม่มีวันแห้ง เมื่อเดินเข้าไปในถ้ำจะเห็นแสงไฟสะท้อนกับผิวน้ำสวยงามและมีหินงอกหินย้อยเป็นประกายระยิบระยับคล้ายเพชรเมื่อต้องแสงแดด หินย้อยที่ย้อยลงมานิยมเรียกหินนมผา น้ำที่หยดจากหินนมผาเรียกว่า น้ำโมกผา ซึ่งเชื่อกันว่าหากใครได้ดื่มน้ำนี้แล้วจะหายจากโรคภัย และยังมีแอ่งน้ำที่เชื่อกันว่าเป็นน้ำทิพย์ เมื่ออาบแล้วจะมีผิวพรรณผุดผ่อง ที่ถ้ำซึ่งชาวภายในมีรากไทรย้อยเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงนำมามัดเป็นชิงช้าและใช้โยนเล่นกัน บนปากถ้ำมีต้นกว้างต้นหนึ่ง ตอนล่างของต้นกว้างมักจะมีผู้เห็นรัศมีแสงสวยงามเปล่งกระจายสว่างไสวขึ้นในวิญญู หรือวันพระเป็นประจำประมาณเดือนละ ๓ ครั้ง ที่ถ้ำพราหมณี ผงงถ้ำแกะสลักเป็นรูปพระเจ้ายาพราหมณี ซึ่งเป็นรูปแกะสลักสมัยทวารวดี ด้านหลังถ้ำก่อนที่จะออกสู่ภายนอกจะมีเสาเปิดหินของยาพราหมณี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเปิดทองคำ หน้าถ้ำมีบ่อน้ำหินอยู่บ่อหนึ่ง เชื่อกันว่าเป็นบ่อน้ำทิพย์ เพราะดื่กเท่าไรก็ไม่หมดและแก้โรคภัยได้ ที่ถ้ำพระฉาย สมัยก่อนมีชาวบ้านนำวัวไปเลี้ยงหน้าถ้ำ มองเห็นพระพุทธรูปปรากฏเด่นขึ้นมาจึงเรียกคนอื่นๆ มาดู แต่มองไม่เห็นจึงเรียกถ้ำนี้ว่าถ้ำพระฉาย ภายในถ้ำได้พบด้วยขามสังคโลกจำนวนมาก ทางเข้าหน้าถ้ำมีฐานวิหารที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี และพบพระปรางค์ พระสามพี่น้อง พระร่วงปางลีลา จำนวนมาก

ทุ่งทานตะวัน ตั้งอยู่ตำบลช่องสาริกา อำเภอพัฒนานิคม ดอกทานตะวันจะบานสะพรั่งเหลืองอร่ามสุดสายตา ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคม นับว่าเป็นทุ่งทานตะวันที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เพราะบริเวณดังกล่าวปลูกต้นทานตะวันหลายหมื่นไร่

โครงการนี้เกิดขึ้นด้วยความริเริ่มของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ร่วมกับบริษัทแปซิฟิค นำเมล็ดดอกทานตะวันมาให้เกษตรกรในท้องถิ่นปลูกแทนข้าวโพด เนื่องจากพื้นที่นั้นค่อนข้างแห้งแล้ง ปลูกพืชชนิดอื่นไม่ได้ผล จึงทำให้เกษตรกรหันมาปลูกดอกทานตะวันกันมากขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นทุ่งทานตะวันที่มีความงดงามตามธรรมชาติ ใครได้มีโอกาสไปสัมผัส ก็ยากที่จะลืมเลือนในความงดงามตระการตานั่น

ทุ่งทานตะวันเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดลพบุรี ที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวผู้ชื่นชอบกับความงดงามตามธรรมชาติ

เวียนวิถีชีวิตลึกลับสร้าง
 ถูกจิตใจถูกโมตรชีวิตวัน
 ประเพณีเก่าฟ้าบูชาฟ้า
 ขอบเขตเป็นลุ่มพันทุกขันธ์
 ประเพณีชื่อกองพระศรีอารีย์
 บุษบกจักรกันประชันปรางค์
 ประเพณีกวนข้าวทิพย์โพลพ
 น้ำผึ้งข้าวเม่าน้ำตาล
 ประเพณีพิธีใส่กระจาด
 วนกบฏสุนทรนครราม
 ประเพณีลงช่วงบ่วงชาวบ้าน
 หมอเฒ่าหม่อมต่างอยู่ค่อนงค์
 งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
 เหตุพระเกียรติราชวงศ์องคบุตร
 คือความรู้รู้ปัญหาประเทศไทย
 เจริญรัตนรัตน์ขึ้นคู่บัลลังก์

เป็นเส้นทางประเพณีศรีรังสรรค์
 ความผูกพันท้องถิ่นแผ่นดินไทย
 มวลบุปผาเกาหลงของชนให้
 ร้อยรังใจไทยพวนทุกถั่วหนทาง
 ชลธารทางใจโลกร้าง
 ตลอดทางท่องเที่ยวเรียงโรงงาน
 พราหมณ์ประณมบายศรีเสียงมีขาน
 เคล้านสานตรชนมีนาเรียงาม
 มหาชาติงานเทศน์ของเขตขาม
 ขอบเขตตามรอยพิศุทธิพิศุทธิของค
 ลงกวาดลานเฉลยเฉลยเฉลยเฉลย
 ดุจนางหงส์สร้งสู่คุ่มมังกร
 พราหมณ์พราหมณ์ลายรัตน์ประภัสสร
 แห่งนครลพบุรีศักดิ์ศรี
 สืบทอดไว้ให้เยื่อนยลชนรุ่นหลัง
 เจริญรุ่งเรืองเหล่าคู่ฟ้าไทย

ประเพณีพื้นบ้าน อลังการแห่งภูมิปัญญา

ประเพณีต่างๆ จะมีอยู่ทุกชาติทุกภาษา ลักษณะสำคัญของประเพณีก็คือสิ่งที่ปฏิบัติเชื่อถือกันมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมา ส่วนลักษณะจะแตกต่างกันไปอย่างใดก็ได้แล้วแต่สภาพของแต่ละสังคม ประเพณีบางอย่างอาจมีการปฏิบัติเหมือนหรือคล้ายคลึงกันในสังคมหลายแห่ง แต่ประเพณีบางอย่างอาจมีลักษณะเฉพาะสำหรับสังคมในบางท้องถิ่น ดังนั้นชนบทรวมนิยมประเพณี จึงหมายถึงการประพฤติปฏิบัติของคนกลุ่มหนึ่ง โดยกำหนดเป็นแบบแผนสืบเนื่องกันมาจนเป็นลักษณะเฉพาะของคนกลุ่มนั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม จังหวัดลพบุรีก็มีชนบทรวมนิยมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเช่นเดียวกัน ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดลพบุรีมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างเรียบง่าย ผูกพันกับศาสนา และมีประเพณีที่คนในท้องถิ่นยังคงอนุรักษ์ไว้ เพราะมีความเชื่อว่าถ้าหากจัดงานแล้วจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่มีความสงบและร่มเย็นเป็นสุข

จังหวัดลพบุรีเป็นแหล่งชุมชนของชนหลายกลุ่มหลายพวก มีทั้งไทย จีน มอญ ไทยพวน อีสาน ฯลฯ แต่ทุกกลุ่มก็อยู่รวมกันได้อย่างสงบสุข จึงก่อให้เกิดชนบทรวมนิยมประเพณีเฉพาะกลุ่มเฉพาะท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป เช่น ประเพณีของชาวไทยพวน ประเพณีของชาวมอญ บางชนหมาก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามงานบุญประเพณีเหล่านี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย บางอย่างที่ไม่สอดคล้องกับทัศนคติของคนรุ่นใหม่อาจเสื่อมโทรมและสูญหายไปพร้อมกับคนรุ่นเก่าก็ได้

งานเทศกาลและประเพณีที่สำคัญของจังหวัดลพบุรีมีทั้งที่กำลังสูญหายและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในที่นี้จะเลือกกล่าวแต่เฉพาะบางประเพณีที่มีลักษณะเด่นในจังหวัดลพบุรีดังนี้

ประเพณีกำฟ้า

ประเพณีกำฟ้า เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวไทยพวนที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ คำว่า “กำ” ในภาษาพวน หมายถึง การนับถือสักการะ คำว่า “ฟ้า” หมายถึง เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน ผู้ที่อยู่สูงเทียมฟ้า หรือพวกเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น ดังนั้นคำว่า “กำฟ้า” จึงหมายถึง การนับถือสักการะบูชาฟ้า

มีตำนานเล่าต่อๆ กันมาว่าสาเหตุที่เกิดวันกำฟ้า เนื่องมาจากสมัยหนึ่งเมืองพวนขึ้นกับนครเวียงจันทน์ และมีเจ้าชมพู่เป็นกษัตริย์เมืองพวนนำทัพร่วมกับทัพเวียงจันทน์ไปตีเมืองหลวงพระบาง แต่เจ้าชมพู่ได้ประกาศเอกราชไม่เป็นเมืองขึ้นของเวียงจันทน์ ทำให้เจ้านันทแห่งนครเวียงจันทน์โกรธมาก ยกทัพมาปราบเมืองพวนและจับเจ้าชมพู่ได้จึงสั่งให้ประหารชีวิต ขณะที่ทำพิธีประหาร ฟ้าผ่าถูกด้ามหอกที่จะใช้ประหารทหารเมืองเวียงจันทน์ไปกราบทูลเจ้านท์ให้ทราบเหตุอัศจรรย์นั้น เจ้านท์จึงรับสั่งให้นางเจ้าชมพู่กลับไปครองเมืองพวนตามเดิม ตั้งแต่เหตุการณ์ครั้งนั้น จึงทำให้เกิดประเพณีกำฟ้าสืบมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบกับชาวไทยพวนมีอาชีพทำนาอยู่แล้ว จึงมีวิถีชีวิตผูกพันกับฟ้า ไม่กล้าทำให้อำนาจฟ้าโกรธเพราะกลัวฝนฟ้าจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล การจัดงานบุญกำฟ้านี้ ก็เพื่อให้ผีฟ้าเทวดามีความพึงพอใจ อีกทั้งยังเป็นการแสดงความขอบคุณผีฟ้าที่ประทานฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลอีกด้วย

วันเตรียมงานหรือวันลูกดิบ คนในหมู่บ้านจะช่วยกันทำข้าวปุ้น ข้าวจี เพื่อนำไปเซ่นไหว้ผีฟ้า

วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ เป็นวันก่าฟ้า ซึ่งเป็นวันสำคัญที่สุด ชาวบ้านจะเตรียมอาหารคาวหวานไปถวายพระ

ประเพณีก่าฟ้าของชาวไทยพวนในจังหวัดสกลนครนั้น ตามประเพณีจะจัดตั้งแต่วันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นวันเตรียมงานหรือวันสุกดิบ คนในหมู่บ้านและสมาชิกในครัวเรือนจะช่วยกันทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) ข้าวหลาม (ข้าวหลามที่ใช้ในพิธีบายศรีสู่ขวัญ เรียกว่า ข้าวหลามทิพย์) ข้าวจี (ข้าวเหนียวปั้นยัดไส้หวาน ไส้เค็ม ชุบไข่ แล้วนำไปจุ่มแห้งเกรียม) เพื่อนำสิ่งของดังกล่าวไปเซ่นไหว้ผีฟ้า นอกจากนี้ยังมีการสร้างปะรำสำหรับทำพิธีที่วัด ตอนเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะประกอบพิธีเบิกบายศรี อัญเชิญเทพยดาผีฟ้ามารับเครื่องสังเวย และมีการรำขอพร จากนั้นจะแยกย้ายกันกลับบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่จะเอาไม้ไปเคาะที่เตาไฟ กล่าวคำขอให้ผีฟ้า ผีบ้าน ผีเรือน มาปกป้องรักษาคนในครอบครัวให้อยู่ดีกินดี มีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ สิ่งสำคัญที่สุดของงานบุญนี้คือทุกคนต้องหยุดทำงานทั้งหลายทั้งปวง เพราะมีความเชื่อว่า หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะถูกฟ้าผ่าตายได้

สำหรับในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ จะเป็นวันก่าฟ้า ซึ่งเป็นวันสำคัญที่สุด ชาวบ้านจะตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อเตรียมอาหารคาวหวานไปถวายพระและร่วมกันเสวยข้าวหลาม ข้าวจี ที่เตรียมทำกันไว้แก่พระภิกษุสงฆ์ ตอนบ่ายจนถึงกลางคืนจะมีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เตะหม่าเบ๊ย ต่อก่ ไม้้อีกร่อม เส้า ช่วงชัย มอญซ่อนผ้า ฯลฯ และในช่วงเวลาก่าฟ้านั้น คนเฒ่า คนแก่ในครอบครัวจะคอยฟังเสียงฟ้าร้อง ซึ่งเป็นการพยากรณ์เกี่ยวกับความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้าน โดยมีคำทำนายดังนี้

- เสียงฟ้าร้อง หมายถึง ฟ้าเปิดประตูนํ้า
- ฟ้าร้องทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ทำนายว่าฝนจะตกดี ทำนาจะได้ข้าวดี
- ฟ้าร้องทางทิศใต้
ทำนายว่าฝนจะแล้ง ข้าวกล้าในนาจะเสียหาย ชาวบ้านจะอดเกลือ

ประเพณีตักบาตรเทโว

การเล็งกลองหรือการแข่งดึกกลอง เป็นการละเล่นที่หาดูได้ยาก

- ฟัรื่องทางทิศตะวันตก ทำนายว่าฝนจะน้อย เกิดความแห้งแล้ง ทำนาไม่ค่อยได้ผล นาในที่ลุ่มดี นาในที่ดอนจะเสียหาย ข้าวยากหมากแพง ชาวบ้านจะเดือดร้อน เกิดเรื่องทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกัน
- ฟัรื่องทางทิศตะวันออก ทำนายว่าชาวบ้านจะอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีการรบราฆ่าฟันกัน ไม่มีโจรผู้ร้าย

หลังจากวันกำฟ้า ๑ สัปดาห์ จะไปทำบุญที่วัดอีกครั้งหนึ่งโดยนำดินพินที่ติดไฟ ๑ ดุ้น ไปทิ้งตามแม่น้ำลำคลองให้ไหลไปตามสายน้ำ เพื่อเป็นการบูชาว่าลี้ภัยพิบัติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ และเป็นการบอกกล่าวแก่เทพยดาผีฟ้าว่าหมดเขตกำฟ้าแล้ว

ปัจจุบันงานบุญกำฟ้าเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะบ้านเมืองเจริญขึ้น การทำบุญต่างๆ ได้รวบรัดตัดรายละเอียดของพิธีลงไปบ้าง มักจะมีจัดกันในหลายท้องถิ่น เช่น ที่ตำบลบางน้ำเชี่ยว อำเภอมะนังบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และที่หมู่บ้านถนนใหญ่ อำเภอมะนังบุรี จังหวัดลพบุรี เป็นต้น ต่อมาในระยะหลังทางชมรมไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ได้จัดให้ชาวบ้านมาร่วมกันจัดงานบุญกำฟ้าที่ศูนย์ศิลปาชีพพระชาสุสันต์ ในตำบลบ้านกล้วย โดยให้แต่ละบ้านทำข้าวจีมาถวายพระหลังจากตักบาตรเช้าที่วัดใกล้บ้านแล้ว ในช่วงบ่ายก็แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน ตอนเย็นจัดให้มีงานสังสรรค์ นอกจากนี้บางปียังมีการเล็งกลอง หรือการแข่งดึกกลอง ซึ่งเป็นการละเล่นที่หาดูได้ยาก แต่ถึงอย่างไรก็ตามแม้ว่าสังคมวัฒนธรรมจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติก็ยังมีชาวบ้านรุ่นหลังอีกจำนวนไม่น้อยที่พยายามอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ จึงนับได้ว่าเป็นการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านให้สืบต่อไป

ประเพณีชักพระศรีอารีย์ วัดไธย

ประเพณีชักพระศรีอารีย์ หรือแห่พระศรีอารีย์ วัดไธย อำเภอกาบัง จังหวัดลพบุรี เป็นประเพณีที่น่าสนใจมาก และได้ถือปฏิบัติกันมาช้านาน ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าพระศรีอารีย์หรือพระศรีอารียเมตไตรยมะตัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกมนุษย์หลังจากสิ้นสุดศาสนาของพระมหาสมณโคตมแล้วห้าพันปี เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เรียกว่า ศาสนาพระศรีอารีย์ จึงได้มีการสร้างรูปพระศรีอารีย์ขึ้น เพื่อเป็นที่เคารพสักการะ โดยเชื่อกันว่าจะได้ไปเกิดในยุคศาสนาของพระศรีอารีย์ จะทำให้มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข

ประเพณีชักพระศรีอารีย์วัดไธยนี้ แต่เดิมจะจัดในช่วงหน้าน้ำ ซึ่งตรงกับวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยแห่พระทางชลมารค เพราะน้ำจะท่วมท้องทุ่ง การสัญจรไปมาทางเรือสะดวก การแห่พระทางชลมารคจะอัญเชิญรูปพระศรีอารีย์ลงเรือปิกนิกหรือเรียกกันทั่วเรือทรง มีเรือพายของคณะกรรมการวัดใช้เชือกลากจูงนำหน้าและมีเรือพายของชาวบ้านจำนวนร้อยๆ ลำเข้าร่วมขบวนแห่ แต่มีบางพวกจะแข่งเรือยาว บางพวก

พระศรีอารีย์หรือพระศรีอารียเมตไตรย

ชาวบ้านตั้งแถวขบวน
เพื่อแห่พระศรีอารีย์ออกจากวัดไธย

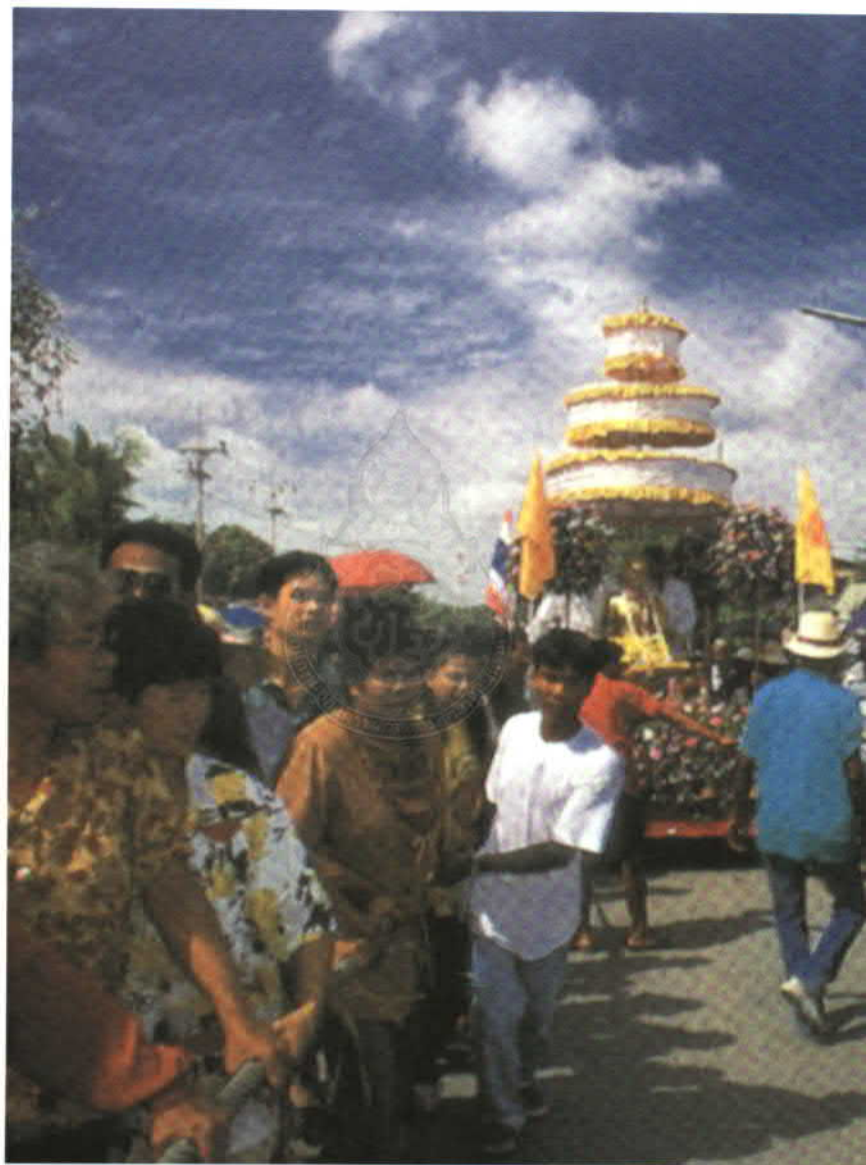
ขบวนแห่พระศรีอารีย์

เล่นเพลงฉ่อยและเพลงเรือ ท้ายขบวนมีเรือเอี่ยมจุ่นของทางวัดบรรพบุรุษพวกมโหรี ปี่พาทย์ แตรวง บรรเลงให้ความครึกครื้นไปตลอดทาง โดยเรือทุกลำจะตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่อโยงเรือทรงผลัดเปลี่ยนกันไปตามลำน้ำ บางซามจนถึงวัดมหาสอน ตำบลมหาสอน อำเภอบ้านหมี่ รวมระยะทางประมาณ ๗ กิโลเมตร ตลอดทางจะมีการตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่มแก่ผู้ร่วมขบวนเป็นระยะๆ เมื่อขบวนแห่พระกลับถึงวัด ก็จะเปิดโอกาสให้ประชาชนได้นมัสการ สรงน้ำ ปิดทองพระ ส่วนตอนกลางคืนประชาชนจะนำเรือพายมาลอยอยู่หน้าวัดเพื่อฟังการเล่นเพลงพื้นบ้านซึ่งโต้ตอบกันเป็นที่สนุกสนาน และในเรือทุกลำจะมีการจุดตะเกียงจนสว่างไสวไปทั่ว สำหรับบนศาลาวัดไถ่ย่นนั้นจะมีการเทศนาเรื่องตำนานพระศรีอารียให้ประชาชนฟังไปพร้อมๆ กัน ปัจจุบันนี้ประเพณีชักพระศรีอารียทางชลมารคได้ล้มเลิกไปแล้ว เนื่องจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาทเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตร จึงทำให้พื้นที่ที่เคยไหลมาท่วมท้องทุ่งแห้งแล้งลง ประเพณีชักพระศรีอารียจึงได้เปลี่ยนมาจัดงานในฤดูแล้ง คือวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ซึ่งเป็นประเพณีแห่พระทางสถลมารค แต่พิธีต่างๆ ยังคงอนุรักษ์แบบแผนเดิมไว้

ขบวนแห่ฉุยฉายรูปหล่อพระศรีอารียขึ้นประดิษฐานบนตะเข้ชนิดไม้มีถ่อ

ชาวบ้านช่วยกันจุดลากตะเพที่ประดิษฐานหลวงพ่อศรีอาริย์ไปตามเส้นทางที่กำหนด

ปัจจุบันประเพณีชักพระศรีอารียี กำหนดจัดให้มีในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี โดยจัดเป็นขบวนแห่อัญเชิญรูปหล่อพระศรีอารียีขึ้นประดิษฐานบนตะเฆชนิดไม่มีล้อ ทำเป็นบุษบกมีหลังคาหรือทำเป็นฉัตรกัน แล้วใช้เชือกขนาดใหญ่ผูกสองเส้นเป็นสองแถว และประชาชนทั้งหลายที่มา ร่วมในขบวนแห่ช่วยกันลากไปตามเส้นทางที่กำหนดไว้ เมื่อถึงเวลาเริ่มพิธี จะจุดพลุ พร้อมตึกกลองและระฆังเป็นสัญญาณให้เริ่มจุดลากตะเฆ เพื่ออัญเชิญรูปหล่อพระศรีอารียีผ่านหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งตลอดระยะทางจะมีผู้มาตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารหลากหลายชนิด จะมีทั้งข้าวต้ม ข้าวแกง ขนมจีนน้ำยา อาหารหวานคาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีดนตรีหรือการละเล่นต่างๆ เมื่อไปถึงสถานที่ซึ่งสุดเส้นทางที่กำหนดไว้แล้วจะให้ประชาชนได้สรงน้ำพระศรีอารียี และนมัสการปิดทอง ครั้นได้เวลาอันสมควรแล้วก็นำขบวนแห่กลับวัด พอดีวัดจะอัญเชิญรูปหล่อพระศรีอารียีขึ้นประดิษฐานยังวิหารตามเดิม และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้นมัสการปิดทอง ตอนกลางคืนจะมีมหรสพต่างๆ เช่น ภาพยนตร์ ลิเก เป็นต้น

ประเพณีชักพระศรีอารียีเป็นประเพณีโบราณเก่าแก่ที่กระทำสืบต่อกันมา ซึ่งผู้ที่ได้มาร่วมงานจะได้ทั้งบุญกุศล ความสนุกสนานรื่นเริง อีกทั้งยังได้ดูประเพณีที่พยายามรักษากันไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้พบเห็นและชื่นชมกันต่อไปในวันข้างหน้า แต่ก็ไม่แน่ว่าเราทั้งหลายจะรักษาไว้ได้สักเพียงใด เพราะเมื่อกาลเวลาผ่านไป ภูมิประเทศเปลี่ยนแปลงไป สิ่งต่างๆ ทั้งหลายก็อาจต้องเปลี่ยนไปตามกาลเวลาก็ได้

ประเพณีกวนข้าวทิพย์

เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ โดยนางสุชาดา ธิดาของเศรษฐีหมู่บ้านเสนานิคม ได้นำอาหารซึ่งเป็นข้าวมธุปายาส ไปบวงสรวงเทพยดาที่ใต้ต้นนิโครธ ในวันเพ็ญขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ นางได้พบพระพุทธองค์ประทับอยู่ใต้ต้นนิโครธ ก็เข้าใจว่าเป็นเทพยดา เมื่อพระพุทธองค์เสวยเสร็จแล้ว ได้ทรงนำภาตทองที่ใส่ข้าวมธุปายาสนั้นไปลอยน้ำ และทรงอธิษฐานว่าถ้าหากพระองค์จะได้ตรัสรู้

ชาวบ้านช่วยกันกวนข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาส เพื่อนำไปถวายพระในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

ขอให้ธาดาทองนั้นลอยขึ้นเหนือน้ำ เมื่อพระพุทธร่องค์ทรงวางธาดาลงในน้ำปรากฏว่าธาดาทองนั้นลอยขึ้นเหนือน้ำดังคำอธิษฐาน พระพุทธร่องค์ทรงถือว่ากิดดาหารมือนั้นได้มีส่วนทำให้พระพุทธร่องค์ได้สำเร็จและตรัสรู้ อริยสัจสี่ได้

ประเพณีกวนข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาส ในจังหวัดลพบุรีจะมีการกวนข้าวทิพย์อยู่หลายแห่ง เช่น วัดนิคมสามัคคีชัย ตำบลนิคม อำเภอมืองลพบุรี มีประเพณีการกวนข้าวมธุปายาสที่ชาวบ้านพากันเรียกว่า “ข้าวทิพย์” โดยจะพากันเป็นประจําทุกปี ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ และจะนำไปถวายพระในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

พิธีกวนข้าวทิพย์นั้น จะเริ่มต้นด้วยพิธีพราหมณ์ แล้วจึงตั้งบายศรีบวงสรวงเทพยดา เครื่องประกอบในการตั้งบายศรี มีไตรจีวร ๑ ชุด ธาดาสีอาหารมีข้าว ไข่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว และผลไม้ จากนั้นพราหมณ์จะสวดชุมนุมเทวดา แล้วจึงเริ่มพิธีกวนข้าวทิพย์ โดยการนำเอาข้าวที่ยังเป็นนํ้านม หมายถึงข้าวที่เพิ่งออกรวงใหม่ที่ไม่สีตังยังเป็นแป้งอยู่ นำมาเอาเปลือกออก นอกจากนี้ยังมีนม เนย ถั่ว งา น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำผึ้ง ตลอดจนผลไม้ต่างๆ ใส่รวมกันลงไปแล้วกวนให้ข้าวสุกจนเหนียว พิธีการกวนข้าวทิพย์จะต้องใช้สาวพรหมจารีนั่งชวหม่ชวอย่างน้อย ๔ คน

พิธีใส่กระจาดหรือเสอกระจาด เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวไทยพวน

พิธีทำบุญกวนข้าวทิพย์

เป็นผู้กวน พอถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ พวกทายก ทายิกา จะช่วยกันปั้นข้าวทิพย์เป็นก้อนๆ ถวายแด่พระภิกษุภายในวัด และจัดแบ่งไปถวายพระภิกษุตามวัดต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียง นอกนั้นที่เหลือแจกจ่ายให้แก่ประชาชนที่ไปร่วมทำบุญในวันนั้นเพื่อเป็นการให้ทาน

ประเพณีใส่กระจาด(เส่กระจาด)

ประเพณีใส่กระจาด หรือตามภาษาพวนเรียกว่า เส่กระจาด เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวไทยพวน ซึ่งถือปฏิบัติกันในเขตอำเภอ บ้านหมี่ มักจะจัดให้มีขึ้นในงานเทศน์มหาชาติ ส่วนมากจะกำหนดในฤดูกาลออกพรรษา คือวันข้างแรม เดือน ๑๑ เมื่อหมู่บ้านใดกำหนดให้มีเทศน์มหาชาติขึ้นแล้ว ทางวัดจะส่งหนังสือกำหนดเทศน์ไปตามวัดต่างๆ เพื่อให้สงฆ์พระเฝ้าร่วมเทศน์ก่อนวันเทศน์ ๑ วันซึ่งเรียกว่า วันตั้ง คือวัน “เส่ (ใส่) กระจาด” นั่นเอง

ก่อนจะถึงวันใส่กระจาดหนึ่งวัน เรียกว่า “วันต้อนสาว” คำว่า “ต้อนสาว” เป็นภาษาท้องถิ่น คือ บ้านไหนจะทำพิธีใส่กระจาด เจ้าของบ้านจะชวนลูกสาวของเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยมาช่วยทำขนม ห่อข้าวต้ม ดำข้าวปุ้น (ขนมจีน) และช่วยกันต้อนรับแขกที่จะมาใส่กระจาด เพื่อเป็นการเปิด

ชาวบ้านร่วมพิธีทำบุญ

โอกาสให้หนุ่มสาวที่ชอบพอกันได้พบปะพูดคุยกันและช่วยเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงแขกตลอดคืน พอรุ่งขึ้นเป็นวันใส่กระจาด ชาวบ้านอื่นๆ จะนำของ เช่น กล้วย อ้อย ส้ม กล้วย หรือของอื่นๆ มาใส่กระจาดตามบ้านของคนที่ตนรู้จัก จากนั้นเจ้าของบ้านจะนำอาหารที่เตรียมไว้มารับรองแขก เมื่อแขกกินเสร็จแล้วจะบอกลากลับ เจ้าของบ้านจะเอาข้าวต้มมัดฝากไปให้คนที่บ้าน ๑ มัด เป็นของฝาก ซึ่งเรียกว่า คินกระจาด วันให้ของเสื่อกระจาดและของคินกระจาด ตลอดจนการจัดหาอาหารคาวหวานให้รับประทาน นับเป็นความสุขทั้งผู้บริการและผู้รับบริการ แขกที่ไปใส่กระจาดจะต้องกินอาหารของเจ้าของบ้านทุกบ้านอย่างละเล็กละน้อยเพื่อไม่ให้เกิดการน้อยใจและปิดต่อไปจะได้ไปตอบแทนกัน

วันรุ่งขึ้นเป็นวันเทศน์มหาชาติ เจ้าของบ้านจะรวบรวมสิ่งของที่เพื่อนบ้านนำมาใส่กระจาด ทำเป็นคันข่ไทยคนไปถวายพระที่วัด โดยถือว่าการทำบุญเทศน์มหาชาตินี้เป็นการทำบุญครั้งยิ่งใหญ่ประจำปีที่ได้มาร่วมการกุศลกัน

ประเพณีลงช่วง

ประเพณีและการเล่นที่ชาวพวนยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาอีกอย่างหนึ่ง คือลงช่วง ซึ่งเป็นประเพณีของชาวไทยพวนที่อยู่ในอำเภอบ้านหมี่ คำว่า “ช่วง” หมายถึง บริเวณที่โล่งแจ้งซึ่งกว้างพอสมควร พอที่จะเป็นบริเวณรวมคนได้ประมาณ ๒๐-๓๐ คน เพื่อที่จะมาช่วยกันทำงาน งาน

ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน

ที่นำมาทำขณะลงช่วงนั้น ส่วนใหญ่เป็นประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น กรอฝ้าย (ทำเส้น) ทอผ้า ปั่นด้าย หรือดำข้าว ผัดข้าว กะเพาเปลือกถั่วลิสง (เตรียมไว้ปลูก) ฯลฯ

ประเพณีลงช่วง จะเป็นการนัดหมายเพื่อนบ้านออกมาทำงานร่วมกันและเป็นการพบปะสังสรรค์ของหนุ่มสาวชาวพวนอีกวิธีหนึ่งซึ่งอยู่ในขอบเขตสายตาของผู้ใหญ่ ส่วนมากจะมารวมกันเป็นล่องๆ คำว่า “ล่อง” หมายถึง บ้านใกล้เคียงกัน เช่น ล่องบ้านด่าน ล่องบ้านซึ้ง ล่องบ้านใหญ่ เป็นต้น

ก่อนการลงช่วงจะมีการเก็บหัว (เศษไม้ใบไม้หรือหิน) เพื่อนำมาก่อไฟให้เกิดแสงสว่าง พอดอนเย็นสาวจะเดินเก็บหัวเพื่อเป็นการบอกให้หนุ่มทราบว่านี้จะมีการลงช่วง โดยเก็บหัวมากองรวมไว้บริเวณที่จะลงช่วง แล้วขึ้นบ้านประกอบอาหารเพื่อรับประทานอาหารก่อนที่จะมาลงช่วง หลังจากรับประทานอาหารและอาบน้ำแต่งตัวเสร็จแล้วก็จะช่วยกันก่อกองไฟ และนางานที่จะทำลงมาจากบ้าน ช่วยกันทำอย่างสนุกสนาน จากนั้นหนุ่มๆ ในละแวกบ้านก็จะเดินมาเที่ยวเป็นกลุ่มๆ การมาของหนุ่มอาจจะเป่าแคน เป่าขลุ่ย เป่าปาก ร้องเพลง เป็นการให้เสียงล่วงหน้าเพื่อสาวๆ จะได้เตรียมตัวต้อนรับ โดยนำน้ำดื่มมาวางไว้ในบริเวณงาน หรืออาจมีขนมหวานวางไว้ให้ด้วย หนุ่มที่สนใจสาวคนใดอาจจะแยกเป็นคู่ๆ และจะมีบางกลุ่มร้องเพลง ร่วมคุยตลกขบขัน เป็นที่น่าสนุกสนานจนถึงเวลาพอสมควร หนุ่มก็จะไปส่งสาวกลับบ้าน แต่ในบางท้องที่การลงช่วงจะทำกันที่บ้านของสาวนั่นเอง

งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เกิดขึ้นจากแนวคิดของชมรมอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน และสิ่งแวดล้อมจังหวัดลพบุรี กับแนวคิดของนายเชาวน์วงศ์ สุตลาภา ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี ในขณะนั้น ต้องการที่จะพัฒนาเมืองลพบุรีให้เป็นเมืองท่องเที่ยวเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ รวมทั้งเป็นการเกิดพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงสร้างเมืองลพบุรีให้เจริญรุ่งเรือง แต่เดิมการจัดงานในครั้งแรกใช้ชื่อว่า “นารายณ์รำลึก” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์” โดยเริ่มจัดครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๗-๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งต่อมาได้กำหนดจัดงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีทั้งนี้เพราะถือว่าเดือนกุมภาพันธ์เป็นเดือนทรงพระราชสมภพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การจัดงานจะมีกิจกรรมต่างๆ มากมายทั้งกลางวันและกลางคืน อาทิ การแสดงสาธิตวิถีชีวิตไทย การแสดงรูปแบบจำลองเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์งานราตรีวังนารายณ์ การละเล่นพื้นเมือง การแสดงมหรสพ และการออกจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีขบวนแห่ของชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาเจริญพระราชมหาราชในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอีกด้วย

การจัดงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์นับได้ว่าเป็นงานระดับชาติที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ชาวจังหวัดลพบุรีเป็นอย่างมากงานหนึ่ง

การแสดงมหรสพในงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

ขบวนแห่ในงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

การแสดงฟ้อนรำ

การแสดงวิถีชีวิตของชาวไทยสมัยก่อน

ภูมิปัญญาที่ภาคภูมิใจ

พากฟ้าดินแดนเมืองลพ
สินค้าที่มีชื่อเสียงลพ

ครั้นคราบโศกกรรมล้ำค่า
ยากหาเมืองใดหาเทียม

ใครที่เคยมีโอกาสไปเที่ยวจังหวัดลพบุรี หรือมีโอกาสผ่านไป ก็คงประจักษ์แก่ใจและสยดสวายแล้วว่าจังหวัดนี้ช่างมีความอุดมสมบูรณ์เสียนี้กระไร มองไปทางไหนก็จะเห็นความเขียวชอุ่มปกคลุมไปทั่ว ทำให้รู้สึกสดชื่นและสบายตาสบายใจ เมื่อจากไปแล้วก็อยากกลับมาอีก เพราะนอกจากจะมีสถานที่ท่องเที่ยวมากมาย โบราณวัตถุที่ล้ำค่า รวมไปถึงวัดวาอารามเก่าแก่ที่ยังคงมีความสมบูรณ์และทรงไว้ซึ่งความงดงาม บ่งบอกถึงความเจริญที่มีอย่างต่อเนื่องในอดีตมาจนถึงปัจจุบันแล้ว ยังมีสินค้าพื้นเมืองที่น่าซื้อเอาไปใช้หรือเป็นของฝากอีกหลายอย่างไม่่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกินหรือแม้แต่ศิลปหัตถกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ที่ยังคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของชาวจังหวัดลพบุรีได้อย่างไม่เสื่อมคลาย หลายอย่างได้รับการประยุกต์เพิ่มเติมจนทำให้ผู้ที่ผ่านไปผ่านมอดไม่ได้ที่จะต้องซื้อติดไม้ติดมือไปเป็นของที่ระลึกเสมอ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นความภูมิใจและเป็นภูมิปัญญาอันทรงค่าของชาวลพบุรีที่ป้าชื่นชม และควรได้รับการยกย่องโดยแท้ ภูมิปัญญาที่แสดงถึงความโดดเด่นของชาวลพบุรีมีดังนี้

สินค้าหลากหลาย

ด้วยเหตุที่จังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในเขตภาคกลาง ดังนั้นจึงมีสินค้าพื้นเมืองหลายอย่างคล้ายคลึงกับของจังหวัดอื่น ซึ่งอาจเป็นเพราะสภาพภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อถือหลายอย่างคล้ายๆ กัน แต่ก็มีหลายอย่างที่ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัดลพบุรีซึ่งที่อื่นไม่มี หรือถ้ามีก็ยังคงแตกต่างกัน ในรายละเอียด สินค้าพื้นเมืองที่เด่นๆ ในจังหวัดลพบุรี พอจะจำแนกได้ดังนี้

๑. ดินสอพอง

เป็นดินสีขาว มีต้นกำเนิดมาจากหินปูนที่เรียกว่า ดินมาร์ล (Marl) เนื้อดินมีสารประกอบที่สำคัญคือแคลเซียมคาร์บอเนต เนื่องจาก เนื้อดินมีสีขาวจึงสามารถนำไปเขียนแทนดินสอได้ ถ้าเอาน้ำมาบดหรือน้ำผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว (เพราะมีสภาพเป็นกรด) ใส่ลงไป กระดจกทำปฏิกิริยากับแคลเซียมคาร์บอเนต ทำให้เกิดเป็นฟองฟูขึ้น คล้ายกับเนื้อดินพองตัว ชาวบ้านจึงพากันเรียกว่า “ดินสอพอง” สมัยก่อนเป็นที่นิยมกันมาก มีการนำมาใช้ทาตัวหลังจากอาบน้ำ เรียกเป็นศัพท์ทั่วๆ ไปว่า “ปะแป้ง” โดยเฉพาะในงานเทศกาลหรือการเล่นที่มีในช่วงเวลาต่างๆ ตามฤดูกาล จะนิยมใช้ดินสอพอง และเนื่องจากเนื้อดินมีสีขาว จึงดูเด่นมาก เมื่อผสมน้ำอบไทย จะมีกลิ่นหอมเย็นชื่นใจ ปัจจุบันความนิยมลดน้อยลงไปเพราะมีเครื่องสำอางและแป้งสมัยใหม่มาแทน แต่ก็ยังใช้กันอยู่บ้างในงานเทศกาลต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก เช่น นำไปเป็นส่วนผสมของแป้งหอม ยาสีฟัน สีทาบ้าน หรือใช้อุดไม้สำหรับทำเครื่องใช้ไม้สอยหรือเฟอร์นิเจอร์ต่างๆ ดินสอพองมีอยู่หลายแห่ง แต่

ดินสีขาวที่ขุดมาครั้งแรก

กลายดินขาวเพื่อแยกเศษดิน เศษทรายออก

ดินขาวที่หยอดลงในวงแบบแล้วนำมาผึ่งแดด

ที่จังหวัดลพบุรีได้ชื่อว่าเป็นดินสอพองที่มีคุณภาพดีที่สุดในประเทศเพราะมีสีขาวนวลกว่าที่อื่น เนื้อละเอียดและนุ่มแน่น พบมากที่ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมือง มีการนำมาทำเป็นสินค้ากันมากที่หมู่บ้านหินสองก้อนและหมู่บ้านท่ากระยาง สำหรับที่อื่นไม่ค่อยได้ทำกันแล้ว เพราะรายได้น้อย ไม่คุ้มกับค่าเหนื่อยและเวลาที่เสียไป ดินสอพองจึงยังเป็นสินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดลพบุรี

การทำดินสอพองโดยทั่วไปมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้คือ

ขั้นที่ ๑ ชูดินขาน้ำมาละลายน้ำในบ่อใหญ่ กวนให้ละลายเพื่อแยกเศษดินและเศษทรายออก

ขั้นที่ ๒ ดักดินเหลวมาทิ้งในบ่อเล็ก กรองด้วยตะแกรงลวดหมักต่อบ่อ เรียกว่า “บ่อเนื้อ” แล้วทิ้งไว้ให้ดินตกตะกอน (ประมาณ ๒ คืน)

ขั้นที่ ๓ ใช้สายยางดูดน้ำใสออกให้หมด ดักดินสีขาวที่จับตัวแน่นเหนียวมาหยอดใน “วงแบบ” (ทำด้วยสังกะสีเป็นวงกลมๆ ขนาดเท่าปากหม้อดิน) ให้เต็มแบบ

ขั้นที่ ๔ ผึ่งแดดประมาณ ๒ แดด จนแห้ง จะได้ดินสอพองแผ่นกลมใหญ่ ซึ่งจะนำไปใช้เป็นตัวดูดซับสำหรับทำดินสอพองเม็ดเล็ก ทำแป้งหอมหรือสินค้าอย่างอื่นต่อไป

การทำดินสอพองเม็ดเล็ก จะใช้วิธีนำเอาดินสอพองที่ทำเป็นแผ่นแล้วมาละลายน้ำอีกครั้งหนึ่ง ทิ้งไว้ในบ่อหรือตุ่มแล้วกรองด้วยผ้าขาวบาง ร่อนดินเหนียวจึงดักน้ำใสออก แล้วดักดินเหนียวไปหยอดในกรวยเล็กๆ นิยมทำเป็น ๒ แบบ คือ แบบตุ่มดอกเล็ก กับแบบดินดอก (คือหลายๆ ตุ่มรวมกัน) เอาออกผึ่งแดดจนแห้ง เก็บบรรจุใส่ภาชนะ รอการจำหน่ายต่อไป ถ้าต้องการให้มีสีที่แปลกๆ ก็ผสมสีธรรมชาติใส่ลงไปก่อนที่จะกรองด้วยผ้าขาวบาง จะทำให้ได้ดินสอพองที่มีสีหลากหลายมากขึ้น

ดินสอพองเม็ดเล็ก

ผลิตภัณฑ์จ้ะน้ำน้ะพรว้าว

๒. น้ำน้ะพรว้าว

เป็นสินค้าสำคัญที่นำรายได้เข้าจังหวัดลพบุรีอีกชนิดหนึ่ง สามารถนำไปประกอบอาหารได้หลายอย่าง เพราะมีความเหนียวนุ่มและดูสะอาดตา ส่วนใหญ่นำไปทำเป็นของหวาน ใช้รับประทานกับน้ำแข็ง น้ำน้ะพรว้าวเป็นผลผลิตที่เกิดจากการหมักน้ำน้ะพรว้าวด้วยเชื้อแบคทีเรียที่เรียกว่า *Acetobacter xylinum* รุ่นที่ได้จะมีลักษณะเป็นเยื่อเหนียว

การหมักถ้าใช้ภาชนะปากกว้าง จะทำให้ได้ปริมาณรุ่นมาก และสะดวกในการเก็บ วิธีการ สามารถทำได้โดยเติมเชื้อหมักประมาณ ๒๐% ของน้ำน้ะพรว้าวใส่ในภาชนะซึ่งอาจเป็นตุ้มหรือถึงพลาสติกก็ได้ ปิดฝาด้วยผ้าขาวบาง ตั้งทิ้งไว้ ๑๕-๒๐ วัน จะได้ชั้นของรุ่นหนาประมาณ ๑ นิ้ว นำขึ้นรุ่นออกไป น้ำที่เหลือสามารถหมักเป็นรุ่นขึ้นใหม่ได้อีกประมาณ ๔-๕ ครั้ง (น้ำที่เหลือจากการเก็บรุ่นครั้งสุดท้าย เมื่อกรองให้ใสแล้วนำไปต้มพอเดือดก็จะได้น้ำส้มสายชูเป็นผลพลอยได้อีกอย่าง) นำรุ่นที่ได้มาล้างให้สะอาด ตัดเป็นชิ้นตามต้องการ ส่วนใหญ่จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ เอาไปต้มในน้ำเดือดประมาณ ๕ นาที แล้วแช่ทิ้งไว้ ๒ วัน ควรเปลี่ยนน้ำบ่อยๆ เพื่อทำให้หมดกลิ่นและกำจัดความเปรี้ยวออกไปด้วย ผึ่งแดดจนน้ำแห้ง แล้วจึงบรรจุภาชนะเพื่อการแปรรูปในลักษณะอื่นต่อไป ที่ทำกันมากในขณะนี้คือ การทำรุ่นมะพรว้าวในน้ำเชื่อม สามารถทำง่ายๆ คือ ผสมรุ่นกับน้ำตาลทรายขาว โดยใช้อัตราส่วนรุ่น ๑ ถ้วย ต่อน้ำตาลทรายขาว ๑ ถ้วย ใส่น้ำสะอาดลงไปพอท่วม ต้มให้เดือด ทิ้งไว้ค้างคืนเพื่อให้ น้ำตาลทรายขาวซึมเข้าเนื้อรุ่น รุ่งขึ้นนำมาต้มใหม่อีกครั้ง เดิมสีและกลิ่นเพื่อให้ดูน่ารับประทาน บรรจุลงในขวดหรือภาชนะที่ฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ที่เป็นสาเหตุให้เกิดการเน่าเสียให้หมด ปิดฝาให้สนิท ถ้าต้องการเก็บไว้นานๆ

ชั้นรุ่นที่ได้จากการหมัก

การล้างทำความสะอาดรุ่นก่อนตัดเป็นชิ้น

การทอผ้า

ก็ต้องใช้กรรมวิธีเพิ่มเติม เช่น การผ่านไอน้ำที่มีอุณหภูมิสูงๆ เพื่อฆ่าเชื้อ การฉีกผ้าอาจต้องใช้เครื่องจักรพิเศษซึ่งสามารถฉีกผ้าได้อย่างเหนียวแน่น กันอากาศไม่ให้เข้าไปได้ วัณมะพร้าวในน้ำเชื่อมใช้รับประทานในลักษณะเป็นของเซเย็น ใส่กับน้ำแข็ง รับประทานกับไอศกรีมหรือผสมกับผลไม้อื่นๆ ทำเป็นรวมมิตรก็ได้

ผ้าลายหมี่ใหญ่

หมี่ที่ย้อมสีแล้ว

๓. ผ้าทอมัดหมี่

เป็นสินค้าที่ขึ้นหน้าขึ้นตาที่สุดของจังหวัดลพบุรี ถึงแม้ว่าการทอผ้าจะมีอยู่ทั่วทุกภาคโดยเฉพาะที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) แต่ผ้าทอที่จังหวัดลพบุรีจะมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร เพราะสืบทอดกันมาช้านาน มีการพัฒนา ประยุกต์ และเพิ่มเติมสีสันตลอดจนลวดลายให้โดดเด่นอยู่เสมอ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าไม่ซ้ำใครเพราะเป็นการทอด้วยมือไม่ใช่เครื่องจักร ดังนั้นลายแต่ละลายจึงมีความแตกต่างกันไปตามความชอบและจินตนาการของผู้ทอ แหล่งที่ทอผ้ากันมากคืออำเภอบ้านหมี่ ซึ่งมีชาวพวนจำนวนมากอาศัยอยู่ (ชาวพวนมีเชื้อสายจากประเทศลาวอพยพหนีภัยสงครามจากกองทหารจีนฮ่อผู้รุกรานจากข้าเหนือและเมืองพวนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย แล้วกระจายไปอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย นับเป็นระยะเวลาเกือบสองร้อยปีมาแล้ว) คนไทยภาคอีสานมักจะเรียกชาวพวนว่า “ลาวพวน” แต่ปัจจุบันชาวพวนต้องการให้เรียกว่า “ไทยพวน” เพราะตั้งรกรากอยู่มานานและสืบเชื้อสายร่วมกับคนไทยในจังหวัดต่างๆ จนทำให้มีการผสมผสานประเพณีวัฒนธรรมและเชื้อชาติระหว่างไทย-ลาว เข้าด้วยกันจนแยกไม่ออก แต่คำว่า “พวน” ยังคงเป็นสัญลักษณ์แห่งเชื้อชาติที่พวกเขามี

ความภูมิใจ มีชนบธรมนิยมที่เป็นเอกลักษณ์ รวมถึงการทอผ้า ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ทำให้ที่อำเภอบ้านหมี่นี้มีสัญลักษณ์หนึ่งที่ผู้คนมักกล่าวขวัญถึงอยู่เสมอ คือ “ผ้ามัดหมี่ของชาวพวนแห่งอำเภอบ้านหมี่”

ชื่อมัดหมี่นั้นมาจากการบวนการย้อมก่อนทอเส้นด้ายที่ฟอกแล้วนำมาปั่นสีหลักหมี่ โดยให้มีความยาวและความสั้นของเส้นด้ายแต่ละหลักตามจำนวนที่ต้องการ จากนั้นใช้เชือกกล้วยหรือเชือกฟางมามัดเป็นเปวระหรือตอน เพื่อสร้างลวดลายแล้วแต่จินตนาการของแต่ละคน มัดครั้งหนึ่งย้อมสีหนึ่ง ถ้าต้องการหลายสีก็ต้องย้อมหลายครั้งเท่าจำนวนสีที่ต้องการจะย้อมและลายที่ต้องการให้ปรากฏออกมา แก้วเชือกที่มีมัดออก ดากแห้งแล้วจึงนำเส้นด้ายมากรอเข้ากับหลอดที่เรียกว่า “กวั๊ก” (สานจากเส้นไม้ไผ่มีลักษณะโปร่ง ตรงฐานบานออกเป็นรูปทรงกลมเพื่อตั้งกับพื้นได้อย่างมั่นคง และสามารถหมุนได้รอบตัว) จากนั้นจึงนำไปทอด้วยกี่กระตุกเดิมที่เดิมนั้นทอด้วยทุกมือ (เครื่องทอผ้าแบบดั้งเดิม) ต้องใช้เวลามากและเนื้อไม่แน่นพอ ลวดลายขาดความเป็นระเบียบ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นทอด้วยกี่กระตุก ทำให้ได้ผ้าที่มีคุณภาพดี มีปริมาณมากขึ้น บริเวณที่ใช้ทอผ้าก็มักใช้ใต้ถุนบ้านที่ค่อนข้างสูงโปร่ง หรือบริเวณลานบ้านที่มีพื้นที่มากพอและร่มรื่น ผู้ทำหน้าที่ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่ว่างจากการทำนาหรือเกี่ยวข้าว

ผ้ามัดหมี่

หลักหมี่

เดิมจะทอโดยใช้ไหมแท้ ย้อมเอง แต่มักมีปัญหาเกี่ยวกับสีที่ย้อม เช่น ไม่คงทนบ้าง สีไม่ได้ตามที่ต้องการบ้าง ต่อมาเมื่อมีไหมประดิษฐ์หรือไหมสำเร็จรูปเข้ามา ช่างทอผ้าจึงหันมาใช้ไหมสำเร็จรูปแทนเพราะมีความเหนียว เส้นเล็กและลวดลายของสีที่สดใสมีทั้งที่ย้อมมาแล้วเสร็จแล้วและที่ต้องนำมาย้อมเอง ผ้ามัดหมี่เป็นผ้าที่ทอด้วยไหมผสมกับด้าย โดยใช้ด้ายเป็นเส้นยืนและใช้ไหมที่ย้อมสีให้เป็นลายแล้วเป็นเส้นพุ่ง ผ้ามัดหมี่ที่มีราคาแพงเป็นเพราะเส้นไหมที่ใช้ทอผ้าจะเป็นไหมหนึ่ง (ไหมชั้นดี มีเส้นเล็กละเอียด) ถ้าเป็นเส้นไหมสองจะมีคุณภาพรองลงมาและไหมสามจะมีคุณภาพไม่ด้นัก นอกจากนี้ไหมแล้วยังขึ้นอยู่กับลวดลายที่ทอด้วยว่ามีความยากง่ายมากน้อยแค่ไหน ปกติช่างทอผ้าจะนิยมใช้ไหมสองเพราะได้ผ้าคุณภาพดีและราคาไม่สูงเกินไป คุณค่าของผ้ามัดหมี่ที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจ คือลวดลายที่อยู่บนผืนผ้าและเป็นเสน่ห์ที่สืบทอดกันต่อมาหลายยุคหลายสมัย ความโดดเด่นนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ยากจะเลียนแบบกันได้ ขึ้นอยู่กับจินตนาการและทักษะที่ฝึกฝน อย่างไรก็ตาม การทอผ้าโดยทั่วไปที่อำเภอบ้านหมี่พอจะจำแนกลักษณะลวดลายของผ้าที่ทอได้เป็น ๔ แบบใหญ่ๆ คือ

๑) ผ้าลายน้ำไหลหรือสายฝน ความงามจะอยู่ที่ความพร่าพร่าง เป็นประกายระยิบระยับของลวดลาย แนวความคิดของลายน่าจะมาจากลักษณะของสายน้ำที่ไหลแรงหรือฝนที่สาดกระหน่ำลงมาอย่างมาก

ชาวไทยพวนกำลังทอผ้า

๒) **ผ้ามัดหมี่ลายโลด** (หมี่โลดหรือหมี่หัวโลด) เป็นผ้าทอที่มีลวดลายและดอกต่างๆ กระจายอยู่เต็มผืน ปรากฏอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ชายผ้าจะเป็นสีพื้นเรียบ เช่น ลายหมาจับดอกใหญ่ ลายหมาตุ้ม ลายบัวศรี เป็นต้น

๓) **ผ้ามัดหมี่ลายเมี่ยง** (หมี่เมี่ยง) เป็นผ้าที่มีลวดลายดอกดวงชัดเจนวางอยู่ในแถบซึ่งห่างกันประมาณหนึ่งเท่าครึ่งของความกว้างแถบลาย ระหว่างแถบเป็นผ้าพื้นที่มีสีสดใส อาจมีเส้นหมี่ย้อยแทรกอยู่บ้าง

๔) **ผ้ามัดหมี่ลายลาย** (หมี่ลายหรือหมี่ตา) เป็นผ้าที่มีลวดลายดอกดวงอยู่ในแถบเช่นเดียวกับหมี่เมี่ยง แต่ขนาดของแถบแคบกว่าคือประมาณครึ่งนิ้วถึงหนึ่งนิ้ว พาดไปตามหน้ากว้างของผ้า ระหว่างแถบจะมีเส้นหนา ย้อมสีแดงหรือ ๔ สี (เหลือง ขาว ดำ แดง) ทอแซมเป็นระยะ เส้นเหล่านี้บางครั้งอาจทอแบบยกขีด (มีสีพื้นเป็นสีขาว ยกดอกหรือลายด้วยด้ายหรือไหมย้อมสีต่างๆ สลับกัน ลวดลายที่ใช้เป็นรูปสัตว์หรือดอกไม้ประกอบกัน) หรือไม่ยกก็ได้ มองดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกเคลื่อนไหวคล้ายกับระลอกคลื่นในทะเล ที่เรียกว่า “หมี่ตา” เพราะมองเห็นเป็นด้ายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูนในแถบได้อย่างชัดเจน

๕) **ผ้าแบบมีเชิง** สีของผ้าจะทอเป็นสีพื้นเรียบ สีเดียวค่อนข้างเข้ม อาจมีลวดลายบ้าง แต่เป็นลายเล็กๆ ที่ไม่ชัดเจนนัก ด้านล่างของผ้ามีเชิง ทอด้วยไหมสีสดใสเป็นรูปแบบทอระชาคณิต บางผืนอาจทอเป็นลวดลายที่หยาบและมีพื้นที่ขอบเชิงด้านล่างค่อนข้างกว้าง

นอกจากผ้ามัดหมี่แล้ว ยังมีผ้าทอชนิดอื่นๆ อีกหลายชนิดหลายแบบให้เลือกซื้อเลือกใช้ ได้แก่ ผ้าถุง ผ้าขาวม้า (ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านมัดหมี่คือสีดากับสีแดงที่เรียกว่าผ้าขาวม้าดาดาดแดง ลายที่เป็นที่นิยมมากได้แก่ ลายไล่ปลาไหล ลายตาม่อง เป็นต้น) ผ้าซิ่นทอ (ผ้าถุงสำหรับผู้หญิง พื้นสีดำ มีลวดลายทางขวาง) ผ้าหนังเสือ ผ้าหมี่สัดเกอ และผ้าลายขีด เป็นต้น

การทอผ้า

ผ้าที่ทอเป็นผืนแล้ว

๔. น้ำผึ้งพัฒนานิคม

น้ำผึ้งไม่ใช่ผลผลิตที่เกิดจากตัวผึ้ง แต่เป็นน้ำหวานของไม้ดอกนานาพันธุ์ที่ตัวผึ้งบินไปดูดเอามาจากเกสรดอกไม้ นำมาผสมเก็บไว้ในรังผึ้งเพื่อเป็นอาหารและสร้างสภาวะแวดล้อมภายในรังผึ้งให้มีความพอเหมาะ น้ำผึ้งที่อำเภอพัฒนานิคมไม่ใช่ น้ำผึ้งที่นำเอามาจากรังผึ้งตามธรรมชาติ เพราะสภาพป่าในปัจจุบันมีน้อยลง ประกอบกับชาวบ้านไปเก็บมาจับประทานและนำมาขายกันเป็นจำนวนมาก ทำให้รังผึ้งที่เกิดตามธรรมชาติไม่สามารถเกิดได้ทัน ดังนั้นชาวอำเภอพัฒนานิคมจึงต้องใช้วิธีเลี้ยงผึ้งโดยจัดทำในรูปของฟาร์มผึ้ง ซึ่งมีหลายแห่งในอำเภอพัฒนานิคม สาเหตุที่ทำกันมากที่นี้ เพราะมีดอกไม้จำนวนมากพอที่ทำให้ผึ้งสามารถไปดูดน้ำหวานมาเก็บไว้ในรังผึ้งได้อย่างพอเพียงและมีปริมาณไม่จำกัด โดยเฉพาะในช่วงเดือนพฤศจิกายน-มกราคมของทุกปีซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาวจะมีการปลูกดอกทานตะวันกันมากเป็นพันๆ ไร่ ผึ้งสามารถดูดน้ำหวานจากดอกทานตะวันจนทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวและเดือนถัดมาอีก ๑-๒ เดือน มีน้ำผึ้งที่ได้จากดอกทานตะวันโดยเฉพาะอีกด้วย

๕. ผลไม้ พืช ผัก

เนื่องจากจังหวัดสกลนครอยู่ในภาคกลาง ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพภูมิอากาศพอเหมาะ ไม่ร้อนหรือหนาวจนเกินไป มีปริมาณน้ำฝนที่มากพอ ทำให้พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้นสามารถปลูกพืช ผัก ผลไม้ ได้ตลอดปี ผลัดเปลี่ยนไปตามอายุของพืชผัก

ต่างๆ การปลูกพืชหมุนเวียนจึงทำกันในเกือบทุกพื้นที่ของจังหวัดไม่ว่าจะเป็นข้าวโพด ข้าวเจ้า ข้าวฟ่าง ถั่วต่างๆ อ้อย มันสำปะหลังและดอกทานตะวัน เป็นต้น รวมทั้งหน่อไม้ซึ่งเป็นพืชธรรมชาติ โดยเฉพาะในหน้าฝน มีมากจนสามารถทำเป็นอุตสาหกรรมมากระป๋อง ส่งออกไปขายทั้งในและต่างประเทศ พืชดังกล่าวล้วนเป็นพืชเศรษฐกิจที่นำรายได้มาสู่จังหวัดลพบุรีอย่างต่อเนื่อง นอกจากพืชผักต่างๆ แล้ว ลพบุรียังสามารถปลูกผลไม้ได้หลายอย่าง อาทิเช่น หน้อยหน่า ซึ่งมีชื่อเสียงมากจนเป็นต้นแบบให้จังหวัดใกล้เคียงนำไปปลูกตามกันหลายจังหวัด ที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ “หน้อยหน่าพระที่นั่งเย็น” ซึ่งปลูกแถวพระที่นั่งเย็น ตำบลทะเลชุบศร ปัจจุบันขยายการปลูกไปแถวหมู่บ้านน้ำจั้น (อยู่ใกล้ศาลาธิ เขตติดต่อจังหวัดนครสวรรค์) อำเภอบ้านหมี่ และจังหวัดติดต่อกับใกล้เคียง จึงทำให้การปลูกหน้อยหน่าที่จังหวัดลพบุรีในปัจจุบันน้อยลง ไม่ขึ้นหน้าขึ้นตาเหมือนสมัยก่อน นอกจากหน้อยหน่าแล้วยังมีผลไม้ประเภทอื่นๆ อีก เช่น มะไฟ ส้มโอ สำหรับผลไม้ประเภทอื่นก็คล้ายกับจังหวัดอื่นๆ ซึ่งปลูกกันในภาคกลาง แต่ไม่ค่อยขึ้นชื่อมากนัก เพราะมีปริมาณไม่มากหรือมีชื่อเสียงไม่โดดเด่นเท่าหน้อยหน่า

๖. อาหารการกิน

จังหวัดลพบุรีได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก จังหวัดหนึ่ง มีวัตถุดิบที่จะนำมาทำเป็นอาหารได้หลากหลายชนิดตามฤดูกาลต่างๆ จึงมีการคิดแปลงการถนอมอาหารสดให้เป็นอาหารแห้ง

การทำปลาร้า

หรือแปรรูปให้สามารถเก็บไว้รับประทานได้นานๆ โดยเฉพาะประเภทปลาจนมีคำพูดติดปากกันว่า “ถ้าอยากกินปลา ก็ให้มาลพบุรี” เนื่องจากมีปลามากมายหลายชนิดและมีปริมาณมาก ไม่ว่าจะเป็นปลาส่อน ปลาตะเพียน ปลากราย ปลาเนื้ออ่อนและอีกหลากหลายชนิด ปลาเหล่านี้สามารถนำมาทำเป็นอาหารสดได้หลายอย่าง และเมื่อแปรรูปเป็นอาหารแห้งหรือหมักก็สามารถเก็บไว้บริโภคในฤดูที่ขาดแคลนได้เป็นอย่างดี อาหารการกินที่ขึ้นชื่อและเหมาะสมจะเป็นของฝากมีหลายชนิด เช่น

๑) ส้มผัก เป็นอาหารที่ได้จากการหมักเนื้อปลาด้วยเกลือ ข้าวสุกบด และกระเทียมบด นวดจนเนื้อแน่นเข้าด้วยกัน แล้วหมักในสภาพไม่มีอากาศเช่นเดียวกับการหมักแหนม ใช้เวลาในการหมักประมาณ ๓ วัน จะเปรี้ยวได้ที่ สามารถนำมารับประทานได้ทันที ปลาที่ใช้ทำส้มผักมักใช้เนื้อปลากราย ปลาสลัด และปลายี่สก

๒) ปลาส้ม เป็นอาหารหมักอีกชนิดหนึ่ง นิยมใช้ปลาตะเพียนหรือปลาร้อยทั้งตัว นำมาซอดเกล็ด เอาเครื่องในออก ปูรสดและหมักด้วยข้าวสุก เกลือและกระเทียมบด คลุกเคล้าส่วนผสมของข้าว เกลือ และกระเทียมบดให้เข้ากัน ยัดใส่ในท้องและหัวปลา อัดใส่ถึงไว้ ๒ วัน จึงนำมารับประทานโดยการนั่งหรือทอด แต่บางคนรับประทานสดๆ

๓) หมูส้ม กระดุกหมูส้ม มีวิธีการทำเช่นเดียวกับส้มผัก แต่เปลี่ยนจากเนื้อปลามาเป็นเนื้อหมูและกระดุกหมูอ่อน

๔) ปลาร้า มักใช้ปลากราย ปลาช่อน หรือปลานขนาดเล็กๆ มาทำ โดยนำมาซอดเกล็ด ตัดหัว ผ่าท้องเอาไส้ออก ล้างให้สะอาด หมักกับเกลือ โดยใส่ไว้ในโองหรือโอด้าให้แน่น ปิดปากโองหรือโอด้าให้สนิท ทิ้งไว้ประมาณ ๒-๓ เดือน จึงนำปลาร้าไปล้าง ผึ่งให้แห้งแล้วคลุกกับข้าวคั่ว (ข้าวสารที่นำมาคั่วแล้วบดหรือตำให้ละเอียด) แล้วบรรจุไว้ในโง อัดให้แน่นและปิดฝาให้สนิทอีกครั้งหนึ่ง สามารถนำมาเก็บไว้ได้เป็นปี โดยทั่วไปมักจะรู้จักปลาร้าที่ผลิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นอาหารหลักอย่างหนึ่งของชาวอีสาน เพราะสามารถเก็บไว้ได้นานและเป็นที่นิยมอย่างมาก ปกติการทำปลาร้าสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในเกือบทุกภาคของประเทศไทย แต่ที่ไม่เป็นที่นิยมเท่าภาคอีสานอาจเป็นเพราะภาคอื่นๆ สามารถจับปลาได้ตลอดทั้งปี ไม่เหมือนภาคอีสานซึ่งสามารถมีปลาให้รับประทานได้อย่างอุดมสมบูรณ์เฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น ที่ลพบุรีไม่เพียงแต่ทำปลาร้าสดเท่านั้น แต่ได้พัฒนาเป็น “ปลาร้ากระป๋อง” ซึ่งเริ่มต้นจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรวัดบาลโพธิ์ทอง อำเภอบ้านหมี่ และเริ่มขยายผลไปยังหมู่บ้านอื่นๆ บ้างแล้ว นอกจากวางจำหน่ายตามสถานที่ทั่วไปในประเทศแล้ว ยังส่งออกไปจำหน่ายในต่างประเทศอีกด้วย โดยเฉพาะประเทศในแถบตะวันออกเฉียงกลาง ซึ่งมีคนไทยภาคอีสานไปทำงานกันมาก

๔) ปลาเจ้า หมูเจ้า นิยมใช้ปลาตัวใหญ่ที่มีเนื้อมากมาทำ เช่น ปลาช่อน ปลาชะโด ปลานวลจันทร์ ปลาสวาย หรือหมูสามชั้น ทำได้โดยหมักกับเกลือแล้วนำมาใส่ขวด ปิดให้สนิท ทิ้งไว้ประมาณ ๒ สัปดาห์ จึงนำมาล้างและผึ่งให้แห้ง แล้วหมักกับข้าวหมากทิ้งไว้อีกประมาณ ๒ สัปดาห์ ก็จะได้ปลาเจ้าหรือหมูเจ้าที่มีรสชาติดี นำไปหลน ทอด หรือดัดแปลงเป็นอาหารอย่างอื่นได้

๖) ไข่เค็มดินสอพอง ไข่ดินสอพองซึ่งมีอยู่มากในจังหวัดลพบุรี ผสมกับเกลือแล้วนำไปพอกไข่เปิด (บางรายนำไปคลุกในขี้เถ้าแกลบอีกครั้ง) ทิ้งไว้ประมาณ ๑๐-๒๐ วัน นำไปต้ม (ประมาณ ๒๐ นาที) ผึ่งให้แห้ง แล้วจึงบรรจุกล่องหรือชะลอม ถ้าไม่ต้มก็สามารถนำมาทำอาหารสดได้เลยแต่จะเก็บไว้ได้ไม่นาน นิยมทำกันมากในเขตอำเภอเมืองและอำเภอบางบาล ขึ้นตอนในการทำโดยสังเขป มีดังนี้

๑. นำส่วนผสมของดินสอพอง เกลือแกง ในอัตราส่วน ๓:๒ ส่วน มาผสมกับน้ำเปล่า คลุกเคล้าจนเข้ากัน ให้ความความเหลวขึ้นพอประมาณ

๒. นำไข่เปิดสดที่ล้างสะอาดแล้วมาคลุกในส่วนผสม แล้วนำไปเก็บในภาชนะ อาจเป็นอ่างหรือหม้อก็ได้ คลุมด้วยผ้าพลาสติกผูกเชือกให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้อากาศเข้าไปได้ ทิ้งไว้ประมาณ ๒๐ วัน

๓. นำไข่มาล้างส่วนผสมที่ติดอยู่ภายนอกออกให้หมด แล้วนำไปต้มประมาณ ๒๐ นาที จึงนำมาผึ่งลมให้สะเด็ดน้ำ ก็ได้ไข่เค็มที่สวยงามน่ารับประทาน และเนื้อไข่ขาว ไม่เค็มจนเกินไป

ไข่เค็มดินสอพอง จังหวัดลพบุรี

ผสมดินสอพอง เกลือแกงและน้ำให้เข้ากัน

ต้มไข่ให้สุก

๔. นำไปบรรจุภาชนะ เช่น ชะลอม หรือกล่องกระดาษ เพื่อจำหน่ายหรือเป็นของฝากต่อไป

(๗) ขนมบ้าบิ่นมะพร้าวอ่อน ทำกันมากที่ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม โดยนำเนื้อมะพร้าวอ่อนมาขูดเป็นเส้นเล็กๆ ผสมกับ แป้งมัน น้ำตาลทรายขาว และน้ำสะอาดในปริมาณที่พอเหมาะ คลุกเคล้าให้เข้ากันดี นำไปกวนบนเตาจนแป้งนี้มึนกลืนสุก จึงตักส่วนผสมใส่ลงในถาด ขนาดพอเหมาะ แต่งหน้าให้เรียบ ทาผิวหน้าด้วยไข่แดง แล้วนำไปอบในเตาอบจนมะพร้าวและแป้งสุกพอดี ก็จะได้ขนมบ้าบิ่นมะพร้าวอ่อน ที่พร้อมจะรับประทานหรือจัดจำหน่ายต่อไป นับเป็นของฝากที่น่ารับประทาน อีกอย่างหนึ่งของจังหวัดลพบุรี

นอกจากนี้ยังมีของฝากอีกหลายอย่าง เช่น น้ำพริก ปลาแห้ง ปลาอย่างต่างๆ รวมทั้งผลไม้ และพืชผักธรรมชาติตามฤดูกาล ซึ่งมีอยู่ตลอดปีสลับกันไปแล้วแต่ช่วงเวลาใดจะมีผลผลิตออกมา บางอย่างก็มีตลอดปี จึงอาจกล่าวได้ว่าถ้าพูดถึงเรื่องอาหารการกินแล้วจังหวัดลพบุรี ก็นับเป็น “อู่อาหารอันน่า” แห่งหนึ่งของประเทศไทย

หัตถกรรมล้ำค่า

ขึ้นชื่อว่าประเทศไทย ไม่ว่าจังหวัดใดก็ตาม มักจะมีหัตถกรรมพื้นบ้านอยู่ทุกจังหวัด เพราะคนไทยโดยชาติกำเนิดมักจะมีศิลปะในหัวใจอยู่แล้วและสามารถนำเอาความสามารถส่วนตัวออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ บางคนก็เพื่อความสนุกสนานตัว แต่บางคนก็ทำงานเป็นอาชีพ มีรายได้พอที่จะหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ หัตถกรรมที่ขึ้นชื่อในจังหวัดลพบุรี ที่สำคัญๆ พอจำแนกได้ดังนี้

๑. การหล่อรูปโลหะทองเหลือง

ทำกันมากที่หมู่บ้านท่ากระยาง ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมือง โดยทั่วไปชาวบ้านมักมีอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพเสริมอย่างหนึ่งคือการหล่อพระพุทธรูป ซึ่งมีขนาดและแบบที่แตกต่างกันในแต่ละหมู่บ้าน ต่อมาได้มีการหล่อรูปแบบต่างๆ มากขึ้นเพราะเป็นที่นิยมของผู้ที่ผ่านมาพบเห็น ขึ้นตอนโดยทั่วๆ ไปในการหล่อรูปโลหะทองเหลือง มีดังนี้

ขั้นที่ ๑ การทำแบบพิมพ์ ใช้ขี้ผึ้งหรือเทียนปั้นแบบพิมพ์ตามต้องการ ทำด้วยยางพาราเหลวให้ทั่ว รोजนแห้งจึงโปะทับด้วยปูนพลาสติกเกอร์ ถ้าเป็นแบบที่มีรายละเอียดมากๆ เช่น รูปสิงห์ หรือกิ้งกือ จะต้องปั้นขี้ผึ้งแยกส่วนเป็นตัว แขนขาหรือปีก ส่วนที่เป็นตัวจะทำแบบหล่อให้กลวง ส่วนประกอบอื่นๆ จะหล่อให้ตันที่

ขั้นที่ ๒ เคียวเทียนผสมชั้นในกระที่ร้อน คนให้เทียนและชั้นละลายเข้าด้วยกัน รोजนเทียนเย็นจึงนำมากรอกลงในแบบที่แกะเอาหุ่นขี้ผึ้งออก หมุนแบบเพื่อให้เทียนติดแบบอย่างทั่วถึง รोजนเทียนแข็งตัว (อาจนำไปจุ่มน้ำเพื่อให้เทียนแข็งตัวเร็วขึ้น) จึงแกะออกจากแบบ ขูดตะเข็บและตกแต่งให้สวยงาม ในกรณีที่เป็นมีรูปร่างรายละเอียดยื่นออกมาจากตัวแบบ เช่น ส่วนหัวหรือหูของช้าง จะต้องทำแบบพิมพ์แยกส่วน กรอก

ผลิตภัณฑ์โลหะทองเหลือง

เทียนผสมชั้นลงในแบบที่แยกส่วนนั้นอย่างเดียวกับส่วนตัว รोजนเทียนเย็น จึงแกะแบบออกตากแห้งลบรอยต่อให้สวยงาม แล้วนำไปต่อเข้ากับส่วนตัว โดยใช้เหล็กปลายแหลมที่เผาให้ร้อน นำมาจีดรงส่วนที่จะต่อ ทำให้เทียนละลายก็สามารถต่อส่วนประกอบอื่นๆ เข้ากับส่วนตัวได้ ตกแต่งเก็บรายละเอียดให้เรียบร้อย ก็จะได้ตัวแบบที่สมบูรณ์

เชื่อมต่อส่วนที่แยกส่วนเข้าด้วยกัน

นำปูนพลาสเตอร์ผสมกับทรายและน้ำให้เหลว กรอกลงในตัวแบบเทียน (ทำเช่นเดียวกับการกรอกเทียนครั้งแรก) รोजนปูนพลาสเตอร์แห้งสนิทจึงพอกทับตัวแบบภายนอกด้วยดินนวล (ทำมาจากแกลบดำ ทำให้ป่น กรอง แล้วนำไปผสมกับน้ำขี้วัวคั้น) ซึ่งมีคุณสมบัติทำให้แบบรัดตัว ไม่แตกร้าวง่าย ทาด้วยดินนวล ๒ ครั้ง โดยแต่ละครั้งจะต้องรอให้แห้งสนิทเสียก่อน พอกทับด้วยส่วนผสมของทราย น้ำและดินปลวก (ดินจอมปลวก) รोजนแห้ง จากนั้นนำขี้ผึ้งมาปั้นเป็นแท่งเพื่อทำเป็นขาชนวน ติดที่ฐานของแบบ แล้วนำส่วนผสมของทราย น้ำและดินปลวก มาพอกให้ทั่วขาชนวน เหลือส่วนปลายขาชนวนเอาไว้ เมื่อดินที่พอกขาชนวนแห้งแล้วจึงนำลวดมาผูกล้อมรอบให้มีลักษณะเป็นตาข่ายเพื่อกันแบบแตกเวลาเผา และพอกด้วยดินปลวกผสมอีก ๒-๓ ครั้ง จนมองไม่เห็นลวด

แบบที่แกะเอาหุ่นขี้ผึ้งออกแล้ว

พอกและทาที่ด้วยดินนวล

หุ่นที่เสร็จแล้วก่อนนำไปตกแต่งขั้นสุดท้าย

หลอมซีมี้ง

ขั้นที่ ๓ นำแบบเข้าไปวางไว้ในเตา โดยวางด้านที่เป็นรูขนวนให้คว่ำลง เพื่อให้ดินหรือปูนพลาสเตอร์แข็งตัว และเทียนที่อยู่ภายในตัวแบบละลายไหลออกมาตามรูขนวนเมื่อถูกความร้อนขณะอยู่ในเตาเผา คงเหลือแต่ตัวแบบที่เป็นปูนพลาสเตอร์และดินที่พอกอยู่ภายนอก ใช้เวลาเผาประมาณ ๓ ชั่วโมง โดยแบ่งเป็น ๒ ช่วง ช่วงแรกใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมงจึงพัก ดับไฟประมาณ ๑๐ นาที เพื่อไม่ให้แบบแตกกว่า เนื่องจากได้รับความร้อนที่ติดต่อกันเป็นเวลานานและมีความแข็งแรง จากนั้นจึงเผาต่ออีก ๒ ชั่วโมง ร่อนแบบสุก (สังเกตจากสีของดินจะมีสีนวล) ขณะเดียวกันก็เตรียมเตาหลอมโลหะทองเหลืองด้วย เมื่อเผาแบบไปได้ประมาณ ๒ ชั่วโมง จึงทำการหลอมโลหะทองเหลือง ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง ก็จะเป็นช่วงเวลาที่แบบสุกพอดี นำแบบออกจากเตาเผามาวางเรียงกัน แล้วนำทองเหลืองที่หลอมละลายแล้วมากรอกลงในแบบ ทองเหลืองจะไหลลงไปตามช่องของขาขนวน เข้าไปในแบบจนเต็ม ร่อนทองเหลืองเย็นและแข็งตัว จึงแกะแบบดินและปูนพลาสเตอร์ออก ก็จะได้ตัวหุ่นตามแบบที่ต้องการ

ขั้นที่ ๔ ตกแต่งหุ่นให้เรียบร้อย หากมีรูหรือต้องนำส่วนประกอบอื่นมาติด เช่น แขน ขา (หุ่นรูปสัตว์) ก็ต้องนำมาเชื่อมต่อโดยใช้เครื่องเชื่อมแล้วใช้เครื่องเจีย ตกแต่งให้เรียบ นำไปขัดด้วยเครื่องขัดลูกทราย (ภาษาช่างทองเหลือง เรียกว่า ตีลูกทราย) เพื่อขัดผิวของหุ่นให้เรียบและลบรอยที่ไม่ต้องการออก จากนั้นจึงนำมาตีลูกเชือก เพื่อให้หุ่นมีผิวมัน การเนื่อต้องการหุ่นทองเหลือง ต้องนำหุ่นมาล้างด้วยน้ำมันกาด ขัดยาคลุกด้วยปูนพลาสเตอร์แห้งแล้วขัดผิวอีกครั้ง จะได้หุ่นทองเหลืองที่เงางาม แต่ถ้าต้องการหุ่นที่มีลักษณะดูเก่าโบราณ หลังจากตีลูกทรายและตีลูกเชือก

เพื่อให้หุ่นมีผิวมันแล้ว นำหุ่นมาจุ่มในน้ำกรด เพื่อให้หุ่นถูกกรดกัดผิว เป็นสีเขียว ทั้งไว้ ๑ ชั่วโมง นำแปรงทาสีมาขัดส่วนที่ไม่ต้องการออก จุ่มน้ำกรดอีกครั้ง นำไปตากแห้งแล้วนำยาขัดเงาสีดำ (อาจใช้ยาขัดรองเท้า ก็ได้) ทาให้ทั่วตัวหุ่น นำเข้าตู้อกเชือกอีกครั้ง หุ่นจะขึ้นเงา งดงาม มองดูล้ำค่า

ตกแต่งหุ่นก่อนนำไปขัดให้สวยงาม

หุ่นที่ขัดตกแต่งเรียบร้อยแล้ว

๒. การเจียรไนพลอย

เป็นงานฝีมือที่มีการสืบทอดกันมาหลายยุคหลายสมัย และทำให้ชื่อเสียงของจังหวัดเป็นที่รู้จักกันทั่วไป วัตถุดิบซึ่งได้แก่พลอยประเภทต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น กาญจนบุรี ตราด ระยอง แหล่งที่ทำกันมากคือที่บ้านเชียงงา บ้านกล้วย บ้านทรายและบางกระพี้ ในเขตตำบลสนามแจง อำเภอบ้านหมี่ และที่ตำบลหลุมข้าว อำเภอโคกลำไ้ ปัจจุบันความนิยมในการซื้อพลอยลดน้อยลง ประกอบกับภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ ทำให้กิจการเกี่ยวกับการเจียรไนพลอยซบเซาลงไปด้วย ช่างเจียรไนพลอยจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน แต่ก็ยังคงมีอยู่บ้าง โดยเปลี่ยนวัตถุดิบจากพลอยมาเป็นแมคควาไรซ์แทน ซึ่งก็พอมีรายได้เลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้

๓. การแกะสลักหินทราย

ทำกันมากที่บ้านเพี้ยต บ้านหนองแล้ง อำเภอโคกลำไ้ โดยการนำเอาหินทรายซึ่งอยู่ในเขตติดต่อระหว่างจังหวัดลพบุรีกับจังหวัดชัยภูมิ มาแกะสลักเป็นรูปต่างๆ เช่น ลูกนิมิต ชุดน้ำชา ครก โต้กินข้าว โมแรงหรือรูปเหมือนต่างๆ หินทรายที่นิยมนำมาแกะสลักจะเป็นหินทรายสีขาวและสีชมพู เมื่อแกะสลักเสร็จแล้ว ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ประดับในสวนหย่อม มีขนาดและรูปแบบต่างๆ กัน นอกจากนั้นยังมีการแกะสลักลงบนหินแกรนิต หินอ่อน โดยมีรูปแบบต่างๆ ตามความต้องการของผู้สั่งอีกด้วย ส่วนใหญ่ทำกันที่บ้านท่าดินดำ อำเภอชัยบาดาส

รูปแกะสลักหินทราย

ภาชนะที่ทำจากหินอ่อน

เครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่

เสื่อกก

๔. การจักสาน

โดยทั่วไปแล้วการจักสานจะสามารถพบเห็นได้ในเกือบทุกภาคของประเทศไทย เพราะเป็นวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับการดำรงชีวิต การจัดทำภาชนะใส่ของมักมาจากการสานด้วยวัสดุต่าง ๆ สามารถพบเห็นงานจักสานได้ทั่วไป ทั้งที่ทำไว้ใช้เองหรือเพื่อจำหน่าย

วัสดุที่นำมาใช้มีหลายอย่างแล้วแต่ว่าท้องถิ่นใดมีวัสดุธรรมชาติอะไรบ้าง ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ หวาย กกหรือผักตบชวา นำมาสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น กระเป๋า ตะกร้า กระเช้า กระบุงหรือเสื่อต่างๆ เช่น เสื่อลำแพน (ทำจากไม้ไผ่ที่จักเป็นเส้นบางๆ ที่เรียกว่า “ตอก”) เสื่อกก เสื่อปรีอ (ทำจากกก) เสื่อหวาย (ทำจากหวาย) และเสื่อกระจูด เป็นต้น

งานจักสานที่ลพบุรีในปัจจุบัน มักไม่ใช่สินค้าที่ผลิตในพื้นที่เพียงแห่งเดียว แต่มีผลผลิตที่มาจากจังหวัดต่างๆ ด้วย ส่วนใหญ่เป็นการใช้งานในชีวิตประจำวัน เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด เข่ง ชะลอม เป็นต้น เนื่องจากการเป็นภาระสนองความต้องการของผู้ใช้จำนวนมาก จึงทำให้งานสานเหล่านั้นไม่มีความประณีตเท่าที่ควร แต่ก็เชื่อว่าหาผลงานที่เป็นงานฝีมือจริงๆ ไม่ได้ งานจักสานที่เข้าข่ายถึงขั้นงานหัตถศิลป์นั้นยังสามารถเสาะหาได้เช่นกัน เช่น “การสานตะกร้า” ที่บ้านมหาสอน ตำบลมหาสอน อำเภอบ้านหมี่ วัสดุที่นำมาสานได้แก่ หวาย และไม้ไผ่ ผลงานจะมีลักษณะต่างๆ กันหลายแบบ ทั้งลวดลายกวีจิตรบรรจงงดงามยิ่ง การออกแบบลวดลายอาศัยลายหรือดอกจากลายผ้ามาเป็นต้นแบบ นอกจากการสานตะกร้าแล้ว ยังทำเป็นกระเป๋าสานรูปร่างต่างๆ อีกด้วย “การทอเสื่อกก”

กกที่ย้อมสีแล้ว

ที่บ้านทำดินดำ ดาบหลาดินดำ อำเภอชัยบาดาล ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งของงานหัตถศิลป์ที่มีความสวยงามไม่แพ้การสานตะกร้าที่บ้านมหาสอน ชาวบ้านสามารถทำเป็นอาชีพเสริมที่มีรายได้เกือบไม่แพ้อาชีพหลัก วัสดุที่ใช้คือต้นกก (เป็นพืชขึ้นอยู่ตามที่ชื้นแฉะทั่วไป) ส่วนใหญ่ที่นำมาทอเป็นเสื่อ มักใช้กกสามเหลี่ยม หรือกกรังกา โดยนำกกมาจักเป็นเส้น นำไปตากแดดให้แห้ง สังเกตดูจะมีสีเป็นสีขาวนวล จากนั้นจึงนำมาย้อมสีตามความนิยมตากให้แห้งแล้วจึงนำมาทอให้มีสีเส้นตามจินตนาการ หรือความนิยมของลูกค้า ปัจจุบันมีการออกแบบและแต่งเติมสีสันตลอดจนลวดลายให้มีหลากหลายรูปแบบ เป็นที่ดึงดูดต้องใจของผู้ที่ผ่านไปพบเห็นเสมอ

นอกจากนี้ก็ยังมีการสานแข่งปลาทู ทำกันที่ตำบลบ้านเบิก อำเภอท่าม่วง ตำบลโพธิ์คีรี ตำบลบ้านซ้อย และตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง วัสดุที่ใช้สานคือ ไม้ไผ่ “การสานกรงนกเขาใหญ่” ทำกันที่บ้านหน้าพระ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอโคกสำโรง หรือ “การสานผักตบชวา” ทำกันที่ตำบลบ้านเบิก อำเภอท่าม่วง โดยนำผักตบชวามาตากให้แห้ง นำไปเข้าเครื่องรีดเพื่อให้เป็นเส้นแบน นำเข้าตูบควั่นก้ามถัน เพื่อฆ่าเชื้อโรค และทำให้เส้นผักตบชวาเหนียว นุ่ม จากนั้นจึงนำมาถักเป็นเปียเส้นเล็กๆ (เรียกว่า “โพล”) แล้วจึงนำไปสานเป็นกระเป๋าทรงกระบอกต่อไป ถ้าต้องการให้มีสีก็อาจจะย้อมสีก่อนที่จะนำมาถักก็ได้

การทอเสื่อกก

ตะกร้าที่สานจากผักตบชวา

๕. เครื่องดนตรีไทย

ดนตรีไทยเป็นเอกลักษณ์อีกอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย คนไทยส่วนใหญ่เป็นคนรักสงบ ชอบความสนุกสนานรื่นเริง จึงมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องดนตรี และการละเล่นต่างๆ มากมาย ศิลปะการดนตรีได้ถูกคิดค้นขึ้นมาอย่างแยบคาย และหลากหลาย พัฒนาและสืบทอดกันต่อมาหลายยุคหลายสมัย มีการประดิษฐ์เครื่องดนตรีซึ่งใช้วัสดุธรรมชาติมาสร้าง ทำให้ได้เครื่องดนตรีที่มีความไพเราะ ลักษณะของเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นก็สร้างออกมาอย่างสวยงาม และสลักลวดลายเพิ่มเติมเข้าไปทำให้ทรงคุณค่าแห่งความงามเป็นศิลปะ แต่การจะสร้างเครื่องดนตรีชิ้นมาสักชิ้นก็ไม่ใช่ของง่าย ต้องอาศัยความชำนาญ ใจรัก และต้องสามารถเล่นเครื่องดนตรีชิ้นนั้นได้อีกด้วย ดังนั้นวิชาการสร้างเครื่องดนตรีจึงมักถ่ายทอดกันได้ยาก และนับวันจะลดน้อยลงไปเรื่อยๆ คนที่สนใจจะฝึกและศึกษาก็น้อยลง ประกอบกับวัสดุธรรมชาติหายากขึ้นทุกที นับว่าน่าเสียดายมาก ปัจจุบันผู้ที่ยังมีมือในการทำเครื่องดนตรีได้อย่างเป็นที่ยอมรับในจังหวัดลพบุรี คือช่างตึก หรือนายจำปี แสงพล อยู่ที่ตำบลโพธิ์ไก่ด้น อำเภอเมืองลพบุรี เป็นผู้ที่สามารถผลิตเครื่องดนตรีไทยได้หลายชนิด โดยทำด้วยมือทุกชิ้น การเลือกวัสดุได้ทำ

เครื่องดนตรีไทยหลากหลายชนิด

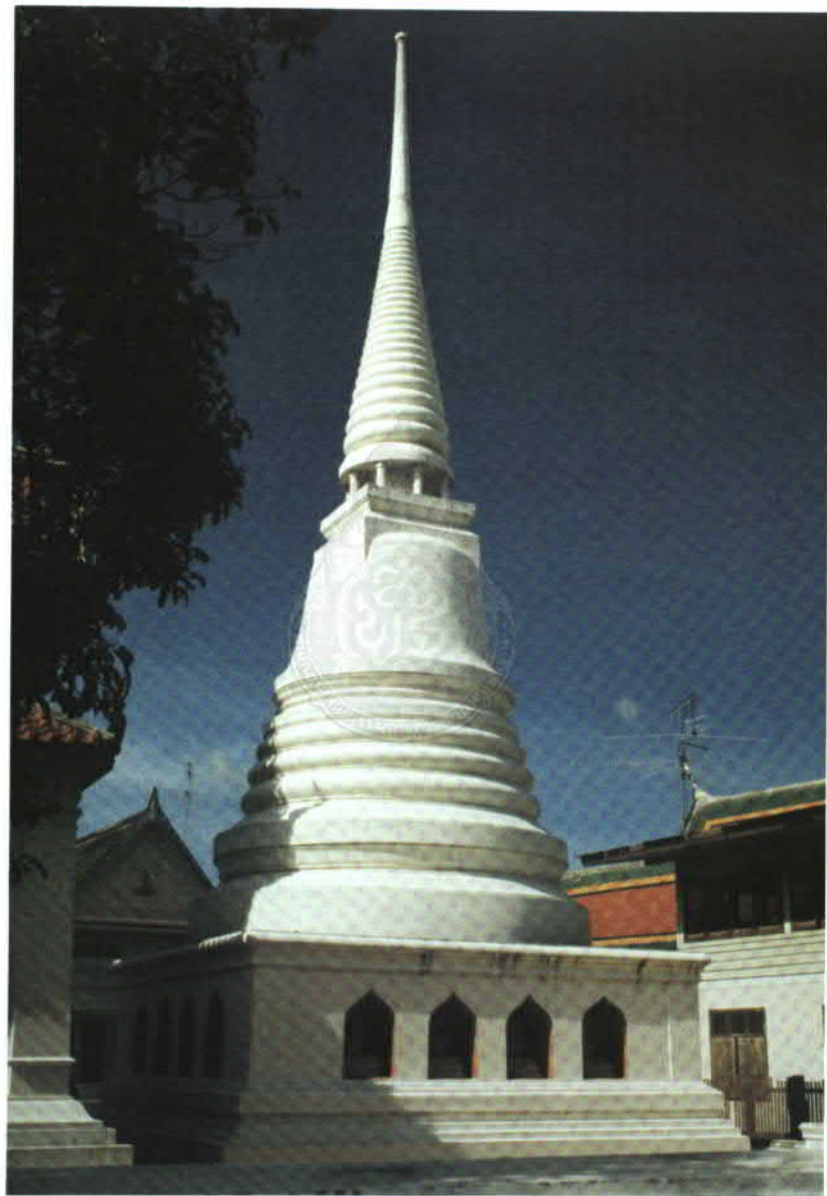

อย่างพิถีพิถันตามตำราที่ถ่ายทอดกันต่อมาจากครูไทยและช่างทำเครื่องดนตรีรุ่นก่อน (ครูคนหนึ่งของช่างตีกลอง คือ ครูฉิม แห่งบ้านไผ่ขวาง ตำบลโพธิ์ไก่ด้าน อำเภอเมือง) เครื่องดนตรีที่ทำส่วนใหญ่ ได้แก่ ระนาด จะเข้ ซอประเภทต่างๆ เป็นต้น

หัตถกรรมพื้นบ้านในจังหวัดลพบุรียังมีอีกหลายอย่าง บางอย่างยังมีการถ่ายทอดกันต่อไป แต่บางอย่างกำลังจะสูญหายไปเนื่องจากไม่มีผู้สนใจจะศึกษาและนำไปประกอบอาชีพต่อ อาจเนื่องมาจากวิทยาการสมัยใหม่ที่เข้ามาสู่วิถีชีวิตคนไทยมากขึ้น ความยากลำบากของการทำงาน หัตถกรรมบางอย่าง ทำให้ยากที่จะสืบทอดต่อ เพราะต้องอาศัยเวลา ความพยายาม การฝึกหัดอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถพบเห็นงานหัตถกรรมในจังหวัดลพบุรีที่ยังคงสืบทอดมรดกที่ทรงคุณค่าไว้ให้ลูกหลานได้พบเห็นอยู่มากมายไม่ว่าจะเป็น การทำโอ่งน้ำฝน ทำกันมากในตำบลโก่งธนู ตำบลโคกกระเทียม ตำบลพรหมาสร์ ตำบลโพธิ์ไก่ด้าน อำเภอเมือง และที่ตำบลท่าวัง ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวัง การทำไม้กวาด ทำกันมากที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอโคกสำโรงและที่บ้านท่ายาง อำเภอเมือง ปัจจุบันความต้องการน้อยลงแต่ก็ยังมีพอให้เห็น งานปักชุดลิลิก ส่วนใหญ่ทำกันภายในครัวเรือนเดียวกัน ที่บ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง งานปูนปั้น ทำกันที่ตำบลโคกสำโรง อำเภอโคกสำโรง

อารามหลวง แห่งเมืองลพบุรี วัดกวีศรารามราชวรวิหาร

เมื่อไปจังหวัดลพบุรีคงจะได้ยินชาวบ้านกล่าวถึงวัดเก่าแก่
วัดหนึ่งคือ วัดกวีศ (อ่านว่า วัด - กะ - หวิด) ซึ่งฟังเสียง
เรียกชื่อดังกล่าวแล้วรู้สึกแปลกๆ แต่เมื่อดูจากประวัติแล้วคิดว่าอาจจะ
มาจากชื่อเก่าของวัดที่มีชื่อว่า “วัดชวิด”

จากพระราชวงนารายณ์ราชินิเวศนินิทางทิศใต้ บนถนนเพทราชา
เป็นที่ตั้งของวัดกวีศรารามราชวรวิหาร มีเนื้อที่ ๑๔ ไร่เศษ สันนิษฐานว่า
เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ทรงบูรณะ
ปฏิสังขรณ์ และทรงสถาปนาเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี อันดับ ๑
ประเภทราชวรวิหาร

ตามประวัติที่ปรากฏในต้นประกาศพระราชทานเปลี่ยนที่
วิสุงคามสีมา เมืองลพบุรี ณ วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีมะ
จอ จัตวาศก
(พ.ศ. ๒๔๐๕) สรุปได้ว่าเมื่อปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ได้เกิดความวุ่นวายเกี่ยวกับการเมือง ขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทรงพระประชวรหนัก บรรดาข้าราชการบริพารผู้จงรักภักดีในพระองค์ไม่มีความ
ประสงค์ที่จะเป็นข้าในแผ่นดินอื่น จึงได้ขออุปสมบทอุทิศกุศลถวายแด่พระองค์
ท่าน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทราบเรื่องก็ทรงอนุญาต พระราชทาน

หุ่นขี้ผึ้งท่านเจ้าคุณพระพุทธรญาณ เจ้าอาวาสรูปที่ ๒

พระครูประสาธตกิจ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

หอรพังวัดกวิศราราม

ผ้าไตรจีวรอุฏฐาบริหารพร้อม แล้วมีพระราชประสงค์ให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมให้สำเร็จ บรรพชาอุปสมบทแก่ข้าราชการบริพารเหล่านั้นในพระราชวัง เพื่อให้ใกล้ชิดพระเนตรพระกรรณ ทรงถวายพระราชฐานองค์หนึ่งให้เป็นเขตวิสุงคามสีมาเพื่อทำอุปสมบทกรรม หลังจากบวชข้าราชการบริพารแล้ว ก็ไม่ได้มีการไถ่ถอนเขตวิสุงคามสีมาดังกล่าว จึงทำให้มีสภาพติดอยู่ในวัง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าการที่มีวัดอยู่ในเขตพระราชฐานนั้นเป็นการไม่สมควร จึงทรงให้ถอนเขตวิสุงคามสีมาออก และทรงเห็นว่าวัดชวิตอยู่ใกล้กับพระราชวัง จึงทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดชวิตขึ้นแทน และพระราชทานนามวัดชวิตใหม่ว่า “วัดกระวีศราราม” (ภายหลังเปลี่ยนเป็นวัดกวิศราราม) ให้เป็นวัดราชมัญญิกาย เพื่อจะได้มีมนต์พระราชมัญญีเข้าไปสวดพระปริตรในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ราชมัญญิกายมาอยู่จำพรรษา วัดนี้จะมีเจ้าอาวาสสืบต่อกันมาที่รูปไม่ปรากฏ แต่เจ้าอาวาสทุกรูปมีสมณศักดิ์เป็น “พระครูราชมัญญสมณคุณ” ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดการปกครองคณะสงฆ์ จึงทรงจัดให้วัดนี้เป็นวัดไทย เนื่องจากหาผู้ทำนุบำรุงพระสงฆ์ราชมัญญิกายได้ยากขึ้น หลังจากทรงเปลี่ยนแปลงแล้ว วัดกวิศรารามก็เป็นที่จำพรรษาของพระสงฆ์ไทยมหานิกายต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้ เจ้าอาวาสรูปแรกในยุคนี้นี้คือพระครูโหวตทานสมณคุณ (รุ่ง)

พระครูโฆทานสมณศุต (รุ่ง) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสจนกระทั่ง ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ก็มรณภาพ พระพุทธวรญาณ (กิตติทินฺนเถร) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รั้งหน้าที่เจ้าอาวาส และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ นับเป็นเจ้าอาวาสวัดไทยรูปที่ ๒ ส่วนเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ พระครูประสาทสุตกิจ

ศูนย์กลางการศึกษาและศาสนาของลพบุรี

ถ้าเข้าไปในวัดกวีศรารามจะเห็นได้ว่าเป็นวัดเล็ก แต่ก็เล็กเพียงพื้นที่เท่านั้น ในด้านความสำคัญแล้ววัดกวีศรารามมีความสำคัญมาก เพราะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง จึงได้รับพระราชทานเทียนพรรษาเพียงวัดเดียวในจังหวัดลพบุรี เป็นวัดที่เคยมีเจ้าอาวาสเป็นรองสมเด็จพระราชาคณะเมื่อครั้งยังไม่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีต่างๆ ของทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของจังหวัดลพบุรี และภายหลังก็เป็นที่ทำประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ ทางด้านการศึกษาเป็นอย่างมาก เนื่องจากเจ้าอาวาสทุกรูปได้อุทิศตนเพื่อการพระศาสนาและการศึกษาตลอดมา

เจ้าอาวาสรูปที่ ๒ หลังจากเปลี่ยนมาเป็นวัดมหานิกาย คือท่านเจ้าคุณพระพุทธวรญาณ ได้เริ่มปรับปรุงวัดครั้งใหญ่ ขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๘๑) มีพระอยู่ในวัดเพียง ๕ รูป การปรับปรุงด้านสถานที่เป็นไปด้วยยากเพราะที่ตั้งของวัดอยู่ค่อนข้างลับตา และไม่สามารถขยายพื้นที่ให้ใหญ่โตขึ้นได้ พระพุทธวรญาณจึงได้ปรับปรุงทางด้านการศึกษาและศาสนา โดยเริ่มจัดให้เป็นสำนักศึกษาทางนิกธรรมและบาลีขึ้นเป็นอันดับแรก และดำเนินการด้านการศึกษาต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันวัดกวีศรารามเป็นศูนย์กลางการศึกษาและศาสนาของจังหวัดลพบุรี มีสำนักการศึกษาและสำนักงานทางศาสนาตั้งอยู่ ณ วัดกวีศราราม หลายประเภท คือ โรงเรียนนิกธรรม

พระพุทธรูปนาคปรกภายในพระอุโบสถ

พระพุทธรูปภายในอุโบสถฐานเจดีย์หลังพระอุโบสถ

อธิบดีกรมวิชาการ (นายอ่ำรุ่ง จันทวานิช) อยู่เบื้องหน้าพระกรุณาพระราชทานเพื่อถวายแด่พระสงฆ์วัดกวีศาราม

อธิบดีกรมวิชาการเตรียมกล่าวถวาย
นำพระกรุณาพระราชทานของกรมวิชาการ

โรงเรียนบาลี โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ฝ่ายบรรพชิต โรงเรียนธรรม-
ศึกษาพิเศษ พุทธสมาคมจังหวัดลพบุรี โรงเรียนเทศบาลวัดกวีศาราม
โรงเรียนวินิตศึกษา กวีศารามมูลนิธิ สำนักงานมูลนิธิบำรุงเด็กสงฆ์อาพาธ
พระธรรมญาณมุนี และสมาคมศิษย์กวีศรี ในแต่ละปีจะมีพระมาจำพรรษา
ประมาณพรรษาละ ๕๐ รูป

วัดกวีศาราม เป็นแหล่งที่พำนักพักพิงของเด็กที่เดินทางเข้ามา
ศึกษาเล่าเรียนในตัวเมืองลพบุรีตลอดมา เด็กซึ่งผู้ปกครองพามาฝากฝังไว้
ณ วัดนี้ นอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยในยามที่ต้องเข้ามาเรียนหนังสือแล้ว
พระธรรมญาณมุนียังเอาใจใส่ให้การอบรมสั่งสอนและดูแลอย่างสม่ำเสมอ
เสมือนหนึ่งเด็กเหล่านั้นเป็นลูกหลานอันแท้จริงของตนเอง และเมื่อ
เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ก็ได้เป็นผู้มีหน้าที่การงานเหมาะสมตามควรแก่ฐานะานุรูป
ทำให้บรรดาผู้ปกครองนิยมนำบุตรหลานมาอยู่ที่นี่ จนปัจจุบันมีศิษย์วัด
ร่วมมือกันจัดตั้งสมาคมศิษย์กวีศรีขึ้นเป็นสมาคมศิษย์วัดแห่งเดียวใน
จังหวัดลพบุรี

นอกจากด้านการศึกษาแล้ว พระพุทธธรรมญาณยังได้บูรณะปฏิสังขรณ์
พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ หอสมุดมณฑล และหอไตร ซึ่งเป็น
การบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆหลังจากที่พระครูไวกานสมณคุณ (รุ่ง)
เจ้าอาวาสรูปที่ ๑ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ไว้ก่อนหน้านี้

โรงเรียนวินิตศึกษา

จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยท่านเจ้าคุณพระพุทธรญาณ มีวัตถุประสงค์ที่จะให้มีการศึกษาเป็นวิทยาทานแก่เยาวชนไทย เนื่องจากในขณะนั้นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (คือประถมศึกษาตอนปลายในปัจจุบัน) มีโรงเรียนที่จัดสอนน้อยแห่ง เด็กที่จบประถมศึกษาแล้ว เมื่อหาที่เรียนไม่ได้จะต้องเสียเวลารอจนปีการศึกษาต่อไป หรือต้องไปหาที่เรียนที่อยู่ห่างไกลภูมิลำเนา หรือไม่ได้เรียนต่ออีกเลย พระพุทธรญาณ จึงได้จัดตั้งโรงเรียนวินิตศึกษาขึ้น โดยในระยะแรกที่เปิดทำการสอนยังไม่มีสถานที่ของตนเอง แต่อาศัยอาคารสถานที่ของวัด และสร้างอาคารชั่วคราวขึ้นบางส่วน เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ (ป.๕ - ป.๗) เมื่อเปิดสอนได้ ๓ ปี ปรากฏว่าได้ผลดี กระทรวงศึกษาธิการจึงได้รับรองวิทยฐานะเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๔๘๖

ต่อมาจำเป็นต้องเปิดชั้นเรียนสูงขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ จึงตั้งโรงเรียนใหม่ขึ้นตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ชื่อโรงเรียนวิทยาประสิทธิ์ เปิดสอนชั้น ม.๕ - ม.๖ (ม.ศ.๑ - ม.ศ.๓) และกระทรวงศึกษาธิการได้รับรองวิทยฐานะเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ หลังจากนั้นก็ยุบรวมเป็นโรงเรียนวินิตศึกษา โรงเรียนเดียว

โรงเรียนวินิตศึกษาเป็นโรงเรียนราษฎร์ ซึ่งเก็บค่าเล่าเรียนในอัตราไม่สูงนัก คือเก็บเพียงให้พอที่จะดำเนินการสอนและดำเนินการกิจการของโรงเรียนไปได้เท่านั้น จึงมีแต่อาคารชั่วคราว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ พระพุทธรญาณได้สร้างอาคารเรียนถาวรขึ้นชื่อ อาคารปฐมรังสรรค์

โรงเรียนวินิตศึกษา

มุมพักผ่อนของโรงเรียนวินิตศึกษา

โดยใช้เงินส่วนตัวของท่าน ต่อมาก็ได้ทยอยสร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และมีนักเรียนนิยมมาเรียนมากขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ พระพุทธวรญาณซึ่งเป็นผู้จัดตั้ง เป็นเจ้าของและผู้อำนวยการโรงเรียนได้จัดตั้งกวีศรารามมูลนิธิและโอนโรงเรียนวินิตศึกษาให้เป็นของกวีศรารามมูลนิธิ ปัจจุบันเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงรับเป็นโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวรญาณมรณภาพเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ทางทางได้แต่งตั้งพระครูประสาทสุตกิจ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส จนถึงปัจจุบัน

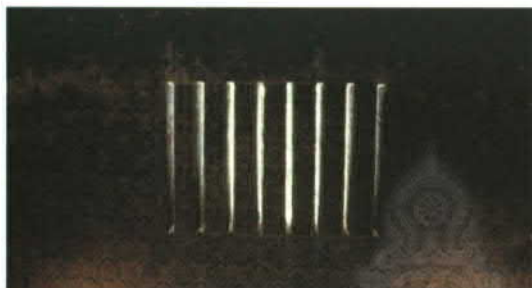

ลานอเนกประสงค์ในโรงเรียนวินิตศึกษา

สิ่งก่อสร้างภายในวัด

ถ้าเราเข้าไปในบริเวณวัดกวีศรารามจะเห็นสิ่งก่อสร้างที่น่าสนใจหลายอย่าง เช่น

พระอุโบสถ มีรูปทรงงดงาม ขนาดย่อมแบบมหาอุด มีประตูเข้าออกทางเดียว ผนังเจาะเป็นช่อง ไม่มีหน้าต่าง ซึ่งเป็นการสร้างสมัยอยุธยา บานประตูซ้ายเป็นภาพแกะไม้พระนารายณ์ทรงสิงห์ บานประตูขวาเป็นภาพแกะไม้พระนารายณ์ทรงครุฑ ภายในตกแต่งโดยเขียนลายประดับทั้งที่ผนังและเสาทุกต้น

ผนังพระอุโบสถซึ่งเจาะเป็นช่อง

บานประตูซ้ายพระอุโบสถ เป็นภาพแกะไม้พระนารายณ์ทรงสิงห์

พระอุโบสถวัดกวีศราราม

พระประธานในพระอุโบสถ

กุฏิกิตติญาณในวัดกวีศราราม

หอไตรวัดกวีศราราม ด้านหน้าเป็นป้อมน้ำ

พระประธาน ชื่อหลวงพ่อมารวิชัย เป็นทองเก่าแก่มาแต่เดิม ปัจจุบันลงรักปิดทอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยอุทอง

เจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม อยู่ด้านหลัง ซิดกับพระอุโบสถ

หอไตร อยู่ริมบ่อน้ำหน้าพระอุโบสถ มีขนาดพอเหมาะ และมี ลายหน้าบันเป็นก้านขดสวยงาม ของเดิมชำรุดแต่มีการบูรณะใหม่ใน รูปทรงเดิม

ศาลาและกุฏิ สร้างเป็นหมู่ตึก เป็นระเบียบ เป็นอาคารที่บูรณะ ใหม่

บ่อน้ำ อยู่หน้าพระอุโบสถ และด้านหลังหมู่กุฏิ รวม ๒ บ่อ เป็น บ่อกลมลึก ผนังกรุอิฐตลอดกันบ่อ ลักษณะเป็นแบบเดียวกับบ่อน้ำในสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

หมู่ประตู อยู่ด้านหน้าวัด และหลังวัด

เจดีย์วัดกวีศราราม อยู่ด้านหลัง พระอุโบสถ

หมู่ประตูวัดกวีศราราม

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.). **เที่ยวเมืองไทย ภาคกลาง-ตะวันตก**. กรุงเทพฯ : บริษัท วิคตอรี เทลเวอร์พอยท์, ๒๕๒๕.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคกลางเขต ๗. **ลพบุรี. ลพบุรี**. ม.ป.ป.
- กฎประถมศึกษาจังหวัดลพบุรี, สำนักงาน. **หนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับชั้นประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี**. กรุงเทพฯ : อนิเมทพริ้นท์แอนด์ดีซายน์, ๒๕๓๔.
- การศาสนา, กรม. **ประวัติวัดที่ราชอาณาจักร เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.
- เขตการศึกษา ๖. **บ้านหมี่ เมืองงาม**. ลพบุรี : กลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดลพบุรี กลุ่มที่ ๑, ๒๕๔๐. (หนังสือเสริมประสบการณ์ตามความต้องการของท้องถิ่น เขตการศึกษา ๖)
- _____ **หล่อโลหะทองเหลือง บ้านท่ากระยาง เมืองละโว้**. ลพบุรี : กลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดลพบุรี กลุ่มที่ ๑-๒-๓, ๒๕๔๐. (หนังสือเสริมประสบการณ์ตามความต้องการของท้องถิ่น เขตการศึกษา ๖)
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จังหวัดลพบุรี. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒.
- จดหมายเหตุแห่งชาติ กอง. **ตำนานเมืองลพบุรี**. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๕.
- ฉลอง ชอบธรรมดี, ผู้รวบรวม. **"คำยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช"**. ใน **วารสารท้าวพลรม**. ๔๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๒) ; ๕-๗.
- สุติมา ชูทะชะ. **นำเที่ยวพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สีดา, ๒๕๔๑.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกระยา. **นิทานโบราณคดี**. พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๓.
- ทศนีย์ กระต่ายอินทร์. **"วัฒนธรรมลพบุรี" ใน สมบัติไทย** ๒๗. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๗. (ที่ระลึกเนื่องในงานพิธีการท้าวท้าววิชาการและวัฒนธรรม สมบัติไทย - ยุงทอง ๒๗ วิทยาลัยครูเทพสตรี ๑๙-๒๓ ตุลาคม ๒๕๒๗)
- เทพสตรี, วิทยาลัยครู. **ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี**. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๔. (เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี)
- _____ **ลพบุรี**. กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- เทพสตรี, สถาบันราชภัฏ. **ลพบุรีศึกษา**. ลพบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๑. (ผลงานการศึกษาค้นคว้าของคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี)
- ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์และจัดทำหนังสือที่ระลึก. **ถิ่นพระราชนิเวศน์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์** ๒๕๓๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.
- ธีระพงษ์ สุวรรณจุ. **สภาพภูมิศาสตร์จังหวัดลพบุรี**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยครูเทพสตรี, ๒๕๓๑. (เอกสารอัดสำเนา)
- บุญเยี่ยม แยมเมือง. **เที่ยววังเวียงละโว้**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๓๑.
- ปริศนา ต้นเจริญ. **หนังสือเสริมประสบการณ์ชุดความรู้เรื่องท้องถิ่น ชัยบาดาลบ้านเรา**. ลพบุรี : โรงพิมพ์เมือง, ๒๕๔๐.

ภุทร ภูมธอน. โบราณสถานที่สำคัญในเมืองลพบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หัดศิลป์, ม.ป.ป.
มานิตา ศรีสาคร. "ตำนานเมืองลพบุรีที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์." ใน สมบัติไทย ๒๘. กรุงเทพฯ :
กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๘.
ลพบุรี แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๖. (หนังสือที่ระลึกงานแผ่นดินสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช ๑๙-๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖ จังหวัดลพบุรี)
วัลลภ สวัสดิวัลลภ. "จากละโว้ ถึงลพบุรี." ใน สมบัติไทย. ลพบุรี : วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี, ๒๕๒๐. (เอกสาร
วิชาการ งานนิทรรศการวิชาการและวัฒนธรรมไทย ๑-๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๐)
วิบูลย์ จันทร์แถม, บรรณาธิการ. ลพบุรี. ลพบุรี : โรงพิมพ์ดอกเบญจ, ๒๕๓๘.
ศิลปวัฒนธรรม, ศูนย์. วิทยาลัยครูเทพสตรี. จากอดีตถึงปัจจุบันของเมืองลพบุรี. ลพบุรี : หัดดโกศลการพิมพ์,
๒๕๓๑.
_____ ลพบุรีของเรา. ลพบุรี : หัดดโกศลการพิมพ์, ๒๕๓๘.
_____ สถาบันราชภัฏเทพสตรี. ภาพเก่าเล่าอดีตลพบุรี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ลพบุรี : โรงพิมพ์กรุงไทยการพิมพ์,
๒๕๔๑.
ศิลปากร, กรม. พระนารายณ์ราชนิเวศน์. กรุงเทพฯ, ๒๕๓๑.
สมชาย พุ่มสอาด และคณะ. ๗๓ จังหวัด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เดือนสยาม, ๒๕๒๙.
สมบัติไทย ๒๘. ลพบุรี, ๒๕๒๘. (ที่ระลึกเนื่องในงาน ๖๕ ปี พระศรี-เทพสตรี เปิดอาคารโสมสวัสดิ์และนิทรรศการ
ทางวิชาการและวัฒนธรรม สมบัติไทย - ยุทอง ๒๘ ๒๒-๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๘)
สมบัติไทย ๒๙. ลพบุรี, ๒๕๒๙. (ที่ระลึกเนื่องในงานสมบัติไทยและยุทอง ๒๙ เปิดศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
ลพบุรี วางศิลาฤกษ์อาคารโรงเรียนสาธิต วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี ๑๗-๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๙)
สมบัติไทย ๓๒. ลพบุรี, ๒๕๓๒. (ที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดนิทรรศการวิชาการและวัฒนธรรม ๑-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒
วิทยาลัยครูเทพสตรี)
สันต์ ภาวดี. นันทน ๕ ภาค. กรุงเทพฯ : ชมรมเด็ก, ๒๕๓๙.
สุดวรา สูงอายุ, บรรณาธิการ. ลพบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๒.
สุรศักดิ์ มหาสิทธิโชค. ไทยเที่ยวไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทมีเดีย ดาต้า วิสเซอร์ จำกัด, ม.ป.ป.
หวน พินธุพันธ์. ลพบุรีที่น่ารู้. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๙.

ขอบคุณผู้อนุเคราะห์ข้อมูลแก่คณะผู้จัดทำ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคกลางเขต ๗ อำเภอเมือง

จังหวัดลพบุรี

กลุ่มแม่บ้านคลองสะเดา ตำบลหัวสำโรง อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรม อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี

นายสง่า โพธิ์ทอง

นายขุนทอง แสงสว่าง

ณัฐธิดา ฟาร์ม

นายสุนันท์ แจ้ววงศ์

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตำบลหัวสำโรง อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี

นายสะอาด เมืองงาม

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

นางสุนงกษ ธงทองทิพย์

มณฑลทหารบกที่ ๑๓ ลพบุรี

ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๑๓ ลพบุรี

พ.อ. คณิต อุทิศสาร

โรงเรียนเทศบาล ๒ (วัดกวีศาราม)

นางศิริณี ภักดีศุภผล

นางสาวจินตนา จันทวงศ์

โรงหล่อทองเหลือง บ้านท่ากระยาง อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี

นางฮวย พุ่มขจร

นางบังอร เกื้อกระโทก

นายอุทัย เกื้อกระโทก

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี

นายภูธร ภูมะธน

ศูนย์ศิลปาชีพประชาชนสุสนัด

ศูนย์สงครามพิเศษ จังหวัดลพบุรี

ศูนย์ส่งเสริมธุรกิจชุมชน ตำบลท่าดินดำ อำเภอชัยบาดาล จังหวัด

ลพบุรี

สถาบันราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี

นางสาวชมภู ไซติจริยะ

สวนสัตว์ลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

สำนักงานเกษตรตำบลท่าดินดำ อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

นายสุรินทร์ ทานะมัย

สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดลพบุรี

นายสิทธิชัย	รอดเดชา
นายสมภูมิ	บ้ายเที่ยง
นายจะเด็ด	บุญชู
นายยงยุทธ	ดวงละออ
นายคำวน	พรรคพวก

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

นายธนวรรธก์	ไสยประภาส
นายมนตรี	สืบสิงห์
นางพิศมัย	รุ่งเรือง
นางพะเยาว์	มือนันต์

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอลำไทร จังหวัดลพบุรี

นายวิชัย	มีลากกิจ
นายวิวัฒน์	เย็นจำ

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอมือง จังหวัดลพบุรี

นายวินัย	กลัมพสุต
----------	----------

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี

นายวิชาญ	โพธิ์จิตร
----------	-----------

ผู้เอื้อเฟื้อภาพประกอบ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

นายคำวน พรรคพวก

นายสนั่น ศิลากรณ์ ผู้เขียนภาพตำนานเมืองลพบุรี ตอน หนุมาน

ดอกศรที่ปักอกท้าวภกษนา และสำเภาพระเจ้ากรุงจีน

พ.อ.คณิต อุทิศสาร

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี

สำนักพิมพ์สารคดี

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

อธิบดีกรมวิชาการ (นายอ่ำรุ่ง จันทวานิช)

รองอธิบดีกรมวิชาการ (นายสาโรช วัฒนสโรช)

ประธานกรรมการ

ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ (นายวินัย รอดจ่าย)

กรรมการ

นางเพชรารมณ์ รื่นรมย์

นางปราณี ปราบริปู

นายณรงค์ แก้วสว่าง

นายพินิจ สุขะสันต์

นางเยี่ยมพร อธิปอนันต์

นางสาวสละ กำทรัพย์

นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง

นายเอนก รัตน์ปิยะภากรณ์

นายทวีพร ทองคำใบ

นายภฤช บุญ-หลง

นางสาวนันทรัตน์ เย็นสมุทร

กรรมการและเลขานุการ

นางวรรณิ์ จันทศิริ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

นางสุทิน ทองใส

นายอนุชา จันทร์แจ้ง

นายไวยหาร ยะสารวรรณ

ผู้เขียน

บทนำ

วันที่ที่ลพบุรี

ประวัติศาสตร์ลพบุรี

เลียบเมืองลพบุรี

ประเพณีพื้นบ้าน อลังการแห่งภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาที่ภาคภูมิใจ

อารามหลวงแห่งเมืองลพบุรี : วัดกวีศารามราชวรวิหาร

นางวรรณิ์ จันทศิริ

นายเอนก รัตน์ปิยะภากรณ์

นางวรรณิ์ จันทศิริ

นางเพชรารมณ์ รื่นรมย์

นางสุทิน ทองใส

นายภฤช บุญ-หลง

นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง

บรรณาธิการที่ปรึกษา

ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ (นายวินัย รอดจ่าย)

นางเพชรารมณ์ รื่นรมย์

บรรณาธิการ

นางวรรณิ์ จันทศิริ

ถ่ายภาพประกอบ

นายณรงค์ แก้วสว่าง

ออกแบบปก

นายสฤกษ์ สิงห์ลำพอง

จัดทำรูปเล่ม

นายณรงค์ แก้วสว่าง

จัดพิมพ์ต้นฉบับ

นายอนุชา จันทน์แจ้ง

นางสาวลักคณา เมื่อขจี

นางสาวชุติรัตน์ บำรุงสุข

ประสานงานพิมพ์

นางมาลีรัตน์ อุดลชีวะ

นางศิริลักษณ์ จันทรวรานนท์

นายสฤกษ์ สิงห์ลำพอง

นายไวยากร ยะสารวรรณ

นางสาวพจมาลย์ กุลทัศน์

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง สทปฐวี :
ธานีแห่งอารยธรรม เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา และกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับ
มัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้
ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

(นายบุญเหลือ ทองอยู่)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

